

Mikko Oranen

**Tutkimista ja tunnustelua -
Lastensuojelun alkuarvioinnin käytäntöjä, malleja ja kehittämis-
suuntia**

Alkuarviointi ja avohuolto-työryhmän loppuraportti 22.3.2006
Lastensuojelun kehittämisohjelma

Sisällysluettelo

JOHDANTO	1
Lastensuojelun kehittämissuunnitelma	1
Alkuarviointi ja avohuollon kehittäminen	1
NYKYTILANTEEN TARKASTELUA	7
Arviointi ja suunnitelmallisuus lastensuojelussa	7
Kehityksellinen näkökulma lasten tilanteen arviointiin	9
Lastensuojelun avohuollon alkuarvioinnin menetelmät ja välineet –kartoitus	11
Ongelmia ja kehittämiskohteita	12
SUOMALAINEN KEHITTÄMISTYÖ	16
Kohtaavaa lastensuojelua	16
Kaupunkisosaalitehtävien ja moniammatillisten työmuotojen kehittämishanke	19
Lapsen elämäntilanteen kartoitus	22
VALMA – Vammaisten lasten lastensuojelun kehittämishanke	26
KANSAINVÄLISIÄ KOKEMUKSIA	29
Englanti	29
Ruotsi	35
YHTEENVETO JA PÄÄTELMÄT	37
Yhtäläisyyksiä ja eroja	37
Kokemuksia mallien käytöstä	38
TYÖRYHMÄN ESITYS LASTENSUOJELUTARPEEN SELVITTÄMISEN MALLIKSI	41
Lapsen kanssa työskentelyn yleiset periaatteet	41
Lastensuojelutarpeen selvitys	43
TOIMENPIDE-EHDOTUKSET	47
Tavoite	47
Työn reunaehdot	47
Koulutus	49
Muutosvälineet	50
Lapsilähtöisen arvioinnin verkosto sekä kouluttaja- ja tutorpankki	51
LÄHTEET	52

Taulukot

<i>Taulukko 1: Toimenpanosuunnitelmassa määritelty tehtäväksianto</i>	1
<i>Taulukko 2: Työryhmän kysymykset</i>	2
<i>Taulukko 3: Alkuarviointi ja avohuolto –työryhmän työskentely</i>	3
<i>Taulukko 4: Kehitystä suojaavat ja vaarantavat tekijät</i>	9
<i>Taulukko 5: Työskentelyn rakenne</i>	17
<i>Taulukko 6: Tapaamisten teemat</i>	18
<i>Taulukko 7: Tilannearvion työmalli</i>	20
<i>Taulukko 8: Kartoitustyöskentelyn rakenne</i>	23
<i>Taulukko 9: Lapsen elämäntilanteen kartoitus, tapaamisten teemat ja vanhemman valmiudet</i>	24
<i>Taulukko 10: Työvälineet vammaisten lasten lastensuojelun tarpeen arviointiin</i>	27
<i>Taulukko 11: Arviointimallin periaatteet</i>	30
<i>Taulukko 12: Työskentelyn aikarajat</i>	31
<i>Taulukko 13: Lasten kanssa työskentely</i>	33

Johdanto

Lastensuojelun kehittämisohjelma

Lastensuojelun kehittämisohjelma on yksi Kansallisen Sosiaalialan kehittämishankkeen (www.sosiaalihanke.fi) yli 20 osahankkeesta. Kehittämisohjelma sijoittuu Lasten ja perheiden palvelujen kehittämisen kokonaisuuteen. Lastensuojelun kehittämishankkeen tavoitteena on luoda lastensuojelun eri toimijoiden kanssa yhteistyössä ohjelma, joka ohjaa pitkäjänteisesti lastensuojelutyötä. Kolme lastensuojelun kehittämisohjelman ryhmistä keskittyy lastensuojelun ydinkysymysten ja linjausten hahmottamiseen, kuntien lapsipoliitisten ohjelmien kehittämiseen sekä palvelurakenteiden hahmottamiseen. Kolme muuta ryhmää on paneutunut työkäytäntöjen tarkasteluun. Lastensuojelulain kokonaisuudistus on osa kehittämisohjelmaa. Lastensuojelun kehittämisohjelman vastuuhenkilöinä toimivat projektipäällikkö Kristiina Laiho (Pikassos oy) sekä hallitussihteeri Eeva Kangasniemi (STM).

Alkuarviointi ja avohuollon kehittäminen

Sosiaalialan kehittämishankkeen toimeenpanosuunnitelmassa (Toimeenpanosuunnitelma 2003, 24) yksi seitsemästä lastensuojelun kehittämisohjelman toimenpiteestä määriteltiin laajasti avohuollon ja arviointikäytäntöjen kehittämiseksi. Suunnitelmassa luetellut tehtävät on lueteltu ohessa (Taulukko 1). Hankesuunnitelman mukaan koko kehittämistyön läpäisevänä tavoitteena on ollut työn läpinäkyvyyden ja suunnitelmallisuuden parantaminen sekä pohjan rakentaminen työn vaikuttavuuden arvioinnille. Pyrkimyksenä on myös ollut vahvistaa lapsilähtöistä ja asiakaskeskeistä työskentelyä.

Taulukko 1: Toimeenpanosuunnitelmassa määritelty tehtäväksianto

- Kehitetään lastensuojelun avohuollon työmuotoja
- Täsmennetään ehdot palvelujen yhdenvertaiselle saatavuudelle
- Edistetään avun tarpeen ja erityistarpeiden tunnistamista ja kehitetään palvelutarpeen yhteistä arviointia (alkuarviointi)
- Parannetaan yhteistyörakenteiden luomista, jotta lapsen tilanne tulee yhdessä läheisten kanssa arvioiduksi ja tehdään suunnitelma lapsen ja perheen auttamiseksi.
- Työn arvioinnin välineitä kehitetään
- Tuetaan lastensuojelun perhetyön osaamista

Toimeenpanosuunnitelmassa esitetty toimenpidemuotoilu oli hyvin laaja. Siihen sisältyi lastensuojelun avohuollon tarkastelu kokonaisuudessaan sekä erityisesti palvelutarpeiden arvioinnin kehittäminen että perhetyön tukeminen. Suunnitelman käsittelyssä hankkeen vastuuhenkilöiden ja työryhmän kanssa tehtäväksiantoa tarkennettiin siten, että avohuollon yleinen tarkastelu ja lastensuojelun perhetyön kehittäminen päätettiin rajata tuossa vaiheessa pois ja keskittyä lastensuojelun alkuarvioinnin tarkasteluun ja kehittämiseen. Työryhmän tarkasteltaviksi tulivat seuraavat kysymykset ja tehtävät (Taulukko 2).

Taulukko 2: Työryhmän kysymykset

- Miten lasten ja perheiden tilanteita ja tarpeita arvioidaan lastensuojelussa tällä hetkellä?
- Minkälaista kehittämistyötä meillä ja muualla on tähän liittyen tehty?
- Minkälainen alkuarviointin malli tämän tiedon pohjalta voitaisiin rakentaa?
- Minkälaiden toimenpiteiden avulla arviointikäytäntöjen kehittymistä voisi tukea?

Toimenpidealueelle nimettiin vastuhenkilö ja koottiin työryhmä. Ryhmän vetäjänä ja vastuuhenkilönä toimi kehittämispäällikkö Mikko Oranen Ensi- ja turvakotien liitosta, ryhmän muut jäsenet olivat johtava sosiaalityöntekijä Ritva Alkio Naantalista, tutkija-sosiaalityöntekijä Maarit Antikainen Kuopiosta, yliopistonlehtori Johanna Hurtig Helsingin yliopistosta, sosiaalityöntekijä, perhetukikeskuksen johtaja Ansa Leinonen Jyväskylästä, kehittämispäällikkö Sointu Möller Pesäpuu ry:stä, kehittävä sosiaalityöntekijä Hanna Tuulensalo Heikki Waris-instituutista, lasten ja perheiden palvelujen johtaja Jaana Vilpas Vantaalta sekä sosiaalitarkastaja Eine Heikkinen Lapin lääninhallituksesta. Lisäksi ryhmän työskentelyyn ovat osallistuneet Lastensuojelun kehittämissuunnitelman vetäjä Kristiina Laiho Pikassos oy:stä sekä erikoistutkija Tarja Heino Stakesista.

Työskentelyn prosessi

Työryhmä nimettiin keväällä 2004 ja se pääsi aloittamaan työskentelynsä syksyllä. Työskentelyn alusta asti oli tiedossa, että lastensuojelulain uudistus tulee sisältymään osana kehittämisohjelmaan. Ryhmän näkemys oli, että mikäli lastensuojelun työprosessia halutaan selkiyttää ja jäsentää, se edellyttää säätelyn selkiyttämistä myös lakitasolla. Tästä syystä työskentelyn yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi asetettiin vaikuttaminen lakiuudistusprosessiin siten, että alkuarviointia koskevat säädökset otettaisiin mukaan lakiesitykseen.

Lastensuojelun kehittämisohjelman alkuperäisen suunnitelman mukaisesti sisällöllisen kehittämistyön oli tarkoitus edeltää ja rakentaa pohjaa lakiuudistukselle. Lakiuudistuksen aikataulu kuitenkin nopeutui siten, että lakiuudistustyöryhmä on työskennellyt samanaikaisesti kehittämisohjelman työn sisältöjä ja rakenteita tarkastelevien työryhmien kanssa (Sosiaalialan kehittämissuunnitelma. Katsaus hankkeen toimenpanon etenemiseen 2005). Käytännössä tämä merkitsi sitä, että sisältötyöryhmien lakiuudistusta koskevien esitysten tuli olla lakiryhmän käytettävissä jo syksyllä 2005. Tämän vuoksi alkuarviointiryhmän työskentelyssä jouduttiin painottamaan arviointiprosessin reunaehtojen ja säatelevien rakenteiden tarkastelua käsitteisiin ja sisältöihin (esim. arvioinnin teoria- ja tietoperusta, arviointikriteerit ja –normit) liittyvien kysymysten sijasta. Painotus on nähtävissä myös työryhmän esittämässä mallissa lastensuojelutarpeen selvittämisen käytännöiksi. Työryhmän työskentely päättyi 2005 lopussa. Työskentelyn vaiheet on kuvattu alla olevassa taulukossa (Taulukko 3).

Taulukko 3: Alkuarviointi ja avohuolto –työryhmän työskentely

2004 <ul style="list-style-type: none">
▪ Kevät<ul style="list-style-type: none">
○ Vastuuhenkilön nimeäminen
○ Työryhmän nimeäminen
▪ Syksy<ul style="list-style-type: none">
○ Tehtäväksiannon, tavoitteiden ja työskentelysuunnitelman tarkentaminen
○ Alkuarvioinnin kehittämistyöhön perehtyminen
2005 <ul style="list-style-type: none">
▪ Kevät<ul style="list-style-type: none">
○ Kansainvälisiin malleihin tutustuminen
○ Kehityksellinen ja vuorovaikutuksellinen näkökulma arviointiin
○ Alkuarvioinnin menetelmien ja välineiden kartoitus
▪ Syksy<ul style="list-style-type: none">
○ Ryhmän kannanotto lastensuojelulain uudistukseen
○ Ehdotus lastensuojelussa käytettäväksi alkuarvioinnin malliksi (väliraportti)
○ Lasten kanssa työskentelyn yleiset periaatteet
○ Toimenpide-ehdotusten valmistelu
○ Työskentelyn päättäminen
2006 <ul style="list-style-type: none">
▪ Talvi<ul style="list-style-type: none">
○ Ryhmän loppuraportti

Yhteydet muiden asiantuntijaryhmien työskentelyyn

Kuten edellä on todettu, kolme lastensuojelun kehittämisohjelman teemoista on keskittynyt lastensuojeluprosessin eri vaiheiden tarkasteluun. Näiden ryhmien (Alkuarviointi, Huostaanotto, Sijaishuolto) vastuuhenkilöt ovat osallistuneet hankkeen koordinaatioryhmän työskentelyyn. Koordinaatioryhmä on nimensä mukaisesti ollut yhteisen keskustelun ja eri ryhmien välisen yhteensovittamisen foorumi. Tämän lisäksi kolmen työkäytäntöjen kehittämiseen paneutuvan ryhmän vastuuhenkilöt ovat tavanneet muutamia kertoja. Näissä tapaamisissa on tarkennettu kaikkia teemoja yhdistäviä tekijöitä ja tavoitteita.

Tämän lisäksi työryhmien jäsenet ovat osallistuneet lastensuojelun ydinkysymysten käsittelyä varten järjestettyihin miniseminaareihin ja työkokouksiin. Niissä esille nousseet asiat ovat puolestaan toimineet hedelmällisenä maaperänä ryhmän oman teeman käsittelylle.

Työskentelyn lähtökohdat

Lapsilähtöisyys

Työryhmän työskentelyssä yhtenä punaisena lankana on ollut pyrkimys tarkastella lastensuojelun työkäytäntöjä ja niiden kehittämistarpeita lasten oikeuksien ja osallisuuden näkökulmasta. Tätä lähestymistapaa voisi kutsua lapsikeskeiseksi tai lapsilähtöiseksi, Molempia käsitteitä on käytetty ja käytetään usein rinnakkaisina eikä niiden eroja ja yhtäläisyyksiä ole lastensuojelussa juuri eritelty (Möller 2005). Työkäytäntöjen näkökulmasta lapsilähtöisyydessä olennaista on se, että työskentely lähtee lapsesta ja lapsen tarpeista, hän on vuo-

rovaikutuksessa aktiivinen osapuoli, joka omalta osaltaan voi vaikuttaa siihen, mitä tapahtuu. Työskentely lapsen kanssa on vastavuoroista, siinä lapsi ja aikuinen ovat sekä antavia että saavia osapuolia. Työskentelyssä käytetään lasta kiinnostavia välineitä ja sen tuottamaa tietoa hyödynnetään lapsen hyväksi häntä koskevia suunnitelmia ja päätöksiä tehtäessä (Möller 2005a, Väливаara 2004)¹.

Lapsilähtöisyys määrittyy siis lasten aktiivisen toimijuuden kunnioittamiseksi ja mahdollistamiseksi sekä pyrkimykseksi tarkastella tilanteita lasten näkökulmasta. Tavoite on nähty tärkeäksi vaikka samalla ollaan hyvin tietoisia sen vaativuudesta. Lastensuojelulla on monia reunaehtoja lähtien lainsäädännöstä, ohjeista ja suosituksista päätyen vakiintuneisiin työkäytäntöihin. Monet näistä työtä määrittävistä tekijöistä ovat sekä työntekijöiden että aikuisten asiakkaiden vaikutusmahdollisuuksien tavoittamattomissa lapsista puhumatta. Matka todelliseen lasten ”kansalaisuuteen” on pitkä.

Työryhmä on myös tietoinen siitä, että lapsilähtöisyyttä on joskus pidetty paradoksaalisesti lapsen edun vihollisena. Näkemys on perustunut tulkintaan, jonka mukaan lapsilähtöisyys merkitsee lapsen todellisen kasvuympäristön, perheen, unohtamista ja sivuuttamista työskentelyssä. Avainsana ei saisi olla lapsi vaan lapsiperhe (Rimpelä 2003). Väite on provokatiivinen mutta pakottaa väistämättä tarkentamaan ajatuksia siitä, mikä on lapsen ja hänen vanhempiansa asema työskentelyssä.

Ervast ja Tulensalo (2005, 22-23) ovat vastanneet kritiikkiin vanhempien ja perheen unohtamisesta kuvaamalla lapsen osallisuuden pyrkivää työorientaatiota perhelähtöiseksi lapsikeskeisyydeksi, jolla he tarkoittavat lapsen paikantamista asiakkaana aina johonkin perheeseen kuuluvaksi yksilöksi. Vaikka käsite ei ehkä ole paras mahdollinen, olennaista siinä on, että perhe jäsenetään uudella tavalla (eri ikäisten) yksilöiden kautta. Tällöin ”perheen etua” tarkastellaan näiden yksilöiden näkökulmasta eikä vaikeasti määrittävänä abstraktina kokonaisuutena. Lastensuojelun työntekijän tehtävänä on asettua katsomaan tilannetta perheessä lapsen kannalta ja arvioida lapsen turvallisuuden, suojelun ja muiden tarpeiden toteutumista.

Tässä raportissa käytetään käytännön syistä toistuvasti yhdistelmää ”lapsi ja hänen vanhempansa”. Vanhemmilla viitataan tässä lapsen huollosta vastaaviin aikuisiin ilman oletusta siitä, että heitä aina olisi kaksi (äiti ja isä) ja että he olisivat nimenomaan lapsen biologiset vanhemmat. Lastensuojelun asiakkaina olevista lapsista suuri osa elää yksinhuoltajaäitien kanssa. Usein myös ”perhe” on lastensuojelussa huomattavan vaikeasti määriteltävä kokonaisuus (kts. esim. Uusimäki 2005, 11-15, Lounavaara-Rintala ym 1997).

---

¹ Tulensalo ja Muukkonen (2004, 9) hahmottelevat lapsikeskeisyyttä hyvin samansuuntaisesti lapsen tilannearvion periaatteita kuvatessaan. Kuvauksesta käy hyvin ilmi, että käsitteiden sisältö on lähes täysin identtinen. Lapsikeskeisyys tarkoittaa heidän mukaansa sitä, että jokainen asiakkaaksi tuleva lapsi kohdataan ja hänet nähdään omien kokemustensa asiantuntijana, lapsen tarpeiden tunnistaminen on työskentelyn ydinasia ja käytetyt menetelmät tukevat tämän tavoitteen saavuttamista. Lapsikeskeisyyden käsitettä on kuitenkin kritisoitu erityisesti varhaiskasvatuksen tutkimuksen piirissä. Kinon (2002, 124) näkee lapsikeskeisyyden sijoittuvan jatkumolle aikuislähtöisyyden ja lapsilähtöisyyden väliin. Artikkelissaan Kinon hahmottelee nimenomaan lapsilähtöisen varhaiskasvatuksen teoriaa ja toteaa, että siihen liittyy selkeä ajatus lasten ja aikuisten maailmojen tasa-arvoisuudesta ja lasten oman kulttuurin itseisarvosta. Samanaikaisesti aikuisten tehtävä on kuitenkin kantaa lopullinen vastuu siitä, miten asiat toimivat.

Lasten oikeudet

Lapsilähtöisyyden taustalla on näkemys, että lasten oikeudet ovat ihmisoikeuksia. Lasten perusoikeudet on määritelty Lapsen oikeuksien sopimuksessa (LOS 1991), jonka mukaan kaikilla lapsilla on oikeus turvallisuuteen ja suojeluun (protection), huolenpitoon ja voimavaroihin (provision) sekä osallisuuteen (participation) häntä koskevissa asioissa. Osallisuuden oikeus on yksi sopimuksen neljästä perusperiaatteesta, joista kolme muuta ovat lapsen edun ensisijaisuus, lapsen oikeus elämään ja kehittymiseen sekä syrjintäkielto. Sekä perusoikeudet että sopimuksen läpäisevät periaatteet ovat erittäin merkityksellisiä lastensuojelutyön kannalta.

Suomen kansallinen lainsäädäntö lähtien perustuslaista ja päätyen erillislainsäädäntöön korostaa lapsen oikeuksien sopimuksen periaatteiden mukaisesti lapsen osallisuuden oikeutta. Lastensuojelussa tulee kehittää erityisesti sellaisia työskentelyn tapoja, jotka vahvistavat lasten asemaa asianosaisina ja turvaavat tasavertaisen kohtelun riippumatta siitä, minkä ikäinen lapsi on, onko hän tyttö vai poika tai minkä kunnan tai alueen asiakkaana lapsi ja hänen perheensä ovat. Tasavertaisuuden periaatteen tulisi tietenkin ulottua myös siihen, että lapsella on oikeus myös saada se tuki ja palvelut, joita hän tehdyn lastensuojelutarpeen selvityksen perusteella tarvitsee.

Lasten oikeuksien sopimuksessa, Alkuarviointi-työryhmän työskentelyssä, keskusteluissa ja tässä tekstissä lapsia ovat kaikki alle 18-vuotiaat. Tasavertaisen kohtelun periaate edellyttää että, eri-ikäisten lasten erilaiset tilanteet ja tarpeet tunnustetaan ja otetaan lastensuojelussa huomioon. Myös sukupuoli ja etninen tausta luovat eroja, joiden merkitysten suhteen tulee työskentelyssä olla sensitiivinen. Työskentelymallin tulee siis olla sellainen, että se tunnistaa vauvan, taaperon, leikki-ikäisen, koululaisen ja nuorella erilaiset valmiudet ja mahdollisuudet osallisuuteen työskentelyssä ja ottaa ne huomioon.

Lastensuojelutyön todellisuus

Lapsilähtöisyyden ja lasten oikeuksien näkökulman ohella työryhmässä on pyritty realistiseen ja lastensuojelun todellisuuden huomioivaan työskentelyyn. Sointu Möller (2005b, 60-63) on luonnehtinut tutkimusraportissaan osuvasti lastensuojelutyön vastakkaisia todellisuuksia. Hänen mukaansa lastensuojelussa voidaan puhua päivänvalo- ja pimeänpuoli-todellisuuksista. Kehittämistyötä tehdään usein päivänvalo-todellisuudessa. Siinä kokeneet, sitoutuneet ja työssään viihtyvät sosiaalityöntekijät refleктоivat vaihtelevaa, haastavaa, yllätyksellistä ja uudistuvaa lastensuojelutyötä innostuneesti ja innovatiivisesti. Työhön vaikuttaminen ja sen muuttaminen tuntuu mahdolliselta. Kun muutostavoita sitten lähde-tään viemään käytäntöön, siirrytään usein pimeänpuolen todellisuuteen. Siinä työ näyttäytyy kaoottisena hallitsemattomana asiakkaiden vyörynä, jota on mahdoton jäsentää tai muuttaa. Oivalluksista, uusista välineistä ja käytännöistä tulee vaatimuksia, joiden toteuttaminen koetaan mahdottomaksi. Ne herättävät työntekijöissä häpeää, vihaa ja voimatonta lamaannusta. Möller (emt.) tulkitsee näitä todellisuuksia heijastuksiksi niistä ilmiöistä, joiden kanssa lastensuojelussa työskennellään. Tämän näkemyksen mukaan työntekijät joutuvat jakamaan asiakkaiden kokemuksia elämän kaoottisuudesta, ulkopuolelta tulevista muutosvaatimuksista ja voimattomuudesta päälle kaatuvien vaikeuksien edessä.

Irkka Peltonen (2004) on lähestynyt lastensuojelun kahtiajakoisuutta toisesta näkökulmasta. Hän tarkastelee artikkelissaan sitä, miten työn ylärakenteet: työtä ohjaavat ideologiat, arvot ja periaatteet sekä työtä säätelevät sopimukset ja lainsäädäntö ovat vaikuttaneet työn-

tekijöiden mahdollisuuksiin auttaa lastensuojelun asiakkaina olevia ihmisiä. Peltosen (emt., 333) perusteeksi on se, että ”palvelujärjestelmä voi parhaimmillaan tarjota aikuisuutta vain, mikäli sillä itsellään sitä on. Aikuisuuteen kuuluvat selkeät rajat ja aito välittäminen.” Ideologiset valinnat, jotka ovat idealisoineet perheen ja kieltäneet kontrollin tarpeen ja rajojen asettamisen, ovat samalla tehneet työntekijät keinottomiksi puuttumaan pahoinvointiin. Voi kysyä, ovatko lastensuojelun kaaoksen kokemukset ”vain” heijastusta asiakasperheiden dynamiikasta vai vyöryvätkö pirstaleisuuden ja suunnittelemattomuuden kokemukset sisään myös toisesta suunnasta järjestelmän ylemmiltä tasoilta?

Sekä lastensuojelun kehittämisohjelman kokonaisuudessa että alkuarviointityöryhmän työskentelyssä on oltu hyvin tietoisia lastensuojelun kaaoksen kokemuksista, arkisesta työtilanteesta, resurssien puutteesta, kuntien vaikeasta taloustilanteesta, työn juridisoitumisesta ja muista paineista. Niitä on työntekijöiden näkökulmasta hyvin koottu ja kuvattu Lastensuojelun kehittämisohjelman Substanssityöryhmän raportissa (Sinko 2005). Työskentelyssä ei kuitenkaan ole haluttu nostaa käsiä pystyyn ja alistua työn mahdottomuuteen vaan on pyritty hahmottelemaan realistista arvioinnin hyvän käytännön mallia, joka osaltaan voisi tuoda jäsennystä ja suunnitelmallisuutta lastensuojelun työskentelyyn. Esitys on tehty tietoisena siitä, että sen käytäntöön vieminen vaatii isoja muutoksia monella tasolla niin resursseissa, koulutuksessa eikä vähiten asenteissa ja toimintakulttuurissa.

Kaikissa palveluissa lähtökohtana on yhteistyö asiakkaiden kanssa. Tavoitteena on, että työskentelyä suunnitellaan, toteutetaan ja arvioidaan yhteisymmärryksessä. Lastensuojelussa joudutaan kuitenkin usein tilanteisiin, joissa yhteistä ymmärrystä tilanteesta tai työskentelystä lastensuojelun työntekijöiden, asiakkaiden ja muiden viranomaisten kesken on hyvin vaikea ja joskus ehkä mahdotonta saavuttaa. Lapsen edun turvaaminen edellyttää sitä, että lastensuojelulla on mahdollisuus toimia myös noissa tilanteissa. Työryhmä on pyrkinyt siihen, että lastensuojelun alkuarvioinnin prosessikuvaus selkiyttäisi työskentelyä ja lisäsi sen läpinäkyvyyttä ja olisi käyttökelpoinen myös vaikeissa ja vaativissa tilanteissa.

Lasta ja perhettä arvioidaan monissa muissakin palveluissa: neuvolassa, päiväkodissa, koulussa ja terveydenhuollossa. Lapsen kehitystasoa arvioidaan perheneuvoloissa ja lastenpsykiatrisissa yksiköissä, lapsen ja hänen vanhempiansa suhteita avioeron jälkeisissä huolto- ja tapaamisselvittelyissä. Kontekstista riippuen selvityksellä haetaan vastausta erilaisiin kysymyksiin. Työryhmän työskentelyssä on pyritty hahmottamaan sitä, mikä olisi lastensuojelun perustehtävää vastaava tapa selvittää lapsen ja hänen perheensä tilannetta ja tarpeita.

Nykytilanteen tarkastelua

Arviointi ja suunnitelmallisuus lastensuojelussa

Lastensuojelun perustehtävän mukainen tilanteen arviointi ei ole yksinkertainen tehtävä. Lastensuojelussa arvioinnin tavoitteena on tutkia lapsen tarpeita suhteessa vanhempien kykyyn ja mahdollisuuksiin vastata niihin. Selvityksessä tarkastellaan sitä, tarvitsevatko lapsi ja vanhemmat lastensuojelun tarjoamaa apua tuen ja kontrollin muodossa vai selviytyvätkö he oman verkostonsa ja muiden mahdollisten viranomaisten avulla. Tämä edellyttää nykyhetken (lapsen tarpeet ja vanhempien valmiudet juuri nyt) ja historian (miten lapsen tarpeisiin on aikaisemmin vastattu) tarkastelua sekä tulevaisuuteen suuntautuvaa ennakointia (mitkä ovat tilanteessa havaittavat riskit lapsen tulevaisuuden kannalta, miten interventiot tai niiden tekemättä jättäminen vaikuttaa ja minkälaisia muutospotentiaaleja on havaittavissa). Tarvitaan sekä lapsen tarpeiden, vanhempien valmiuksien että riskien arviointia.

Kysymys siitä, miten arviointia lastensuojelussa tehdään ja miten sitä pitäisi tehdä, ei ole uusi. Yli 50 vuotta sitten alan oppikirjassa todettiin, että lapsen huollon prosessissa on kolme vaihetta: tutkimus, määrittely eli diagnoosi ja itse huoltotoimenpiteet. Tutkimus nähtiin koko yksilöllisen lastensuojelutyön perusedellytyksenä, jolle koko muu työskentely rakentui. Tutkimuksen tavoite oli laaja: ”Tutkimuksen pyrkimyksenä on antaa kuva tilanteesta ja siihen vaikuttavista sisäisistä ja ulkoisista, aineellisista tekijöistä, nostaa asiakas ja hänen ympäristönsä näkyviin elävinä ja yksilöllisinä tarpeineen ja ongelmineen, voimavaroineen ja heikkouksineen. //... tutkimuksen tarkoitus ei suinkaan ole ensi sijassa ja yksinomaan laillisten edellytysten toteaminen, vaan ennen kaikkea lapsen tarpeiden tutkiminen, tien raivaaminen oikealle määrittelylle ja huoltotoimenpiteille ja sellaisen yksilöllisen tuntemuksen hankkiminen, joka tekee mahdolliseksi auttaa lasta parhaalla mahdollisella tavalla.” (Tarvainen 1954, 20)

Tilanteen ja lapsen tarpeiden oikea määrittely on kuitenkin osoittautunut vaikeaksi. Lastensuojelun prosessi ei olekaan jäsentynyt kolmeksi erilliseksi vaiheeksi vaan on pikemminkin osoittautunut katkeilevaksi ja mutkittelevaksi vaellukseksi hankalassa maastossa, jossa polku syntyy sitä mukaa kun matka etenee. Osuvasti nimetyssä väitöskirjatyössään ”Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa” Heino (1997, 8) kuvaa aineistonsa perusteella lastensuojelun alkuvaiheen prosessia: ”Sosiaalityöntekijä pyrkii vuorovaikutuksessa monien eri tahojen kanssa tunnustelemaan erilaisilla kentillä sellaisen toiminnan mahdollisuuksia, joka toteuttaa lapsen etua. Tunnustelu on kokonaisvaltaista. Sitä eivät ohjaa tiedot, tunteet eikä moraalit erillisinä, vaan näiden elementtien yhdistelmänä muodostuu sosiaalityöntekijän intuitiivinen tulkinta. Sosiaalityöntekijä tajuaa intuitiivisesti kontekstin, siis toimintansa kentällä olevat esteet ja mahdollisuudet. Ne ovat näkymättömällä tavalla läsnä määrittelyssä ja päätöksessä.”

Tarvaisen ja Heinin tekstit kuvaavat kahta erilaista perusorientaatiota suhteessa arviointiin ja lasten ja perheiden tilanteen selvittämiseen puhuessaan ”tutkimisesta” ja ”tunnustelusta”. Varhaisemmassa Tarvaisen lainauksessa näkyy pyrkimys tutkimiseen, objektiiviseen tarkkaan asioiden ja niiden merkityksen selvittämiseen ja usko siihen, että tähän pääseminen on mahdollista. Heinin kuvaamassa konstruktionistisessa tunnusteleavassa orientaatioissa

arviointi näyttäytyy jatkuvana reflektiivisenä prosessina, jossa työntekijä rakentaa ymmärrystään tilanteesta tietoisena siitä, että sen määrittämisessä ei ole yhtä ainoaa oikeaa tapaa (Holland 2004, 33).

Vaikka nämä lähestymistavat näyttäytyvät vastakkaisina, ne molemmat ovat samanaikaisesti läsnä lastensuojelutyön käytännössä². On kuitenkin perusteita esittää, että meillä tunnustelema näkemys arvioinnista on ollut hyvin vahva. Konstruktionistinen orientaatio on selkeästi esillä esimerkiksi moniammatillista työtä käsittelevässä keskustelussa ja kehittämistyössä. Siinä on korostettu, että objektiivista arvioijasta riippumatonta kuvaa lapsen tai perheen tilanteesta on mahdotonta saada. ”Objektiivista” huolta ei ole vaan se on aina jonkun kokemaa. Jokaisella työskentelyn osapuolella on siis oma subjektiivinen ymmärryksensä siitä, mistä tilanteesta on kysymys ja mitä merkityksiä siihen liittyy. Yhteisiin jaettuihin ongelmien määrittäisiin ei ole tarkoituksenmukaista pyrkiä, koska niiden saavuttaminen on mahdotonta. Tähän näkemykseen kytkeytyy varauksellinen suhtautuminen arviointimittareihin ja kriteeristöihin. Työskentelyn perusteeksi muotoutuu työntekijän kokemaa subjektiivinen ”huoli”, joka voi olla suuri tai pieni (kts. esim. Arnkil 2005, Arnkil 2004, Seikkula & Arnkil 2005, Arnkil, Eriksson & Saikku 1998, 8). Käsitelmä arvioinnista yksilöllisenä ja joustavana prosessina on näkynyt myös siinä, että meillä suhtauduttu varsin varauksellisesti strukturoituihin arviointilomakkeisiin eikä sellaisia juuri käytetä (Pölkki 2004, 293). On havaittu, että tunnustelevalle työntekijälle ja asiakkaan välisessä keskustelussa lastensuojelun perustehtävä ja lapseen liittyvät huolet pienenevät ja piiloutuvat, kun työntekijä yrittää varovasti rakentaa ymmärrystä tilanteesta (Oranen 1997).

Arviointiprosessin jäsentymiseen tai jäsentymättömyyteen on osaltaan vaikuttanut se, että työskentelyä ohjaavia rakenteita on vähän. Lastensuojelulaki (Lsl 10§) velvoittaa, että lapsen etua selvitetessä ”on otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide, pehdyttävä lapsen kasvuoloihin sekä arvioitava, miten eri lastensuojelutoimet todennäköisesti vaikuttavat lapsen kehitykseen”. Laki ei kuitenkaan sano, millä tavalla lapsen etua, kasvuolosuhteita ja toimenpiteiden vaikutuksia pitäisi selvittää.

Vastaavasti laki (Lsl 40§) velvoittaa muita viranomaisia ilmoittamaan³ ilmeisestä lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta sosiaalilautakunnalle mutta ei säätele sitä, miten ilmoitusten suhteen tulee toimia. Tällä hetkellä ilmoitusten käsittelyn tapojen selvittäminen on mahdotonta, koska niitä koskevia tietoja ei systemaattisesti kerätä.⁴ Alkuarviointiryhmän jäsenten kokemusten mukaan käytännöt ilmoitusten suhteen vaihtelevat kunta- ja työtekijäkohtaisesti. Pahimmillaan yksittäistä ilmoitusta ei edes noteerata vaan jäädään odottamaan mahdollisia uusia ilmoituksia samasta lapsesta eli annetaan tietojen kumuloitua ikään kuin itsestään.

---

² On esitetty, että niiden välinen jännite on viime vuosina vahvistunut lastensuojelutyön juridisoitumisen myötä (kts. esim. Sinko 2004).

³ Eduskunnan oikeusasiamies on ottanut kantaa siihen, että viranomaisille asetettua ilmoitusvelvollisuuttaan ei ole lastensuojelulaissa ilmaistu riittävän selkeästi. Hänen näkemyksensä mukaan nykytilanteesta syntyvä ristiriita salassapitovelvollisuuden ja ilmoitusvelvollisuuden välillä saattaa vaarantaa lapsen turvallisuuden ja oikeuden saada suojelua (Oikeusasiamiehen erilliskertomus eduskunnalle 2006).

⁴ Ei siis voida sanoa, kuinka paljon lastensuojeluilmoituksia tehdään, kuinka moni niistä johtaa välittömiin toimenpiteisiin ja kuinka moni käynnistää lapsen tilanteen tarkemman selvittelyn. Ei voida myöskään selvittää sitä, kuinka iso osa ilmoituksista jää syystä tai toisesta kokonaan käsittelemättä. Uudet tietojärjestelmät mahdollistaisivat em. tietojen keräämisen mutta tätä mahdollisuutta käytetään hyvin vähän.

Rakenteiden epämääräisyys heijastuu suoraan työskentelyprosesseihin, menetelmiin ja välineisiin. Samoin kuin lastensuojeluilmoitusten käsittelyssä on myös muussa tilanteiden arvioitiin liittyvässä työskentelyssä suuria paikkakunta-, alue- ja työntekijäkohtaisia eroja. Menetelmät ja välineet ovat vuorovaikutuksellisessa suhteessa arvioinnin sisältöön. Välineet suuntaavat huomion tiettyihin teemoihin ja sivuuttavat toiset, ne mahdollistavat jotakin ja sulkevat pois jotain muuta. Menetelmäkehittämisessä on varsin vähän käsitelty tätä teemaa. Vastaavasti myös normien ja kriteerien tarkastelu on ollut sivussa.

Kehityksellinen näkökulma lasten tilanteen arviointiin

Kuten aikaisemmin todettiin, lasten ja perheiden tarpeita ja tilannetta selvitetään ja arvioidaan myös muualla kuin lastensuojelussa. Käytännön työssä erilaiset arvioinnit nivoutuvat toisiinsa joko toisiaan täydentäen tai joskus vastakkaisinakin. Kehityksellinen näkökulma lasten tilanteen arviointiin on keskeisessä asemassa lastenpsykiatrisessa ja kehityksen häiriöiden ja ongelmien kanssa tehtävässä työssä esimerkiksi kasvatus- ja perheneuvoloissa. Näkökulma on tärkeä myös lastensuojelussa. Määrittelee nykyinen lastensuojelulaki työskentelyvelvoitteen ja –oikeutuksen juuri kehityksen vaarantumisen kautta. Avohuollon toimenpiteisiin on ryhdyttävä, jos lapsen kehitys vaarantuu (Lsl 12§) ja sijaishuolto on järjestettävä, jos kehityksen vaarantuminen on vakava-asteista (Lsl 16§).

Kehityksellisestä näkökulmasta tarkasteltuna ymmärrys lapsen tilanteesta on elävä konstruktio, jossa tapahtumien ja tilanteiden merkitykset muuttuvat. Tietyllä tavalla arviointi alkaa aina alusta, kun tilannetta tarkastellaan uudestaan. Merkityksiä on myös vaikea siirtää suhteesta toiseen. Käsitys ja ymmärrys tilanteeseen johtaneesta kehityksestä (anamneesi) usein muuttuu arvioinnin kuluessa, vaikka lapsen tilanne (status) pysyy samana. Ero somaattisten sairauksien diagnostiikkaan on selvä. Niissä anamneesi yleensä pysyy samana ja status muuttuu (Kaivosoja 2005). Kehityksellisessä diagnostiikassa käytetään yleensä eri lähteistä saatavaa tietoa. Lähteinä ovat tietenkin lapsi itse, vanhemmat, muut lapsen kanssa toimivat ihmiset (opettaja, osastolla työskentelevät hoitajat jne.) sekä erilaiset menetelmät (psykologiset testit, arviointilomakkeet) (Broberg ym. 2005).

Arvioinnissa on siirrytty aikaisemmasta oire- ja ongelmakeskeisestä tarkastelusta monipuolisempaan ja monitasoisempaan lapsen kehityksen perusedellytysten ja kehitystä vaarantavien tekijöiden tarkasteluun (Taulukko 4). Samalla mukaan on tullut myös laajempi lapsen, perheen ja laajemman ympäristön kehitystä suojaavien tekijöiden arviointi (Kaivosoja 2005)

Taulukko 4: Kehitystä suojaavat ja vaarantavat tekijät

Suojaavat tekijät	Vaarantavat tekijät
<ul style="list-style-type: none"> ▪ huolenpito ▪ vuorovaikutus hoitajaan ▪ empatia, ymmärretyksi tuleminen ▪ jatkuvuus, pysyvyys ▪ sosiaaliset areenat ▪ normien pysyvyys	<ul style="list-style-type: none"> ▪ hoivan puuttuminen ▪ vuorovaikutuksen köyhyys tai puute ▪ vuorovaikutuksen kylmyys ▪ epävakaus ihmissuhteissa ▪ sosiaalinen syrjäytyminen ▪ kasvatuksen epäjohdonmukaisuus ▪ lapsen pahoinpitely

Vuorovaikutuksen havainnointi ja arviointi

Lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen havainnointi on keskeinen osa erityisesti vauvaikäisten ja pienten lasten tilanteen arviointia. Vuorovaikutuksen arviointimenetelmiä on kehitetty erityisesti kiintymyssuhdeteorian pohjalta. Kiintymyssuhdeteoriahan pyrkii kuvaamaan ja ymmärtämään varhaisten ihmissuhteiden vaikutusta myöhempään kehitykseen. Keskeiseksi nousevat vauvan ja häntä hoitavan aikuisen välisen vuorovaikutuksen tarkastelu ja oletus, että mikäli lapsi ei saa riittävän kauan suojelevaa hoivaa, hänen kehityksensä vaarantuu (Sinkkonen ja Kalland 2001).

Vuorovaikutus on dyadinen konstruktio. Arviointi ei kohdistu yksittäisiin erillisiin tekoihin vaan toiminta nähdään koko ajan vastavuoroisena. Vanhemman toimintaa tarkastellaan suhteessa lapsen toimintaan ja lapsen toimintaa suhteessa vanhemman toimintaan. Ratkaisevaa on, miten aikuinen vastaa lapsen tarpeisiin. Vuorovaikutuksen ja kiintymyssuhteen arvioinnissa kiinnitetään huomiota vanhemman reagointialttiuteen ja herkkyyteen eli siihen, miten vanhempi huomaa lapsena aloitteet ja viestit sekä siihen miten hän tulkitsee niitä. Näihin molempiin vaikuttavat vanhemman omat hoivakokemukset, jotka aktivoituvat oman lapsen kanssa. Havaitsemisen ja tulkintojen lisäksi tarkastellaan vanhemman ”vastauksia” lapsen aloitteisiin ja vastausten ajoitusta. Toisena havainnoitavana kokonaisuutena on vanhemman toiminnan ennustettavuus ja johdonmukaisuus: onko lapsella mahdollisuus rakentaa kuvaa luotettavasta ja ennakoitavasta hoivasta (Kalland 2005).

Menetelmäkehittely kiintymyssuhteiden arviointia ja luokittelua varten on ollut olennainen osa koko teorian kehitystä (Sinkkonen ja Kalland 2001). Suomessa käytettyjä vuorovaikutuksen ja kiintymyssuhteen arviointiin kehitettyjä menetelmiä on kuvattu liitteessä (Liite 1: Vuorovaikutuksen arvioinnin menetelmiä).

Kiintymyssuhdeteoria ei ole lastensuojelussa uusi viitekehys vaan se on vaikuttanut työkäytäntöihin useiden vuosikymmenten ajan 1950-luvulta lähtien. Silloin sen leviämistä vahvisti teoriaan sisältyvä näkemys äidin hoivan ensisijaisuudesta. Tämä painotus sopi hyvin yhteen yhteiskunnan perinteistä sukupuolien välistä työnjakoa korostavan näkemyksen kanssa. Kiintymyssuhdeteorian silloinen tulkinta tarjosi myös perusteet huostaanottojen välttämiseksi, kun kuormittuneita lastensuojelulaitoksia ei haluttu enää paisuttaa (Saarama 2005, 265). Myöhemmin kiintymyssuhdeteoriaa on kritisoitu juuri äidin roolin korostamisesta ja lapsen muiden suhteiden merkityksen ohittamisesta. Samalla länsimainen ydinperhemalli on asetettu ideaaliksi lapsen kehityksen kannalta ja siitä poikkeavat mallit on nähty arveluttavina (Vuori 2002, 39-42).

Vuosikymmenten kuluessa näkemykset kiintymyssuhdeteorian soveltamisessa lastensuojelussa ovat muuttuneet ja kehittyneet samalla kun itse teoria on tarkentunut ja täydentynyt. Sen soveltamisessa on alettu painottaa ekologista lähestymistapaa, jossa tarkasteltavana on pikemminkin lapsen (kiintymys)suhteiden verkosto pikemmin kuin vain lapsen ja äidin suhde. Samalla on alettu enemmän pohtia erilaisia tapoja vastata lapsen tarpeisiin, vaikka nuo tarpeet sinänsä nähdään samanlaisina kulttuurisesta taustasta riippumatta (sovellutuksista lastensuojeluun esim. Daniel ym. 1999). Myös vuorovaikutussuhteiden arvioinnista on tullut hienovirtteisempää. Menetelmien tavoitteena on toisaalta riskitilanteiden tunnistaminen (esim. Care Index) ja toisaalta interventioiden tarkempi kohdentaminen ja arviointi (esim. MIM). Teoreettinen asiantuntemus ja menetelmien hallinta on kuitenkin suurelta

osin lastensuojelun ulkopuolella ainakin avohuollon osalta⁵. Laitos- ja sijaishuollossa tilanne saattaa olla hieman erilainen. Kalland (2001) kuvaa artikkelissaan kiintymyssuhde-teorian soveltamista ja merkitystä juuri sijaishuollon ja perhetyön näkökulmasta.

On esitetty, että lastensuojelun arviointiin tulisi aina sisältyä lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen sekä lapsen sosiaalisen, emotionaalisen ja kognitiivisen kehitystason arviointia. Arvioinnissa tulisi käyttää monipuolisia menetelmiä: lapsen toiminnan ja vuorovaikutuksen havainnointia, erillisiä lomakkeita ja/tai neuvolan ja päiväkodin yhteistyötä arvioinnissa. Havainnoitavia tilanteita voidaan valita sen mukaan, mistä ollaan huolissaan tai mitkä vanhemmat kokevat vaikeiksi. Havainnoin ja arvioinnin kannalta kotikäynnit ovat luotettavampia kuin muualla tehdyt. Puutteellisen hoivan aiheuttamat vauriot näkyvät lapsen kehityksessä ja niihin tulisi arvioinnissa kiinnittää huomiota, koska muuten interventioita on vaikea suunnitella ja niiden vaikuttavuutta arvioida. Lastensuojelutoimenpiteiden ainoa todellinen ”onnistumiskriteeri” ovat lapsen tilanteessa tapahtuvat muutokset (Kalland 2005).

Edellä mainitut ja liitteessä (Liite 1) luetellut vuorovaikutuksen arvioinnin menetelmät ovat selkeästi normatiivisia. Niiden käyttö perustuu siihen, että arvioija hallitsee menetelmään liittyvät kriteerit ja normit. Huomattavaa on myös se, että monet menetelmistä on kehitetty alkuperin joko tutkimuskäyttöön tai hoidon suunnittelua ja seuranta varten kliiniseen käyttöön. Tästä syystä niiden käyttö lastensuojelutarpeen selvittämisessä edellyttää aina myös tilanteen laajempaa selvittämistä ja muiden monipuolisten arviointimenetelmien käyttöä. On kuitenkin selvää, että lastensuojelussa tulisi kehittää omaa asiantuntemusta vuorovaikutuksen havainnointiin ja arviointiin ja ottaa käyttöön lastensuojelun perustehtävän mukaisia menetelmiä ja välineitä.

Lastensuojelun avohuollon alkuarvioinnin menetelmät ja välineet –kartoitus

Saadakseen tarkemman kuvan tilanteesta työryhmä kartoitti, minkälaisia arvioinnin menetelmiä ja välineitä kunnissa on käytössä ja miten työikäntöjä ollaan kehittämässä. Kysely lähetettiin kehittämisohjelmassa käytössä olevien sähköpostilistojen kautta lastensuojelun alueellisille verkostoille, osaamiskeskuksille sekä osittain suoraan kuntiin lastensuojelun toimijoille.

Kyselyssä tarkasteltiin nimenomaan lastensuojelun avohuoltoa ja pyydettiin tietoja siitä, mitä arvioinnin menetelmiä on vakiintuneessa käytössä, mitä menetelmiä ja välineitä on kokeilukäytössä ja mitä aiheeseen liittyviä kehittämishankkeita on käynnissä. Vakiintuneella käytöllä tarkoitettiin tilannetta, jossa tiettyä menetelmää käytetään kunnassa kattavasti ja systemaattisesti. Menetelmän käyttö on kirjallisesti ohjeistettu ja työntekijät pereh-

---

⁵ Det finlandssvenska kompetenscentretissä (ruotsinkielisessä sosiaalialan osaamiskeskuksessa) on menossa kehittämishanke, johon osallistuu moniammatillinen työryhmä Helsingin kaupungin ruotsinkielisestä lastensuojelusta. Ryhmän kuuluu sosiaalityöntekijöitä ja perhetyöntekijöitä. 2-vuotinen hanke sisältää koulutuksen vuorovaikutuksen havainnointiin ja arviointiin sekä tuen menetelmien soveltamiselle työssä. Palaute työskentelystä on ollut myönteistä. Videoiden käyttöä on aluksi vierastettu mutta vähitellen niistä on tullut käytetty väline. Suomessa on jostain syystä hyvin tarkat ammattikuntarajat sen suhteen, mitä menetelmiä ja välineitä voidaan käyttää. Esimerkiksi Englannissa sosiaalityöntekijät käyttävät paljon erilaisia kehitystason ja kiintymyssuhteen arviointiin tarkoitettuja välineitä. Meillä niitä vierastetaan sosiaalityössä (Kalland 2005).

dytetty sen käyttöön. Kokeilukäytöllä tarkoitettiin tilannetta, jossa käytössä on arviointimenetelmä tai –väline, jota kokeillaan vaikkapa tietyssä työryhmässä tai alueella ja kerätään tietoa mahdollista laajempaa käyttöönottoa varten. Kehittämishankkeiden osalta oltiin kiinnostuttu hankkeista, joiden keskeisenä tavoitteena oli arvioinnin menetelmien ja käytäntöjen kehittäminen. Käytetty kyselylomake on raportin liitteenä (Liite 2).

Tiedot saatiin koottua yhteensä 44 kunnasta, joista 19 kunnan osalta tiedot toimitettiin kootusti seutukunnan tai kuntayhtymän osallisina olevista kunnista. Näiden lisäksi kartoituksessa on mukana Satakunnan lastensuojelun kehittämissuunnitelman suunnitelma, josta on saatu osittain tietoja 26 kunnan tilanteesta. Kaikki kymmenen suurinta kaupunkia ovat mukana kartoituksessa. Joidenkin kuntien kohdalla tiedot saatiin suoraan työryhmän jäseniltä. Alueellisesti kartoitus painottuu eteläiseen Suomeen⁶.

Noin kolmasosalla vastanneista kunnista oli sellaisia, joilla oli käytössä hyvin vähän arvioinnin menetelmiä ja välineitä ja joissa arviointia kuvattiin perinteisesti kartoittamisena ja tietojen keräämisena eri lähteistä. Myöskään arvioinnin kehittämiseen keskittyviä hankkeita ei ollut vireillä.

Loput kunnista nimesivät käytössä olevia arvioinnin menetelmiä ja käytäntöjä, jotka yleensä olivat kokeilukäytössä. Vakiintuneita systemaattisesti käytössä olevia kirjallisesti ohjeistettuja arviointimalleja ei tässä selvityksessä tullut esille. Monet näistä kunnista olivat mukana arviointiin liittyvissä kehittämissuunnitelmissa tai niillä oli itsellään suunnitteilla tai menossa vastaava hanke. Yleensä arviointia tarkasteltiin osana jotakin laajempaa kehittämistyötä, jossa arvioinnin osuus ei välttämättä ollut keskeinen.

Arviointityöskentelyn malleina mainittiin Pesäpuu ry:n kartoitusmalli, Kohtaavaa lastensuojelua hankkeessa kehitetty tilannearvioinnin malli ja sen pohjalta kehitetty Kaupunkisosaaliteorian hankkeessa käytetty arviointimalli. Arvioinnin välineitä nimettiin viisi: Huoliseula, Vanhemmuuden roolikartta ja Pesäpuun välineet, yksittäisiä mainintoja olivat Perhepuntari ja Pylpyrä. Näiden lisäksi osassa kunnista käytettiin itse kehitettyjä lomakkeita arvioinnin tukena.

Pienestä otoksesta huolimatta, kyselyn tulokset näyttivät vahvistavan ryhmän keskusteluisa syntyneitä kuvia siitä, että arvioinnin käytäntöjä ja menetelmiä on varsin vähän dokumentoitu ja ohjeistettu. Systemaattiset kirjatut ohjeet lastensuojelun alkuvaiheen arviointia varten ja perehdytys niiden käyttöön ovat hyvin harvinaisia. Toisaalta esille tulee myös se, että arviointikäytäntöjen kehittäminen nähdään tärkeäksi ja siihen liittyvää työtä on tehty monin paikoin. Tämän työn vaikutukset ovat jo nähtävissä hyvinä alkuna ja osittain myös jo pitkälle vietyinä työkäytäntöjen muutoshankkeina.

Ongelmia ja kehittämiskohteita

Nykytilanteeseen sisältyy useita ongelmallisia tekijöitä. Lastensuojelussa joudutaan jatkuvasti tekemään päätöksiä ja ratkaisuja, joilla on asiakkaiden elämään hyvin kauaskantoiset seuraukset. Kuten edellä on kuvattu, arvioinnin ja päätöksenteon prosessit ovat usein jäsen-

---

⁶ Syynä vastausten vähyyteen olivat todennäköisesti ongelmat kyselylomakkeen jakelussa, viestit eivät löytäneet perille niille kuntien työntekijöille, jotka olisivat voineet niihin vastata. Olettavasti myös osakyselyistä hukkui kuntia pommittavaan selvitysten ja tiedustelujen ruuhkaan.

tymättömiä. Päätöksenteon kriteereistä vain osa on ääneen lausuttuja ja yhteisesti käsiteltyjä. Työskentely pohjautuu paljolti kulttuurisiin käsityksiin siitä, mitä pidetään hyvänä ja toivottavana lapsuutena yhteiskunnassa ja sidoksissa työntekijän henkilökohtaisiin kokemuksiin ja näkemyksiin. Erot toimintavoissa ja puuttumisen kynnyksissä saattavat olla hyvin suuret työntekijöiden välillä jopa yhden työryhmän sisällä, toimistojen ja kuntien välisistä eroista puhumattakaan (Kts. esim. Myllärniemi 2005 huostaanottokäytäntöjen eroista pääkaupunkiseudulla).

Tämä vaarantaa asiakkaiden, niin vanhempien kuin lastenkin, oikeusturvaa monella tavalla. Työntekijän on vaikea selvittää työskentelyn prosessia asiakkaalle, jos se on hänelle itselleenkin epäselvä. Asiakkaan on vaikea orientoitua työskentelyyn, kun hän ei tiedä, mitä edessä on. Prosessin epämääräisyys mahdollistaa myös piilotetun vallankäytön, koska työntekijän intuitiivinen (alitajuinen, tiedostamaton) päättely on asiakkaan tavoittamattomissa. Hän täysin sen varassa, mitä työntekijä jakaa ja ilmaisee. Prosessien epämääräisyys vaikuttaa myös yhteistyöverkoston. Yhteistyökumppaneiden on vaikea saada kuvaa lastensuojelun toiminnasta, koska selkeitä työskentelymalleja on niin vähän. Työntekijän subjektiiivisiin käsityksiin perustuvaa toimintaa onkin voimakkaasti kritisoitu ja peräänkuulutettu objektiivisia todennettavia puuttumisen kriteerejä, jotka työntekijä pystyy esittämään asiakkaalle ja perustelemaan (Roos 2005).

On syytä korostaa, että edellä kuvatut ongelmat ovat tuttuja myös muissa maissa. Tilanteiden arviointi ja niihin liittyvä päätöksenteko on kulttuurista riippumatta lastensuojelussa huomattavan vaativaa, koska epävarmuustekijöitä on paljon. Monista lastensuojelussa kohdattavista ilmiöistä tiedetään edelleen varsin vähän. Perustietoja puuttuu esimerkiksi lapsiin kohdistuvan väkivallan todellisesta esiintymisestä, laiminlyönnin yleisyydestä ja lastensuojelun erilaisten interventoiden vaikuttavuudesta. Työskentely perheen kanssa tuottaa usein suuren määrän tietoa, josta pitäisi pystyä valikoimaan lapsen auttamisen kannalta olennainen ja merkityksellinen aineisto. Prosessi on altis vääristymille, koska ihmisen kyky käsitellä informaatiota on rajallinen. Huomio kiinnittyy usein näkyvillä oleviin ja helposti havaittaviin asioihin, jotka tukevat työntekijän tulkintaa tilanteesta ja tulkinnan kyseenalaistava tieto jää rekisteröimättä (Gambrill ja Shlonsky 2000, 814-815). Lisäksi on todettu, että päätöksiin usein vaikuttavat organisaation kulloisetkin arvot, toimintapolitiikka, työntekijän ja asiakkaan välinen suhde enemmän kuin asiakkaan todellinen tilanne (Schwalbe 2004, 563).

Toinen kriittinen näkökulma nykyisiin toimintatapoihin lähtee lasten aseman tarkastelusta. Tutkimuksessaan Heino (1997, 378) kuvasi silloisen lastensuojelun lapsinäkökulmaa implisiittiseksi. Heino mukaan tämän implisiittisen lapsinäkökulman oli ”mahdollista olla virittämässä intuitiivista toimintavalmiutta lapsen edun suuntaan.” Myös monissa muissa lastensuojelun käytäntöjä tarkastelleissa tutkimuksissa on todettu, että lapset ja heidän kokemuksensa ovat jääneet työskentelyssä sivuosaan (esim. Pösö 2004, Hurtig 2003, Forsberg 1998). Pääpaino on ollut vanhempien, siis aikuisten, kanssa työskentelyssä.

Vakava huoli liittyy siihen, miten viipyilevä ja seuraileva, aikuisten kanssa yhteisymmärrystä hakeva työskentelyorientaatio tunnistaa lasten kaltoinkohtelun: hoidon laiminlyönnin, lasten altistumisen aikuisten väliselle väkivallalle ja suoraan lapsiin kohdistuvan väkivallan ja hyväksikäytön. On todettu, että lapsiin kohdistuva väkivalta ei hahmotu työn kohteeksi lastensuojelussa vaan määritty joksikin muuksi: vanhempien kasvatuskyvyttömyydeksi

tai parisuhdeongelmiksi (Pösö 1995)⁷. Pohjoismaisia hyvinvointipalveluja tutkinut Pringle (2005) on kiinnittänyt huomiota siihen, että vaikka pohjoismaita pidetään lapsiystävällisinä hyvinvointivaltioina, niiden järjestelmät ovat huomattavan epäsensitiivisiä lapsiin kohdistuvan väkivallan ja hyväksikäytön tunnistamisen suhteen. Hän kritisoi palvelujärjestelmiä siitä, että ne ohittavat lapset asiakkaina eivätkä kiinnitä huomiota iän, sukupuolen ja etnisen taustan merkitykseen. Yrittäessään ymmärtää näitä havaintoja, Pringle liittää ne näiden yhteiskuntien vahvaan yhteisöllisyyttä ja yhteisymmärrystä korostaviin arvoihin (emt, 169). Työryhmän näkemyksen mukaan Pringlen kuvaama vahva pyrkimys työntekijöiden ja vanhempien (siis aikuisten) väliseen yhteisymmärrykseen ja konfrontoinnin välttämiseen leimaa lastensuojelun arviointikäytäntöjä myös Suomessa. Kun tämä yhdistyy lasten ohittamiseen työskentelyssä, on vaarana, että lasten kaltoinkohtelu jää kokonaan tunnistamatta ja nimeämättä. Lastensuojelutyön historian tarkastelu osoittaa, että toiminnan oikeutus ja perustelu on aina haettu siitä, mikä on pystytty nimeämään ja kuvaamaan (esim. Saurama 2002). Jos lasten kaltoinkohtelun havaitsemiseen, kuvaamiseen ja nimeämiseen ei ole sanoja tai niitä ei saa sanoa ääneen, miten lasta voidaan suojella laiminlyönniltä, väkivallalta ja hyväksikäytöltä?

Aikuisilla on suuri valta portinvartijoina arvioinnin suhteen ja mahdollisuus estää lapsen avun saaminen. Tällä hetkellä lapsen tilannetta ei voida selvittää suoraan, jos huoltaja kieltäytyy yhteistyöstä. Nousiainen (2005, 24) kuvaa tapausta, jossa lastensuojelu ei voinut tehdä arviointia lapsen tilanteesta vanhemman vastustaessa työskentelyä. Lasten tilanne oli ilmeisen huolestuttava päätellen siitä, että perheestä oli tullut useita lastensuojeluilmoituksia sekä viranomaisilta että yksityishenkilöiltä. Sosiaalityöntekijät yrittivät päästä yhteistyöhön vanhemman kanssa ja sopia lasten tapaamisista ilman vanhempaa sekä kotikäynnistä. Vanhempi ei antanut lupaa kumpaankaan, joten työntekijät luopuivat selvityksen tekemisestä ja opastivat perhettä ”hakeutumaan palveluihin, joista arveltiin olevan hyötyä heille.” Lastensuojelun ydinkysymykset työskentelyssä on käsitelty tapauskertomusta, jossa lapsen avunsaanti viivästyi useita vuosia, koska huoltaja ei antanut lupaa lapsen tutkimiseen (Matin tarina 2005).

Edellä kuvattuja ilmiöitä voidaan pitää lapsen ihmisoikeuksien loukkauksina. YK:n Lapsen oikeuksien komitea onkin Suomen 3. maaraportin käsittelyssä kiinnittänyt huomiota siihen, että lapset eivät ole Suomessa tasa-arvoisessa asemassa suhteessa palvelujen saatavuuteen vaan avun saaminen riippuu asuinkunnasta ja alueesta. Tämä rikkoo sopimuksen periaatetta, jonka mukaan lapsia ei saa asettaa eriarvoiseen asemaan minkään tekijän perusteella. Komitea on myös ollut huolissaan siitä, että lasten oikeus osallisuuteen toteutuu heikosti erityisesti pienten lasten osalta juridisissa prosesseissa, kuten lastensuojeluun liittyvissä käsittelyissä (Committee on the rights of the child 2005).

Kriittiset näkemykset ovat saaneet aikaan aktiivista toimintaa. Intuiitiivisen toimintavalmiuden virittelystä on edetty moniin konkreettisiin hankkeisiin ja käytännön työn muutoksiin. Lasten asema ja lasten kanssa työskentely, lapsilähtöisyys ja lapsikeskeisyys ovat olleet viime vuosikymmenen ajan enenevässä määrin kiinnostuksen kohteena sosiaalityössä sekä tutkimuksen että käytännön työn kehittämisen näkökulmasta (Forsberg ym. 2006). On

---

⁷ Pösön kuvaama ilmiö on edelleen havaittavissa. Lastensuojelun kehittämisohjelmassa käsiteltiin perusteellisesti asiakastapausta, jossa oli useita kuvauksia lapsen kovakouraisesta käsittelystä. Tämä ei kuitenkaan määrittynyt lapsen kohdistuvaksi väkivallaksi vaan äidin kasvatuskyvyttömydeksi.

Alkuarviointi ja avohuolto –työryhmän loppuraportti
Lastensuojelun kehittämissuunnitelma

siis hyvin ymmärrettävää, että tämä kehitys on kasvattanut painetta perustavanlaatuisiin muutoksiin myös lastensuojelun työkäytännöissä.

Suomalainen kehittämistyö

Kriittiset ajatukset ovat konkretisoituneet kehittämishankkeiksi ja johdonmukaiseksi toiminnaksi työmenetelmien ja –käytäntöjen muuttamiseksi. Viime vuosina on kehitetty uusia välineitä, menetelmiä ja käytäntöjä perheiden ja lasten tilanteiden arviointiin. Yhteistä näille on se, että niiden kehittäminen on lähtenyt liikkeelle paikallisesta tarpeesta ja myös itse kehittämistyö on perustunut yksittäisen työryhmän tai työyhteisön tai joskus jopa yksittäisen työntekijän toimintaan. Osa välineistä on rakennettu nimenomaan työskentelyn alkuvaiheessa tapahtuvaa arviointia varten, osa taas työskentelyn seurantaan ja onnistumisen arviointiin (Heino ja Kulometsä 2000).

Työryhmässä perehdyttiin erityisesti arviointivaiheeseen keskittyneisiin kehittämishankkeisiin, joista esillä olivat Heikki Waris-instituutin Kohtaavaa lastensuojelua -hanke (Tulensalo & Muukkonen 2004, Ervast ja Tulensalo 2005) sekä Pesäpuu ry:n Lapsen elämäntilanteen kartoitus-malliin liittyvä kehittämistyö (Möller 2004, 2005a). Lisäksi työryhmässä käsiteltiin lapsen havainnoinnin ja vuorovaikutuksen arvioinnin uusia käytäntöjä ja menetelmiä sekä lastenpsykiatrista näkökulmaa kehitykselliseen arviointiin. Näitä näkökulmia on käsitelty tässä raportissa aiemmin.

Lastensuojelun alkuvaiheen työskentely on ollut aktiivisen tarkastelun kohteena monilla muilla foorumeilla. Sitä on tarkasteltu ja kehitetty osana Etelä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen pääkaupunkiseudun yksikön Soccan sekä alueen kaupunkien Kaupunkisosi-aaliryhmän osaamisen ja moniammatillisten työmuotojen kehittämishanketta (Nousiainen 2005, Pietilä 2005a, 2005b), Sosiaaliryhmän neuvottelukunnan saatavuusjaostossa (Muuri & Haverinen, 2004) ja kuuden suurimman kaupungin Kuusikko-ryhmässä sekä monissa alueellisissa kehittämishankkeissa. Muualla tehtyä kehittämistyötä on seurattu ja hyödynnetty ryhmässä julkaisujen ja ryhmän jäsenten suorien kontaktien kautta.

Kohtaavaa lastensuojelua

Kohtaavaa lastensuojelua (2001-2005) oli Helsingin kaupungin lapsikeskeisen sosiaaliryhmän kehittämishanke, joka käynnistyi yhden sosiaalipalvelutoimiston lastensuojelun työryhmän kehittämistyönä. Myöhemmin työskentely laajeni siten, että mukaan tuli kolme uutta aluetta ja vastuu hankkeen toteuttamisesta siirtyi Heikki Waris-instituutille. Hankkeen tavoitteena oli nostaa lapset ja lasten kanssa työskentely sosiaaliryhmän keskiöön kehittämällä lastensuojelun systemaattinen tilannearvioinnin malli (Muukkonen ja Tulensalo 2004). Hankkeessa malli ja sen sisällöt kehittyivät asiakastyön ja sen reflektoinnin prosessina, valmista pohjaa tai kehikkoa ei ollut. Tässä mielessä liikkeelle lähdettiin ”puhtaalta pöydältä” (Ervast ja Tulensalo 2005, 34-35). Kehittämistyössä lastensuojelun sosiaaliryhmätyöntekijöiden tukena oli kehittäjä-sosiaaliryhmätyöntekijä työpari, joka järjesti kehittämisryhmän tapaamisia, toimi työparina asiakastapauksissa sekä tarjosi mahdollisuuden konsultointiin ja lähiohjaukseen. Tämän lisäksi työntekijät osallistuivat hankkeen järjestämään koulutukseen (emt., 38).

Työskentelyn kuluessa lapsikeskeinen tilannearvio jäsenyi nelivaiheiseksi prosessiksi, joka käynnistyy asian vireilletulosta ja etenee aloitusvaiheesta tapaamis- ja selvittelyvaiheeseen. Viimeisenä vaiheena on kirjallisen yhteenvedon tuottaminen ja sen käyminen läpi yhdessä lapsen ja vanhempien kanssa. Ensimmäinen alkutapaaminen järjestetään samoin

yhdessä lapsen ja vanhempien kanssa. Alkutapaamisessa työntekijät arvioivat yhdessä asiakkaiden kanssa onko tilanteen tarkempi selvittäminen tarpeen. Mikäli työskentely etenee, tavataan lasta yleensä 1-3 kertaa ja vanhempia vähintään kerran. Näiden tapaamisten jälkeen työntekijät kirjoittavat arviointiprosessista lasta ja vanhempia varten kirjallisen yhteenvedon, joka keskittyy havaintoihin lapsen tarpeista. Yhteenvetotapaamisessa pohditaan yhdessä vanhempien kanssa, miten noihin tarpeisiin vastaaminen toteutuu ja mitä apua tai tukea vanhemmat ja lapsi mahdollisesti tarvitsisivat (emt., 10-12).

Työskentelyn rakenne (Taulukko 5) ja tapaamisten teemat (Taulukko 6) on lueteltu ohessa. Tarkemmin alkutapaamisen tavoitteet, lapsen ja vanhempien tapaamisten teemat ja kirjallisen yhteenvedon tavoitteet on kuvattu hankkeen loppuraportissa (Ervast ja Tulensalo 2005). Konkreettisia työvälineitä ja menetelmiä, joita työskentelyssä voidaan käyttää eri osapuolten kanssa, on koottu ja esitelty tilannearviointi käsikirjassa. Menetelmien valinnassa on tärkeää mukauttaa työskentelyä vastaamaan lapsen kehitystasoa sekä henkilökohtaisia valmiuksia ja kiinnostusta. Hankkeen loppuraportissa on menetelmävalikkoa jäsenneltäviä ikäryhmittäin ja teemoittain (ikäryhmäjaottelu 0-3 -vuotiaat ja 4-12 -vuotiaat lapset ja 13-17 -vuotiaat nuoret).

Taulukko 5: Työskentelyn rakenne

Viritys <ul style="list-style-type: none">
• Yhteydenotto lastensuojeluun (uusi/vanha asiakas, lastensuojeluilmoitus tms.)
• Työntekijäparin määrittäminen
Aloituskvaihe <ul style="list-style-type: none">
• Yhteys perheeseen
• Valmisteleva tapaaminen<ul style="list-style-type: none">
▪ Vanhemmat ja työntekijät
▪ Mahdollinen mutta ei välttämätön
• Alkutapaaminen<ul style="list-style-type: none">
▪ Lapsi, vanhemmat ja työntekijät
Tapaamis- ja selvittelyvaihe <ul style="list-style-type: none">
• Lapsen tapaamiset<ul style="list-style-type: none">
▪ 1-4 krt
▪ Kaksi työntekijää paikalla lapsen tapaamisissa.
• Vanhempien tapaaminen Lapsen kanssa työskentelevät työntekijät tapaavat vanhemmat työparina
Jatkon suunnittelu <ul style="list-style-type: none">
• Kirjallinen yhteenvedo
• Yhteenvetotapaaminen<ul style="list-style-type: none">
▪ Lapsi, vanhemmat ja työntekijät
Suunnitelmantekotapaaminen (mikäli asiakkuus lastensuojelussa jatkuu)

Taulukko 6: Tapaamisten teemat

Lapsi: Arjen ja elämäntilanteen selvittäminen	Vanhemmat
<ol style="list-style-type: none"> 1. Koti ja läheiset 2. Päiväkoti tai koulu 3. Vapaa-aika ja kaverit 4. Minä ja mun elämä 5. Tunteet	<ol style="list-style-type: none"> 1. Lapsi 2. Lapsen arki ja tarpeet 3. Vanhemmuus

Yhtenä kantavana ajatuksena Kohtaavaa lastensuojelua hankkeessa on ollut sosiaalityöntekijän aseman ja vastuun korostaminen. Mallin kehittäjät ovat nähneet keskeisen tärkeäksi sen, että nimenomaan sosiaalityöntekijä rakentaa itsenäisen suhteen asiakkaana olevaan lapseen ja rakentaa ymmärrystä lapsen tilanteesta tämän suhteen varassa. Arviointi tehdään työparityönä siten, että molemmat työntekijät ovat läsnä kaikissa tapaamisissa ja työnjako tapahtuu tapaamisten sisällä erilaisina rooleina suhteessa lapseen ja vanhempiin. Ensisijaisena pidetään kahden sosiaalityöntekijän muodostamaa työparia, joista toinen ”latiasosiaalityöntekijä”, keskittyy yhteisissä tapaamisissa lapseen ja toinen ”pöytäsosiaalityöntekijä” vanhempiin (Ervast ja Tulensalo 2005, 37)

Vastuu lastensuojelun tilannearvioinnista on siis sosiaalityöntekijöillä. Tästä syystä aktiivisempi yhteistyö muiden lapsen kanssa toimivien tahojen kanssa sijoittuu mallissa vasta vaiheeseen, jossa työntekijä on tutustunut lapseen ja hänen vanhempiinsa ja arvioinut lastensuojelun asiakkuuden tarvetta. Käytännössä muiden viranomaisten näkemykset lapsen tilanteesta tulevat usein työntekijän tietoon jo asian vireilletulovaiheessa ja sosiaalityöntekijä voi olla hyvinkin tiiviissä kontaktissa heidän kanssaan (emt., 39). Itse arviointimalli rajautuu kuitenkin sosiaalityöntekijätyöparin ja asiakkaina olevien lasten ja vanhempien väliseen työskentelyyn. Mahdolliset muut tarvittavat arvioinnit (esim. lapsen kehitystason arviointi, vanhemmuuden arviointi) nähdään tämän prosessin näkökulmasta ulkopuolisina (emt., 30).

Perusteena edellä kuvattuun rajaukseen on myös lastensuojelun sosiaalityön näkeminen ensisijaisesti asiakkaan kohtaamistyönä. Tällöin olennaista ei ole mahdollisimman tehokas tietojen kerääminen vaan asiakkaan kokemus kuulluksi ja ymmärretyksi tulemisesta. Asiakkaan, sekä lasten että aikuisten, oma näkemys halutaan kuulla ensin ja ”asiantuntijoiden” näkemykset vasta sen jälkeen (emt., 24).

Arvioinnissa kiinnostuksen kohteena on lapsen arki, sen turvallisuus ja sujuvuus sekä se, miten lapsen tarpeet ja kehityksen edellytykset toteutuvat. Arkikeskeisyydellä on osaltaan haettu sosiaalityön omaa asiantuntijuutta ja toisaalta vaihtoehtoista lähestymistapaa ongelmälähtöisen työskentelyn sijaan. Arkisen elämän tarkastelu jäsentyy ajankäytön, arjen toimintojen ja vuorovaikutussuhteiden kautta. Lähestymistapa on voimavaroja ja selviytymisen keinoja korostava ja asiakkaiden omaa osallisuutta painottava (emt., 26-28)

Ervastin ja Tulensalon (2005, 28-29) mukaan lapsikeskeisessä tilannearvioinnissa on kyse kontekstuaalisesta arvioinnista, jossa arviointia ei ole sidottu tai suhteutettu lapsen kehitystä kuvaaviin normeihin tai kriteereihin vaan keskeisiä ovat lapsen ja vanhempien omat kokemukset ja tulkinnat lapsen elämästä tässä ja nyt. Kehityksellinen normitieto on vain yksi

työntekijän käyttämä resurssi oman intuition, muiden ammattilaisten näkemysten ja asiakkaiden omien tulkintojen rinnalla. Arvioinnin yhteenvedossa ” sosiaalityöntekijä voi suhteuttaa lapsen ja vanhempien näkemyksiä omiin käsityksiinsä juuri kyseessä olevan lapsen hyvästä ja hyvinvoinnista, ja niiden pohjalta nostaa esiin mahdollisia huolia ja kysymyksiä lapsen arjesta” (emt., 29).

Kokemuksia ja palautetta

Kehittämistyössä mukana olleiden työntekijöiden kokemukset ovat olleet pääsääntöisesti myönteisiä. Työntekijät kokivat, että lapsikeskeinen työskentely hyödytti kaikkia osapuolia ja systemaattisuus toi työhön selkeyttä ja tavoitteellisuutta. Lasten kanssa työskentelyä ei kyseenalaistettu vaan se nähtiin yhtenä lastensuojelun sosiaalityön perustehtävänä. Toisaalta lasten kohtaaminen toi myös uusia haasteita sekä hallittavien työvälineiden ja –menetelmien suhteen että ajankäytön eikä vähiten lasten herättämien tunteiden suhteen (emt. 53, 95-103).

Asiakkaiden kokemukset ovat myös olleet pääosin myönteisiä. Kuten monissa muissakin lasten kanssa työskentelyä kehittäneissä hankkeissa, työntekijät olivat yllättyneitä lasten halusta ja kyvystä jakaa omia ajatuksiaan ja kokemuksiaan. Työskentelyprosessin avaaminen sekä vanhemmille että lapsille alkutapaamisessa ja mahdollisuus saada kirjallinen palaute yhteenvedon muodossa koettiin tärkeäksi (emt. 109-110).

Kaupunkisosaalityön ja moniammatillisten työmuotojen kehittämishanke

Kohtaavaa lastensuojelua –hankkeessa kehitetty tilanearvioinnin malli haluttiin Helsingissä saada myös laajempaan käyttöön. Taustalla oli myös sosiaalivirastossa kirjattu tulostavoite, jonka mukaan alkuarviointi tuli uusille asiakkaille tehdä kolmen kuukauden kuluessa ilmoituksesta tai yhteydenotosta. Tavoitteeseen pääseminen edellytti arvioinnin työkäytäntöjen ja –menetelmien kehittämistä. Kehittämistyö käynnistyi loppuvuodesta 2002 (Nousiainen 2005, 11). Seuraavana vuonna arvioinnin kehittämistyöhön tulivat mukaan Helsingin lisäksi myös muut pääkaupunkiseudun kunnat, Espoo, Kauniainen ja Vantaa, kun niiden yhteinen Kaupunkisosaalityön ja moniammatillisten työmuotojen kehittämis-hanke käynnistyi (Pietilä 2005b, 3).

Hankkeessa käyttöön otettu arviointimalli pohjautuu lähes kokonaan Kohtaavaa lastensuojelua –hankkeen kehittämistyöhön. Yhteishankkeen työskentelyä on raportoitu monipuolisesti useista eri näkökulmista. Kohtaavaa lastensuojelua –hankkeessa kehitetyn mallin muokkaaminen, pelkistäminen sekä pilotointivaiheen kokemukset Helsingissä on kuvattu Nousiaisen (2005) ja Vantaan kokemukset Kajanojan (2004) raporteissa. Pietilä on kuvannut mallin levittämisen prosessia (2005a) sekä arvioinut mallin käyttöönoton onnistumista (2005b). Uramo (2006) on kartoittanut Vantaan osalta työntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia mallin käytöstä ja koonnut suunnitelman työskentelyn jatkamiseksi kaupunkisosaalityön hankkeen päättymisen jälkeen.

Kaupunkisosaalityön hankkeessa aikaisempaa arviointityöskentelyn mallia muokattiin edelleen. Tavoitteena oli eräänlainen ”rautalankamalli”, joka olisi sovellettavissa erilaisiin

asiakastilanteisiin hankkeessa mukana olevissa kunnissa (Nousiainen 2005, 11). Hankkeessa käytetty tilannearvion työmalli⁸ on esitetty ohessa (Taulukko 7).

Taulukko 7: Tilannearvion työmalli

Vireilletulo
Alkutapaaminen <ul style="list-style-type: none">
○ Asiakkuus alkaa
○ Asiakkuus ei ala
Lapsen tapaaminen <ul style="list-style-type: none">
○ 1-4 kertaa
Vanhempien tapaaminen
Kotikäynti
Yhteistyöverkoston selvittäminen
Saadun avun tai tuen selvittäminen
Kirjallinen yhteenveto
Yhteenvetotapaaminen <ul style="list-style-type: none">
○ Asiakkuus päättyy
○ Asiakkuus jatkuu
Suunnitelman laatiminen

Keskeisenä mallin käytön levittämisen ja juurruttamisen muodot ovat olleet tutor-työntekijät ja koulutus. Mallin levittämisen tukemiseksi hanke järjesti kaikille työntekijöille avoimen Studia generalia -luentosarjan ”Lapsen kanssa lastensuojelussa -alkuvaiheen tilannearviointi ja lapsikeskeinen työskentely”, joka koostui 10 luentoamupäivästä. Tämän lisäksi hankkeessa mukana olleet kunnat järjestivät erillisiä menetelmäkoulutuksia omille työntekijöilleen sekä peruskoulutusilaisuuksia mallin käytöstä uusille työntekijöille. Tutor-työntekijän mahdollisuudet toimia käytännön työn tukena ovat kunnissa olleet erilaiset. Selvää kuitenkin on, että tutorin antama tuki ja mahdollisuus työparityöskentelyyn arviointiin perehtyneen työntekijän kanssa on mallin käyttöön saamisen kannalta tärkeää (Pietilä 2005a, Uramo 2006).

Kokemuksia ja palautetta

Pietilä (2005b) on tarkastellut Helsingissä toteutuneita tilannearvioinnin prosesseja. Aineistona on 47 lapsen asiakirja-aineisto, jonka perusteella on selvitetty työskentelyn kesto suhteessa asetettuun 3 kuukauden tavoitteeseen, tilannearvion eri elementtien ilmenemistä työskentelyssä sekä lasten asemaa arvioinnissa ja työskentelyn dokumentointia.

⁸ Tässä yhteydessä mallista on jätetty pois viittaukset asiakastietojärjestelmään. Täydellisenä malli on mm. Nousiaisen raportissa (2005, liite 5)

Toteutuneista tilannearviointiprosesseista noin 2/3 oli pystytty viemään loppuun kolmessa kuukaudessa. Aineistossa oli kuitenkin myös yli puoli vuotta kestäneitä prosesseja, joissa työskentelyn pitkittymiseen olivat syynä mm. työntekijöiden lomat, perheiden muuttuvat ja kriisiytyvät tilanteet sekä se, että perheet olivat työskentelyn alkaessa jo jonkin muun palvelun piirissä. Lisäksi todettiin, että käytössä oleva asiakastietojärjestelmä ja kirjavat kirjaimiskäytännöt vaikeuttivat todellisen työskentelyjakson pituuden määrittämistä (emt., 9-11).

Valtaosa tilannearvioista oli tehty työparityönä, kuten mallissa oletetaan. Useimmiten työparina oli toinen sosiaalityöntekijä tai johtava sosiaalityöntekijä ja vain muutamissa tapauksissa sosiaalityöntekijän työparina oli ohjaaja tai yhteistyökumppani. Tosin tässäkin työskentelyn dokumentoinnin epäselvyydet rajoittivat asian selvittämistä, sillä muistiinpainoihin ei oltu aina kirjattu ketä työntekijöitä tapaamisissa oli ollut paikalla (emt, 12). Yhteistyökumppaneita lasten asiakirjoissa oli mainittu runsaasti mutta aktiivista työskentelyä oli yleensä vain muutaman tahon kanssa. Yleisimpiä mainittuja tahoja olivat koulu ja päivähoito. Pietilä (2005b, 16) kiinnittää huomiota siihen, että vaikka poliisi mainittiin usein yhteistyökumppanina, se ei kuitenkaan näkynyt aktiivisen yhteistyösuhteen piirissä olevana tahona.

Lapsikeskeisen työskentely kehittäminen on tilannearviointimallin ydintavoite. Pietilän (2005b, 19) aineistossa sosiaalityöntekijä oli tavannut vähintään kerran valtaosan (72%) lapsista, joiden tilannetta lastensuojelussa tarkasteltiin. Omia tapaamisia oli järjestetty 13 lapselle, joista 7 oli tavattu yhden kerran, 21 lasta oli tavattu yhdessä vanhempien kanssa. Aineistossa oli paljon pieniä lapsia, joiden tapaaminen yhdessä vanhempien kanssa on hyvin perusteltua. Suurin osa lapsista, joita ei tavattu lainkaan, oli kuitenkin kouluikäisiä. Huomattavaa on myös, että niissä tilanteissa, joissa pieniä lapsia oli tavattu yhdessä vanhempien kanssa, työskentelyn painopiste oli vanhemmissa eikä lasten ja vanhempien vuorovaikutusta kuvattu juuri lainkaan (emt, 21). Lasten tapaamiset oli pääosin toteutettu sosiaalipalvelutoimistoissa ja vain yhtä lasta oli tavattu kotikäynnin yhteydessä. Ketään lapsista ei tavattu koulussa tai päiväkodissa, vaikka nämä tahot mainittiin yleisimmin yhteistyökumppaneina. Vain kahdelle alle kouluikäiselle lapselle oli järjestetty oma tapaaminen (emt, 23).

Kirjallinen yhteenveto on osa tilannearviointia. Siinä kootaan työskentelyprosessin keskeiset havainnot ja sen pohjalta tehdään ratkaisu asiakkuuden jatkumisesta tai päättymisestä. Pietilän (emt, 30) aineistossa kirjallinen yhteenveto oli tehty vain seitsemän lapsen tilannearvioinnista. Suurimmassa osassa arviointeja jäi epäselväksi mitä arviointiprosessi oli tuottanut ja mitä johtopäätöksiä sen perusteella oli tehty. Myös Pietilän (2005a, 28) aikaisemmassa raportissa tuli ilmi, että monet sosiaalityöntekijät suhtautuivat kriittisesti ja torjuvasti yhteenvetojen kirjoittamiseen. Se nähtiin irrallisena ja ylimääräisenä tehtävänä eikä osana työtä ja arviointiprosessia.

Pietilä (emt, 38) toteaa, että mikäli kriteerinä käytetään toteutuneen työskentelyn systemaattisuutta, tilannearviointimallin käyttöönotto on Helsingissä vielä alkuvaiheessa. Tutkitun 47 arviointiprosessin joukossa oli vain kaksi (2), jotka sisälsivät kaikki mallin peruselementit (alkutapaaminen, ainakin yksi lapsen tapaaminen, vanhemman tapaaminen, yhteistyöverkon kartoitus, kotikäynti, kirjallinen yhteenveto ja yhteenvetotapaaminen). Useimmista prosesseista puuttui kirjallinen yhteenveto ja monista myös lapsen tapaamiset.

Havainto heijastaa sitä, että työntekijöillä oli hyvin erilaisia käsityksiä siitä, mitä arviointiprosessiin kuuluu ja missä kohdin sitä voi soveltaa joustavasti asiakkaan tilanteen mukaan (Pietilä 2005a, 32)

Vantaalla arviointimallin pilotointi kesti yli vuoden ja tavoitteena oli arviointimallin ottaminen käyttöön kaikissa sosiaalityön toimintayksiköissä vuoden 2005 alusta (Uramo 2006, 4). Taustamateriaalina käytettiin Kohtaavaa lastensuojelua-hankkeen tuottamaa käsikirjaa (Muukkonen ja Tulensalo 2004) ja lisäksi työntekijöille järjestettiin sekä teoreettista että välineiden käyttöön liittyvää koulutusta. Vantaalla kehittämistyön tukena on ollut yksi tutor-sosiaalityöntekijä, jonka on toiminut työparina arviointiprosesseissa ja tarjonnut myös konsultointiapua (emt. 10-16).

Työntekijöiden kokemuksia mallin käytöstä selvitettiin kyselyllä, joka lähetettiin kaikille johtaville sosiaalityöntekijöille sekä heidän alaisinaan toimiville sosiaalityöntekijöille. Kyselyn perusteella voitiin todeta, että mallin levittäminen oli onnistunut varsin hyvin: 2/3 vastanneista työntekijöistä oli käyttänyt arviointimallia työssään. Työntekijöiden kokemusten mukaan mallin käyttö oli tuonut uudenlaista näkökulmaa sosiaalityöhön ja hyödyttänyt asiakastyötä. Puolet vastanneista työntekijöistä oli sitä mieltä, että arvioinnin tekemisen perusteella tarjottu apu vastasi paremmin lapsen ja perheen todellisia tarpeita. Työntekijöiden kokemusten mukaan lasten palaute arviointityöskentelystä oli pääosin myönteistä, vanhempien palautteessa oli enemmän hajontaa. Puolet työntekijöistä oli myös sitä mieltä, että mallin soveltaminen on helppoa. Suhtautumisessa malliin kuuluvaan kirjalliseen yhteenvedoon johtavien työntekijöiden ja heidän alaistensa näkemykset erosivat voimakkaasti. Valtaosa (lähes 90%) johtavista sosiaalityöntekijöistä näki kirjallisen yhteenvedon olennaisena osana arviointiprosessia, työntekijöistä vain 1/5 oli samaa mieltä. Työntekijöiden kokemuksissa kirjallinen yhteenvedo näyttäytyi ylimääräisenä ja irrallisena tehtävänä (Uramo 2006).

Lapsen elämäntilanteen kartoitus

Lapsen elämäntilanteen kartoitusmalli on Pesäpuu ry:n nelivuotisessa (2000-2003) kehittämishankkeessa ”PRIDE ja lastensuojelun avohuolto” kehitetty työskentelymalli. Kartoitustyöskentelyn tavoitteena on saada mahdollisimman varhain kokonaisvaltainen kuva lapsen olosuhteista, jotta voidaan tehdä tietoon perustuva päätös avohuollon tarpeellisuudesta tai tarpeettomuudesta. Malli perustuu sijais- ja adoptiovanhempien valmennukseen Yhdysvalloissa kehitettyyn PRIDE-ohjelmaan, jota on Suomessa käytetty sijaishuollon työvälineenä vuodesta 1995 alkaen (Möller 2005). PRIDE-ohjelman keskeiset elementit ovat suunnitelmallisuus, selkeä rakenne, prosessinomaisuus, yhteinen arviointi, elämyksellisyys ja lapsen näkökulman korostaminen. Näitä elementtejä on kaivattu myös lastensuojelun avohuollon työhön ja tästä syystä PRIDE valittiin kehittämishankkeen viitekehykseksi. Kartoitusmallia on kuvattu ja sen käyttöä ohjeistettu Sointu Möllerin (2004) julkaisussa Sattumista suunnitelmallisuuteen. Mallin kehittämiseen liittyvä tutkimus on raportoitu julkaisussa Arvioinnista sanoisin (Möller 2005).

Keskeisiä periaatteita sekä kehittämishankkeen työskentelyssä että kehitetyssä mallissa ovat lapsilähtöisyys, arvioinnin näkeminen yhteisenä työntekijöiden, lapsen ja vanhempien prosessina sekä kartoitustyöskentelyn ymmärtäminen interventiona, jonka tavoite on laajempi kuin vain tiedon kerääminen lapsen tilanteesta (Möller 2004).

Järjestön kuntakumppaneina kehittämistyössä olivat Hämeenlinna ja Kuopio, joissa molemmissa kunnissa toimi hankkeen ajan ideointiryhmä. Ideointiryhmät vastasivat käytännön ideoinnista, kehittämisestä ja kokeiluista ja niissä oli mukana edustajia lastensuojelun eri alueilta ja ammattiryhmistä (sosiaalityöntekijöitä, ohjaajia, kodinhoitajia) sekä myös lastensuojelun asiakkaina olleita vanhempia. Erityisesti asiakkaiden mukana oloa pidettiin tärkeänä, koska yksinhankkeen keskeisistä tavoitteista oli asiakaslähtöisyyden vahvistaminen lastensuojelussa (Möller 2004).

Kehittämistyön tuloksena oli malli, joka toimii työskentelyä ohjaavana ”karttana”. Tarkoituksena on, että jokainen työntekijä voi soveltaa mallia eri tilanteissa tarkoituksenmukaisella tavalla (Möller 2005). Malli sisältää rungon viidelle tapaamiselle, joihin sisältyy myös valmisteleva tapaaminen. Valmistelevan tapaamisen tavoitteena on arvioida tarvitaanko tilanteessa varsinaista kartoitustyöskentelyä. Jos kartoitus nähdään tarkoituksenmukaisena, asiakkaalle esitellään työskentelymalli ja selvitetään, miten vanhempien ja lasten kanssa edetään (Möller 2004). Työskentelyn rakenne on esitetty ohessa (Taulukko 8).

Taulukko 8: Kartoitustyöskentelyn rakenne

Valmisteleva tapaaminen <ul style="list-style-type: none">
▪ vanhemmat ja työntekijät
Yhteinen tapaaminen <ul style="list-style-type: none">
▪ lapsi, vanhemmat ja työntekijät
Erilliset lapsen ja vanhempien tapaamiset <ul style="list-style-type: none">
▪ 1-3 krt
▪ lapsella ja vanhemmilla eri työntekijät
Yhteinen arviointitapaaminen <ul style="list-style-type: none">
▪ lapsi, vanhemmat ja työntekijät
Kirjallinen yhteenveto työskentelyn ja arviointitapaamisen pohjalta

Työskentely toteutetaan työparityöskentelynä, josta vastaa lastensuojelun sosiaalityöntekijä. Hänen työparinaan voi olla toinen sosiaalityöntekijä tai muu lastensuojelussa työskentelevä työntekijä tai yhteistyökumppani. Ensimmäinen varsinainen tapaaminen aloitetaan yhdessä vanhempien ja lapsen kanssa, jonka jälkeen työskentely eriytetään siten että toinen työntekijä tapaa lasta ja toinen vanhempia. Yhteisessä jaksossa kerrataan vielä työskentelyn tavoite, suunnitelma kartoituksen toteuttamiseksi ja tapaamisten teemat. Tämän jälkeen lapsi ja vanhemmat jatkavat oman työntekijän kanssa työskentelyä. Lasta ja vanhempia tavataan erikseen yhdestä kolmeen kertaa, jonka jälkeen pidetään yhteinen arviointikeskustelu. Tässä tapaamisessa kootaan yhteen työskentelyn esille nostamia vahvuuksia ja muutostarpeita lapsen ja perheen elämässä sekä sovitaan mahdollisesta jatkotyöskentelystä. Viimeisen tapaamisen jälkeen työntekijät kirjoittavat kartoitustyöskentelystä yhteenvedon, johon on tarkoitus kirjata vain ne asiat, joista on lapsen ja perheen kanssa keskusteltu. Yhteenveto liitetään lapsen asiakirjoihin ja siitä annetaan kopio perheelle (emt, 64)

Kartoitusmallin ytimen muodostaa vanhemman valmiuksien tarkastelu ja lapsen elämäntilanteen kartoittaminen lapsen kanssa. Työskentelyssä käsiteltävät teemat on lueteltu ohessa (Taulukko 9).

Taulukko 9: Lapsen elämäntilanteen kartoitus, tapaamisten teemat ja vanhemman valmiudet

Lapsen elämäntilanteen kartoitus	Vanhemman valmiudet
<ol style="list-style-type: none"> 1. Lapsi ja lapsen verkostot 2. Lapsi ja lapsen arki 3. Kasvatus ja huolenpito 4. Asuinolosuhteet	<ol style="list-style-type: none"> 1. Suojella ja hoivata lasta 2. Turvata lapselle läheiset ja tärkeät ihmissuhteet 3. Tukea lapsen yksilöllistä kehitystä 4. Tehdä yhteistyötä lapsen asioissa

Työskentelyssä lähtökohtana on, että asiakkaalla sekä lapsilla että aikuisilla on mahdollisuus ilmaista ja työstää asioita eri tavoilla. Puhumisen lisäksi käytetään erilaisia toiminnallisia välineitä⁹, joiden merkitys korostuu erityisesti lasten kanssa työskentelyssä. Mitä pienempi lapsi on, sitä enemmän hän tarvitsee tukea voidakseen ilmaista kokemuksiaan ja ajatuksiaan. Välineet ovat kuitenkin auttavia vuorovaikutuksen käynnistäjinä myös aikuisten kanssa. Asiakkaiden antaman palautteen perusteella ne vähentävät tilanteiden virallisuutta ja lisäävät vastavuoroisuutta. Möllerin (2004, 30- 31) mukaan on kuitenkin tärkeää tiedostaa, että välineet eivät ole itsetarkoitus eivätkä taikatempu vaan apuväline työskentelylle asetetun tavoitteen saavuttamiseksi.

Lapsen elämäntilanteen kartoitusmallin lähestymistapaa arviointiin voisi luonnehtia kontekstuaaliseksi kuten aiemmin kuvattu Kohtaava lastensuojelua hankkeen arviointimallia. Kartoitustyöskentelyn tavoitteena on mahdollistaa lasten, vanhempien ja työntekijöiden erilaisten näkökulmien yhteinen tarkastelu ja arviointi tässä ja nyt. Toisaalta siinä on piirteitä myös normatiivisesta arvioinnista (kts. Forsberg 2000, 78-79). Keskeisinä arvioitavina asioina ovat PRIDE-ohjelmassa määritellyt vanhemmuuden ydintehtävät (vanhemman valmiudet) ja se, miten vanhempi pystyy omien valmiuksiensa varassa vastaamaan lapsen tarpeisiin. Mallin käsikirjassa on kuvattu esimerkkejä tilanteista, joissa em. valmiudet näkyvät (Möller 2004, liite 7). Luetteloa voidaan pitää myös eräänlaisena kriteeristönä, johon työntekijä voi suhteuttaa omia havaintojaan.

Keskeisenä mallin levittämisen välineenä on ollut kehittämistyön kokemuksiin perustuva koulutus. Hankkeen aikana ja heti sen jälkeen toteutettiin kaksi koulutuskokonaisuutta, jotka oli suunnattu lastensuojelussa työskenteleville ammattilaisille. Koulutusryhmät olivat siis moniammatillisia ja niihin kuului sekä kuntien että järjestöjen työntekijöitä (Möller 2005a, 46). Kaikkiaan mallin käyttöön perehdyttäviin koulutuksiin on vuosina 2002-2005 osallistunut 74 kuntien ja järjestöjen työntekijää, joista 60% on ollut sosiaalityöntekijöitä, 25 % perhetyöntekijöitä ja loput 15 % muita lastensuojelussa työskenteleviä työntekijöitä. (Möller 2005b, 10)

⁹ Toiminnallisia välineitä lastensuojelun käyttöön on kehitetty mm. Pesäpuu ry:n Norsu-projektissa (Väliväara 2004)

Kokemuksia ja palautetta

Pesäpuu ry selvitti lomakekyselyllä sitä, miten kartoitusmalli oli siirtynyt osaksi käytännön työtä. Kysely lähetettiin kaikille koulutuksiin osallistuneille työntekijöille, joista puolet vastasi siihen (vastausprosentti 54%)¹⁰. Vastanneista viidesosa ilmoitti käyttävänsä työskentelymallia työssään säännöllisesti, hieman alle kolmasosa käytti mallia ainakin joskus. Eniten mallia oli käytetty asiakkuuden alkuvaiheessa mutta myös huostaanoton yhteydessä ja huolto- ja tapaamisselvitysten tekemisen yhteydessä. (Möller 2005b, 10)

Vastaajat arvioivat, että koulutus oli tärkein tuki mallin käytölle mutta työyhteisön tuki, työparin osallistuminen samaan koulutukseen ja mahdollisuus käyttää uusia välineitä nähtiin merkittäviksi. Yli puolet vastanneista kertoi, että heidän työyhteisössään oli tehty yhteinen päätös mallin käyttöönottamisesta ja valtaosa (70%) koki, että malli oli vaikuttanut koko yhteisön tapaan tehdä lastensuojelutyötä. Työntekijän oma innostus ja valmiudet samoin kuin hyvät kokemukset mallin käytöstä motivoivat luonnollisesti uuden työntavan käytössä. On mielenkiintoista havaita, että vaikka vain viidesosa vastaajista ilmoitti käyttävänsä mallia säännöllisesti, suurin osa vastaajista kertoi mallin vaikuttaneen lastensuojelutyön tekemisen tapaan. Ilmeisesti mallilla ja koulutuksella on siis ollut heijastusvaikutuksia laajemminkin kuin vain suoranaisen mallin käytön osalta. On selvästi kehittämissuunnitelman tavoitteiden mukaista, että vastaajien mukaan vaikutukset näkyivät selkeimmin lasten osallisuuden vahvistumisessa ja lasten antamassa positiivisessa palautteessa. Myös työn suunnitelmallisuuden koettiin lisääntyneen. Suunnitelmallisuuden lisääntyminen näkyi myös vanhempien antamassa palautteessa. Sen mukaan vanhemmat olivat tyytyväisiä siihen, että heille kerrottiin etukäteen työskentelyn rakenne ja siinä käsiteltävät teemat (emt., 11).

Mallin käyttöönottoa estävinä tekijöinä olivat vastaavasti työyhteisön tuen puuttuminen ja käytettävissä olevien resurssien niukkuus. Kaiken kaikkiaan kielteisinä puolina nähtiin se, että mallin mukainen työskentely vie paljon aikaa ja edellyttää harjoittelua, keskittymistä ja pitkäjänteisyyttä¹¹. Vaikeina ja uutta ajattelua edellyttävinä asioina työntekijät kokivat myös lapsinäkökulman pitämisen työn keskipisteessä ja toisaalta vanhempien ja lapsen voimavarojen tunnistamisen lastensuojelun usein vaativissa tilanteissa. Myös konkreettisten muutoskohtien löytäminen koettiin haastavaksi (Möller 2005c). Työn rakenteisiin liittyen työparityöskentelyn organisointi tuotti joissakin paikoissa ongelmia (Möller 2005b, 11). Jo kehittämistyön aikana oli tullut esille, että sosiaalityöntekijät eivät aina pystyneet käyttämään yhteistyöverkostossa olevia resursseja apunaan kartoitustyöskentelyssä (Möller 2005a, 63).

Kokemuksia kartoitusmallin soveltamisesta ovat kuvanneet myös hankkeessa mukana olleet sosiaalityöntekijät. Hämeenlinnassa toteutettu Virtaa -hanke keskittyi varsinaisesti sosiaalityön tehtävä- ja ammattirakenteen kehittämiseen ja tarkasteli sosiaalityöntekijöiden ja sosionomien välisen työnjaon rakentumista yhden sosiaaliaseman työskentelyssä (Tallgren 2005a). Eräs työnjaon areena oli juuri kartoitustyöskentely ja erityisesti lasten huomiointi. Asemalla oli kehitetty oma sovellutus kartoitusmalliksi, joka perustui sekä Koh- taavaa lastensuojelua –hankkeen tilanearviomalliin että Pesäpuun kartoitusmalliin. Käy-

¹⁰ Työntekijöiden vaihtuvuutta kuvaa se, että vastanneista viidennes ei enää työskennellyt lastensuojelussa vaan oli vaihtanut alaa. Saattaa olla että vielä suurempi osa niistä, jotka eivät vastanneet, oli siirtynyt toisiin tehtäviin.

¹¹ Kriittisestä näkökulmasta voi hieman ihmetellä sitä, että keskittymisen ja pitkäjänteisyyden vaatimukset koetaan negatiivisina. Eivätkö ne ole hyvän lastensuojelutyön keskeisiä piirteitä?

tännössä kartoitustyöskentelystä vastasivat hankkeen aikana sosionomit joko kokonaan tai sosiaalityöntekijän työparina. Mikäli työparina oli sosiaalityöntekijä, työnjako oli yleensä sellainen, että sosionomi tapasi lapsia ja sosiaalityöntekijä vanhempia (Kivelä 2005, 22). Ongelmalliseksi osoittautui se, että lasten kanssa työskentelevät sosionomit jäivät yksin sen tiedon kanssa, jota heille lasten tilanteista ja kokemuksista rakentui. Pitkäjänteisen ja tavoitteellisen työskentelyn istuttaminen kriisityöorientoituneeseen työotteeseen osoittautui vaikeaksi. Vaikka tavoitteeksi oli asetettu lapsilähtöisyyden vahvistaminen ja systemaattisen tilannearvioinnin saaminen osaksi sosiaalityöntekijöiden työtä, käytännön toteuttaminen osoittautui huomattavan vaikeaksi ja tuntui edellyttävän paljon perusteellisempia työn organisoinnin muutoksia kuin hankkeessa oli mahdollista toteuttaa (Tallgren 2005b, 34).

VALMA – Vammaisten lasten lastensuojelun kehittämishanke¹²

Työryhmän tekemässä kartoituksessa esille tulleista hankkeista on syytä nostaa esille Pohjois-Karjalassa toteutettu Valma-hanke (Vammaisten lasten lastensuojelun kehittämishanke 2004-2005), jonka toteuttivat Honkalammen kuntayhtymä yhdessä viiden kunnan kanssa. Hankkeen tavoitteena oli kehittää vammaispalveluissa/kehitysvammahuollossa ja lastensuojelussa toimivien työntekijöiden moniammatillisia toimintamalleja ja yhteisiä työkäytäntöjä lastensuojelun toteuttamiseksi. Taustalla olivat havainnot siitä, että vammaisten lasten lastensuojelutarpeet jäivät usein vammaisuuden varjoon ja työntekijät ovat epävarmoja näihin tilanteisiin puuttumisessa. Kehitysvammaosuudella lastensuojelulaki ja sen velvoitteet tunnetaan huonosti. Vastaavasti vammaiset lapset jäävät vaille lastensuojelun kautta tarjottavia palveluja, kun lastensuojelussa ei tunnisteta näiden palvelujen kuuluvan myös heille. Hankkeen aikana kehitettiin arviointivälineistö, jonka avulla pystytään erottamaan lastensuojelutarve vammaan liittyvistä ongelmista ja näin pystytään tukemaan lasta kaikin käytettävissä olevin toimenpitein. Arviointiväline (Taulukko 10) on tarkoitettu kaikille vammaisten lasten parissa työskenteleville ammattilaisille ja sen avulla pyritään jäsentämään ja konkretisoimaan lapsen ja hänen tilanteeseensa liittyviä huolia. Välineen lomakkeet ja kysymyslistat ovat apuväline, jonka avulla työntekijä voi suunnata ja jäsentää havaintojaan (Konttinen 2005)

Hankkeena Valma on tärkeä, koska lapsen vammaisuus tai pitkäaikaissairaus on tutkimusten mukaan selkeästi kaltoinkohtelun riskitekijä (Reder ja Duncan 1995, 49). Herkkyyttä lastensuojelun tarpeen tunnistamiseen tarvitaan erityisesti silloin, jos perheessä on lapsen vammaisuuden lisäksi muita kuormittavia tekijöitä.

---

¹² VALMA hankkeessa kehitetyt arvioinnin välineet sijoittuvat lastensuojeluprosessin näkökulmasta selvästi eri vaiheeseen kuin aikaisemmin raportissa esitellyt työskentelymallit. Kyse on lastensuojelun ja vammais- palvelujen välimaastoon kehitetyistä välineistä. Hanke on kuitenkin haluttu nostaa esiin, koska vammaisten lasten asemasta ja tilanteen arvioinnista on lastensuojelussa puhuttu ja kirjoitettu erittäin vähän. Kuitenkin myös vammaisilla lapsilla on oikeus myös lastensuojelun tarpeen arviointiin, suojeluun ja tukeen.

Taulukko 10: Työvälineet vammaisten lasten lastensuojelun tarpeen arviointiin

<p>Ensiarvioinnin tuki lastensuojeluun</p> <ul style="list-style-type: none">
▪ Lapsi<ul style="list-style-type: none">
○ Fyysinen yleisilme
○ Käyttäytyminen
▪ Vanhempi<ul style="list-style-type: none">
○ Vanhempana oleminen
○ Vanhemman tilanne
<p>Lastensuojelullisen huolen arvioinnin työväline – Lapsi</p> <ul style="list-style-type: none">
▪ Ensiarvioinnin havaintojen tarkentaminen
<p>Lastensuojelullisen huolen arvioinnin työväline – Vanhemmuus</p> <ul style="list-style-type: none">
▪ Ensiarvioinnin havaintojen tarkentaminen: fyysinen hoito ja hoiva, psykososiaalinen hoiva
<p>Lastensuojelullisen huolen arvioinnin työväline – Vanhemman ja perheen elämäntilanne</p> <ul style="list-style-type: none">
▪ Asuminen
▪ Perhetilanne
▪ Taloudellinen tilanne
▪ Työ / työttömyys
▪ Jaksaminen ja terveys
▪ Sosiaalinen verkosto
▪ Kyvyt ja taidot vanhemmuudelle
▪ Pääteet ja väkivalta

Työvälineen taustalla ei ole selkeää teoreettista viitekehystä. Keskeisessä roolissa olivat hankkeessa mukana olleiden sosiaalityöntekijöiden ammatillinen tieto ja kehitysvammaisten parissa työskentelevien työntekijöiden arkipäivän kokemukset (Konttinen 2005, 21). Väline perustuu siis pääosin asiantuntijoiden yhteiseen näkemykseen siitä, mitkä tekijät ovat merkityksellisiä lastensuojelullisen huolen tunnistamisessa ja tilanteen arvioimisessa. Pääpaino on työntekijän tarkkaavaisuuden suuntaamisessa sekä havaintojen jäsentämisessä ja tulkitsemisessä. Vanhemmuuden ja perheen elämäntilanteen kartoittamisessa väline ohjaa tilanteen tarkasteluun yhdessä vanhempien kanssa.

Vammaisen lapsen kyky ja mahdollisuudet ilmaista itseään voivat olla monella tapaa rajoittuneet. Tästä syystä aikuisten vastuu lapsen osallisuuden mahdollistamisessa on taval- listakin suurempi. Vaikeavammaisen lapsi voi olla täysin sen varassa, miten häntä hoitava tai hänen tilannettaan arvioiva aikuinen pystyy ”lukemaan” hänen viestejään. Toisaalta lievemmin vammaisella lapsella voi olla hyvinkin paljon valmiuksia ottaa kantaa ja ilmaista omia kokemuksiaan tilanteesta. Lapsen asemaa ja osallisuutta huolen selvittämisessä ja arvioinnissa hankkeen raportoinnissa on pohdittu varsin vähän.

Kokemuksia ja palautetta

Hankkeeseen sisältyi myös välineiden pilotointi, johon osallistui yhteensä 59 työntekijää (Ensiarvioinnin tuki) ja 68 työntekijää (Lastensuojelullisen huolen arviointi) Honkalam- men kuntayhtymästä ja hankkeessa mukana olleista kunnista. Kokemukset välineen käyt-

töstä olivat rohkaisevia. Ensiarvioinnin tuki-välinettä koskevan palautteen mukaan työvälineen kysymykset auttoivat hahmottamaan ja selkiyttämään lapsen tilannetta, rajaamaan asioita ja jäsentämään kokonaisuuden arviointia. Työvälineen koettiin helpottavan sen pohittamista, onko aiheita huolestumiseen vai ei. Työväline on koettu tarpeelliseksi ja varsinkin uusille työntekijöille se on tärkeä. Myös tiimityöskentelyssä työvälineestä koettiin olevan hyötyä.

Ongelmakohtina mainittiin kehitysvammaisen lapsen käyttäytymisen vaikea arviointi, varsinkin silloin, kun on kyse haastavasti käyttäytyvästä lapsesta. Lisäksi koettiin, että perhetilannetta tai vanhempien osuutta on vaikea hahmottaa, jos kohtaamiset vanhempien kanssa ovat lyhyitä ja niitä on harvoin. Kokeilun myötä toivottiin myös työskentelytapojen mallintamista silloin, kun huoli on noussut esiin (Konttinen 2005, 23).

Lastensuojelullisen huolen arvioinnin työväline koettiin myös tarpeelliseksi. Suurin osa kokeiluun osallistuneista oli käyttänyt välinettä tietyn lapsen / lasten tilanteen arvioinnissa. Se oli koettu tilanteen jäsentämistä helpottavana ja erilaisia näkökulmia esiinnostavana. Toisaalta yli puolet vastaajista oli sitä mieltä, että väline ei ole muuttanut heidän tapaansa tehdä työtä. Osa kuitenkin ilmoitti, että huomioi herkemmin lastensuojelutilanteita ja kokee, että niiden puheeksi ottaminen on helpompaa välineen ansiosta (Konttinen, 2005 26).

Kaikki palautteen antajat olivat sitä mieltä, että he tulevat ottamaan työvälineen käyttöönsä. Vastauksista oli kuitenkin luettavissa, että välineen käytön sisäistäminen edellyttää jatkuvaa tukea, lastensuojelun esillä pitämistä ja siitä keskustelua vielä hankkeen päättymisen jälkeenkin (Konttinen 2005, 26).

Kansainvälisiä kokemuksia

Englanti

Taustaa

Englannin lastensuojelujärjestelmä eroaa perusorientaatioltaan merkittävästi Suomen vastaavista palveluista eikä eri maiden toimintatapojen, menetelmien ja välineiden vertailu ilman tietoisuutta järjestelmien peruseroista ole mielekästä (Hearn ym. 2004). Englannin palveluissa lasten kaltoinkohtelu on nähty ensisijaisesti yksilötason ongelmana. Työskentelyssä lähtökohtana on ollut juridisesti pitävän ”näytön” etsiminen, koska oikeus interventioihin perustuu näyttöön lapsen kaltoinkohtelusta (emt., 33). Tässä perusasetelmassa järjestelmä ja perhe asettuvat vastakkain ja lastensuojelun toimenpiteitä leimaa usein vastentahtoisuus. Nämä painotukset ovat olleet selviä mutta parinkymmenen viime vuoden aikana kehitys on ollut kohti yhteistyötä korostavaa työskentelyorientaatiota (Gilbert 1997, 233).

Lastensuojelun lainsäädäntö Englannissa on laaja ja hajanainen. Lakiuudistusten rytmi on nopea ja toimintatapoja ohjataan paljon myös yksityiskohtaisella ja sitovalla ohjeistuksella lakien ohella. Keskeinen laki on Children Act 1989, jonka peruslähtökohtia ovat lapsen edun periaate, lasten osallisuus ja vanhempien ensisijainen vastuu. Laki jakaa lastensuojelun kohteena olevat lapset kahteen ”luokkaan”: tuen tarpeessa oleviin lapsiin (children in need, section 17) ja vaarassa oleviin lapsiin (child suffering or likely to suffer significant harm, section 47) (Walters 2005).

Kehittämistyön logiikka poikkeaa selvästi suomalaisista käytännöistä. Lähtökohtana on kokemuksista oppiminen, joka perustuu yksittäisten vakavien (lapsen kuolemaan johtaneiden) tapausten¹³ erittäin laajaan selvittämiseen ja analysointiin. Näillä yksittäisillä tapauksilla on usein ollut huomattavan suuri merkitys sekä lainsäädännön että käytäntöjen muuttamisessa. Esimerkiksi viimeisin lainsäädäntöuudistus Children Act 2004 sekä sen perustana oleva hallituksen Every child matters -ohjelma pohjautuvat 9-vuotiaan Victoria Climbién kuoleman jälkeen tehtyyn viranomaisten toimintaa koskevaan selvitykseen. Selvitys paljasti vakavia puutteita viranomaisten välisessä tiedonvälityksessä ja yhteistyössä. Tästä syystä lakiuudistus ja toimintaohjeet painottuvat juuri näihin kysymyksiin (emt.).

Lasten ja perheiden tilanteen arviointikäytäntöjen uudistuksen taustalla puolestaan on ollut perusteellinen tutkimustyö, jossa on tarkasteltu lastensuojelun ja lasten palvelujen toimintaa ja arvioinnin käytäntöjä. Tutkimusten perusteella havaittiin, että vaikka lainsäädännön uudistunut näkökulma lasten hyvinvointiin oli laaja ja monipuolisesti siihen vaikuttavia tekijöitä tarkasteleva, käytännössä lastensuojelu oli edelleen painottunut lasten kaltoinkohtelun tunnistamiseen ja yksittäisiin tilanteisiin puuttumiseen. Tilanteiden selvittelyssä keskityttiin siihen, oliko lasta pahoinpidelty tai kaltoinkohdeltu. Perheen tilanteen laajempi tarkastelu, lapsen kehitykselliset tarpeet ja vanhempien kyky ja mahdollisuudet vastata

---

¹³ On myös esitetty, että samantyyppistä lähestymistapaa pitäisi soveltaa paljon lievempiin ”läheltä piti” tilanteisiin ja kehittää sosiaali- ja terveydenhuollon organisaatioiden toimintaa ennakoivan riskianalyysien avulla (Bostock ym. 2005).

niihin jäivät usein työskentelyn ulkopuolelle. Hyvin vähän kiinnitettiin huomiota siihen, miten perheen olosuhteet ja ympäristötekijät vaikuttivat lasten ja vanhempien tilanteeseen. Vastaavasti todettiin, että käytännöt arviointien tekemisessä vaihtelivat, arvioinnin tulosten yhteys tarjottuihin palveluihin (tai päätökseen päättää asiakkuus) oli usein epäselvä eikä käytössä ollut systemaattisia tiedon keräämistä ja analysointia helpottavia välineitä. (Horwath 2001).

Arvioinnin mallit

Tällä hetkellä Englannissa on käytössä tai tulossa käyttöön kolme arvioinnin jäsenystä ja ohjeistusta. Common assessment framework (CAF) on tarkoitettu ensisijaisesti muiden kuin lastensuojelun työntekijöiden käyttöön. Sen tavoitteena on jäsentää muiden lasten kanssa työskentelevien tahojen (esim. koulu, terveydenhuolto) toimintaa tilanteissa, joissa huoli lapsesta herää. Tämän yleisen arviointimallin vieminen käytäntöön on parhaillaan käynnissä (DfES 2005). Toinen malli on tuen tarpeessa olevien lasten tilanteen arviointiin tarkoitettu Assessment Framework for Children in Need and Their Families. Tämän lisäksi on vielä erityiset toimintaohjeet ja säädökset vakavassa vaarassa olevien lasten tilanteen arviointiin. Kaksi ensi mainittua mallia pohjautuvat samaan lähestymistapaan ja perusjäsenyykseen. Ajatuksena on, että työskentely muodostaa jatkumon ja eri paikoissa tehtyjä arviointeja hyödynnetään kokonaiskuvan saamiseksi¹⁴. Tässä yhteydessä käsitellään ainoastaan tuen tarpeessa olevien lasten ja perheiden arviointiin tarkoitettua arviointimallia.

Framework for assessment of children in need and their families

Aikaisemmin mainitun kehitystyön tuloksena oli Framework for assessment of children in need and their families -arviointimalli. Tavoitteena oli siirtää painopiste vanhempien ominaisuuksien ja yksittäisten tekojen tarkastelusta lapseen, lapsen tarpeisiin sekä kiinnittää huomiota myös perheen elämän laajempaan kontekstiin (Holland 2004). Arviointimallin keskeiset periaatteet on lueteltu ohessa (Taulukko 11) (Department of Health 2000, 10). Mallin jäsenyys on esitetty kolmiona (Kuva 1). Sen sivut kuvaavat arvioinnin kohteena olevia kokonaisuuksia, jotka ovat lapsen kehitykselliset tarpeet, vanhemmuuden voimavarat sekä perhe ja ympäristö. Käytännössä arviointi painottuu lapsen yksilöllisen tilanteen mukaisesti niin että jotkut teemat painottuvat ja toiset jäävät vähemmälle huomiolle.

Taulukko 11: Arviointimallin periaatteet

- Lapsikeskeisyys
- Kehityksellinen ja egologinen lähestymistapa
- Osallisuuden tasa-arvo (equality of opportunity)
- Lasten ja perheiden kanssa työskentely
- Voimavarojen tunnistaminen vaikeuksien ohella
- Yhteistyö eri toimijoiden välillä
- Arviointi prosessina (ei yksittäinen tapahtuma)
- Arviointi interventiona
- Näyttöön pohjautuva työskentely (evidence based)

¹⁴ Tämän tavoitteen saavuttamista on tosin jo ehditty epäillä. On arveltu, että tuloksena on pikemminkin vastuun pompottelua viranomaisten välillä, päällekkäistä työtä ja työntekijöiden hämmennystä sen suhteen, mihin ”laatikkoon” lapsi ja perhe kuuluvat (Raynes 2006).

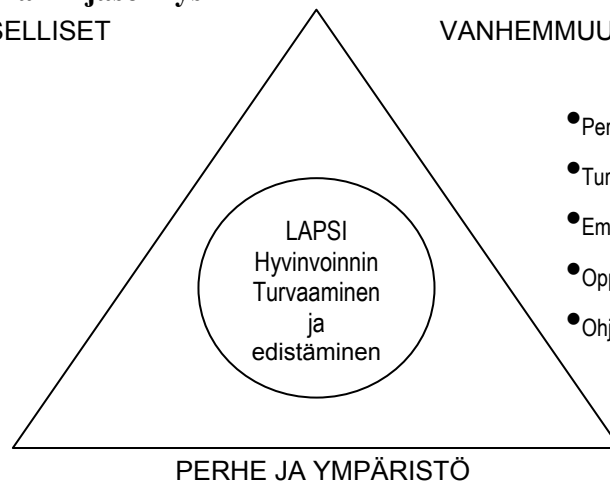
Kuva 1: Arviointimallin jäsenyys

LAPSEN KEHITYKSELLISET TARPEET

- Terveys
- Oppiminen
- Psykososiaalinen kehitys
- Identiteetti
- Perhe ja sosiaaliset suhteet
- Sosiaalinen "ilmiasu" (Social presentation)

VANHEMMUUDEN VOIMAVARAT

- Perushoiva
- Turvallisuuden takaaminen
- Emotionaalinen lämpö
- Oppimisen tukeminen
- Ohjaus ja rajat

Perheen historia ja toiminta – Suku – Asuminen – Työ – Toimeentulo –
Sosiaalinen integraatio – Yhteisön resurssit

Arviointiprosessissa on koko ajan tavoitteena yhteistyö lapsen ja perheen kanssa. Tärkein työväline on keskustelu ja haastattelu mutta työn tueksi on kehitetty ja koottu myös runsaasti erilaisia lomakkeita ja muita apuvälineitä. Prosessi jakautuu suunnitteluvaiheeseen, alustavaan arviointiin (initial assessment) ja kattavaan arviointiin (core assessment). Tilanne ja lapsen tarpeet ratkaisevat, miten työskentelyssä edetään ja tehdäänkö laaja arviointi (Adcock 2000, Department of Health 2000).

Työskentelyn rakenne ja aikarajat

Arviointimalliin sisältyy ohjeistus siitä, minkälaisissa aikarajoissa arvioinnin tulisi edetä (Taulukko 12). Perusteena on se, että aika on lapsen näkökulmasta erittäin merkityksellinen tekijä. Aikarajojen asettamisen tavoitteena on estää arviointiprosessin venyminen ilman, että analysoidaan, mitä on tapahtumassa ja miten pitäisi toimia. Oletuksena on, että lapsen tilannetta koskevan lähetteen¹⁵ tullessa sosiaaliviranomaisille, heidän tulee yhden työpäivän kuluessa ratkaista minkälaisia toimenpiteitä se edellyttää. Päätös voi olla se, ettei mitään toimenpiteitä tarvita, mutta myös tämä ratkaisu tulee tehdä tietoisesti ja kirjata. Suomalaisesta näkökulmasta on kiinnostavaa, että sosiaaliviranomaisten tulee informoida lähetteen tekijää (esim. koulua) tehdystä ratkaisusta kuten tietysti myös lasta ja hänen huoltajiaan, jos se on tarkoituksen mukaista (Department of Health 2000, 31)

Taulukko 12: Työskentelyn aikarajat

<p>Lähte – vireilletulo</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Toiminta-aika 1 työpäivä ▪ Päätös: Ratkaisu edellyttääkö lähte toimenpiteitä
<p>Alustava arviointi (Initial assessment)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Toiminta-aika 7 työpäivää ▪ Päätös: Ratkaisu jatkotoimenpiteiden suhteen (ei jatkoa – kattava arviointi – kiireelliset toimenpiteet)

¹⁵ Lähte (referral) on sosiaaliviranomaisille osoitettu palvelupyynnö ja eroaa siis lastensuojeluilmoituksesta. Englannissa ei ole pakollista ilmoitusvelvollisuutta (Walters, 3)

Kattava arviointi (Core assessment)

- Toiminta-aika 35 työpäivää
- Päätös: Toimintasuunnitelma

Mikäli tilanteessa päädytään siihen, että tilannetta täytyy selvittää ennen kuin siihen voidaan ottaa perusteellisemmin kantaa, tehdään alustava arviointi. Alustava arviointi on tehtävä seitsemän työpäivän kuluessa ja myös sen tulisi perustua arviointimalliin. Se voi kuitenkin olla hyvinkin suppea, mikäli tarvittava tieto on sitä kautta saatavissa. Alustavaan arviointiin voi kuulua: Lapsen ja perheenjäsenten haastattelu, tiedon kerääminen yhteistyökumppaneilta, esimiehen / työnohjaajan konsultaatio ja näihin perustuva alustavan analyysin kirjaaminen ja päätös toimenpiteistä. Tässäkin vaiheessa yhteistyökumppaneita informoidaan päätöksistä ja perheelle tehdään lausunto ja tarpeen vaatiessa suunnitelma tuen tarjoamisesta (emt. 31).

Kattava arviointi on perusteellinen selvitys lapsen tarpeista, vanhempien kyvystä ja mahdollisuuksista vastata niihin siinä ympäristössä, jossa perhe elää. Arviointiprosessiin kuuluu tiedon kerääminen mahdollisista aikaisemmista lasta ja perhettä koskevista muiden viranomaisten tekemistä selvityksistä tai tutkimuksista. Lisäksi voidaan erikseen pyytää ulkopuolisilta asiantuntijoilta lapsen, vanhempien tai perheen tutkimusta kattavan arvioinnin tekemistä varten. Lapsen kehityksellisten tarpeiden arviointia varten on kehitetty ikätason mukaan ryhmitelty lomakeisto (0-2 -vuotiaat, 3-4 -vuotiaat, 5-9 -vuotiaat, 10-14 -vuotiaat ja yli 15 -vuotiaat), jossa samalla arvioidaan myös vanhempien toimintaa (emt. 32). Lisäksi käytössä on laaja lomakevalikoima perheen tilanteen ja kodin olosuhteiden arviointia varten (Cox ja Bentovim 2000) ja ohjeistus perhearvioinnin¹⁶ tekemiseen (Bentovim ja Miller 2001)

Kattava arviointi voidaan käynnistää alustavan arvion perusteella ja sen jatkoksi tai tilanteessa, jossa jo asiakkaana olevan lapsen tilanteessa tapahtuu sellaisia muutoksia, että arviointi katsotaan tarpeelliseksi sekä osana lapsen pahoinpitely- tai hyväksikäyttöepäilyjen selvittelyä. Tavoitteena on, että kattava arviointi tehdään 35 työpäivän kuluessa. Tarvittavia tukitoimia on kuitenkin järjestettävä jo arvioinnin kuluessa erityisesti silloin, jos ulkopuolisilta tahoilta pyydytetyt lausunnot viivästyvät eikä yhteenvedoa voida tehdä aikarajan puitteissa (Department of Health 2000, 32)

Työskentelystä tehdään kirjallinen yhteenvedo ja siitä annetaan palaute lapsen ja vanhemmille joko kirjallisesti tai muulla tavoin. Samalla he voivat oikaista mahdolliset väärät tiedot ja saada ohjeet, miten tehdyistä päätöksistä voi tarvittaessa valittaa. Arvioinnissa mukana olleille tahoille ja työntekijöille (huom. siis myös ulkopuolisille yhteistyötahoille) kerrotaan, miten lapsen tilanteesta on päätetty toimia ja miksi. Ajatuksena on, että yhteistyökumppanit tarvitsevat tietoa sosiaaliviranomaisten ratkaisuksista voidakseen paremmin suunnitella omaa työskentelyään lapsen ja perheen kanssa (emt., 32).

Lasten asema arvioinnissa

Lasten kanssa työskentely on keskeinen osa mallin mukaista arviointia. Lähtöoletuksena on, ettei käsitystä lapsen tilanteesta voi perustaa toisen käden tietoihin vaan lasta on tavat-

¹⁶ Perhearviointi (Family assessment) on erillinen kokonaisuus, jota voidaan käyttää sekä itsenäisesti että osana kattavaa arviointia (Bentovim ja Miller 2001)

tava. Tätä edellyttää myös lapsen oikeus osallisuuteen. On merkittävää, että arviointimallin ohjeistuksessa erityisesti korostetaan lasten osallisuuden oikeuden koskevan myös vammaisia lapsia ja niitä lapsia, joiden äidinkieli ei ole englanti tai joilla on muusta syystä kommunikaatiovaikeuksia. Työntekijän täytyy varmistaa, että hänellä on käytössään tarvittavat taidot ja resurssit myös näiden lasten kanssa työskentelyyn. Toinen perusasia on lasten turvallisuudesta huolehtiminen myös arviointityöskentelyn aikana (Department of Health 2000, 42).

Lasten kanssa työskentely rakentuu viiden osa-alueen varaan (Taulukko 13). Näiden osa-alueiden erittelyn tavoitteena on ”itsestään selvän” tekeminen näkyväksi ja konkreettiseksi ja ohjata työntekijää jäsentämään työtään. Samalla se raivaa myös tilaa hiljaiselle tiedolle, joka usein on epämääräisiä tunteita ja tuntemuksia. Esimerkiksi lapsen katselemisen nostaminen yhdeksi työn elementiksi antaa työntekijälle ”paikan” kuvata niitä usein vaikuttavia havaintoja, joita lapsen näkemiseen liittyy: minkälainen lapsen olemus on, missä kunnossa hän on fyysisesti, mikä näyttää olevan lapsen emotionaalinen tila ja miten hän käyttäytyy. Lapsen näkemiseen liittyy tietenkin yleensä myös lapsen ja ympäristön välisten suhteiden havainnointi. Ohjeistus korostaa, että lasta olisi hyvä havainnoida useita kertoja ja eri ympäristöissä, jotta johtopäätöksiä ei tehtäisi liian pienen aineiston perusteella. (emt. 43).

Lasten osallisuus tarkoittaa sellaisten suhteiden rakentamista lasten kanssa, että heillä on mahdollisuus ilmaista omia ajatuksiaan, näkemyksiään ja kokemuksiaan ja myös vaikuttaa työskentelyyn ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Työntekijän on huolehdittava siitä, että lapset ovat selvillä työskentelyn reunaehdoista eikä hän saa siirtää omaa vastuutaan ratkaisujen tekemisestä lapsille. Lasten kanssa keskusteluun pitää kiinnittää erityistä huomiota, koska lapset ovat erityisen sensitiivisiä sen suhteen, miten työntekijät puhuvat heidän kanssaan ja kuuntelevat heitä. Erilaiset toiminnalliset menetelmät, pelit ja leikit mahdollistavat sellaisen lasten kanssa toimimisen, joka vahvistaa positiivista vuorovaikutusta ja antaa työntekijälle mahdollisuuden tutustua lapseen monipuolisemmin. (emt, 43)

Taulukko 13: Lasten kanssa työskentely

▪ Lasten katseleminen (seeing children)   ▪ Lasten havainnointi (observing children)   ▪ Lasten osallisuus (engaging children)   ▪ Lasten kanssa keskustelu (talking to children)   ▪ Lasten kanssa toimiminen (activities with children)

Aineiston analysointi, päätelmät ja toimintasuunnitelma

Mallin mukainen työskentely lasten ja vanhempien kanssa tuottaa suuren määrän tietoa perheestä ja lapsen kasvuympäristöstä. Ohjeistuksen kolmio (Kuva 1) tarjoaa perusjäsenyksen, jonka mukaan tietoa voidaan tiivistää yhteenvedovaiheessa. Yhteenvedossa tulisi tarkastella lapsen kehityksellisiä tarpeita, vanhempien kykyä ja mahdollisuuksia vastata havaittuihin tarpeisiin sekä ympäristön ja laajemman sosiaalisen verkoston merkitystä. Kaikilla alueilla tulisi arvioida sekä voimavaroja että mahdollisia heikkouksia ja muutospotentiaalista kertovia merkkejä. Lisäksi yhteenvedossa tulisi kuvata eri osapuolten (lapsen, vanhempien, suvun, viranomaisten) näkemyksiä ja ajatuksia tilanteesta. (Department of Health 2000, 54-55). Yhteenvedovaiheessa on tärkeää erottaa johtopäätökset ja päätök-

set. Johtopäätökset ovat aineistoon perustuvia näkemyksiä siitä, mikä tilanteessa on olennaista. Päätökset ovat valintoja arviointia seuraavan toiminnan suhteen. Johtopäätökset täytyy tehdä ennen päätöksiä (Adcock 2001, 95).

Arviointimalliin liittyy laaja taustamateriaali, johon sisältyy runsaasti yhteenveto- ja analysointivaiheessa käytettäväksi tarkoitettua aineistoa. Tämä aineisto ankkuroituu vahvasti uusimpaan tutkimukseen ja tietoon lastensuojelussa kohdattavista ilmiöistä ja ongelmista. Tarkoituksena on, että työntekijät suhteuttavat tehtyjä havaintoja ja niiden merkitystä tähän materiaaliin ja perustavat sekä johtopäätökset että päätökset siihen.

Kun päätöksiä mahdollisista jatkotoimenpiteistä tehdään, voidaan vaikeissa ja monimutkaisissa tapauksissa käyttää myös tarjolla olevan verkoston voimavaroja. Yhtenä vaihtoehtona voi olla esimerkiksi läheisneuvonpidon tai muun vastaavan neuvottelun järjestäminen. Kaikissa tapauksissa on kuitenkin muistettava, että lapsi ei voi odottaa muutoksia ikuisesti ja että koko ajan huolehditaan lapsen turvallisuudesta ja kehityksen mahdollistamisesta (Department of Health 2000, 58).

Lasten ja vanhempien osallisuudesta tulee huolehtia arviointiprosessin loppuun saakka. Heille tulee siis kertoa tehdyistä johtopäätöksistä sekä ottaa heidät mukaan jatkotyöskentelyä koskevaan päätöksentekoon.

Kokemuksia ja havaintoja mallin käytöstä

Cleaver ja Walker (2004) selvittivät monipuolisesti arviointimallin toimenpanoa ja kokemuksia sen käytöstä 24 kunnassa (council) kartoittamalla mallin käyttöönottoon liittyviä toimenpiteitä, haastatteleamalla työntekijöitä ja asiakkaita sekä jäljittämällä sosiaalityöntekijöille tehtyjen läheteiden käsittelyprosesseja. Kuvaus palvelujen tilanteesta kunnissa vaikuttaa järjestelmäeroista huolimatta tutulta: organisaatiouudistuksia oli monissa sosiaalitoimistoissa tehty useita muutaman vuoden välein, pätevistä työntekijöistä oli pulaa ja 75% kunnista ilmoitti, että asiakastyössä on vaikeuksia työntekijäresurssien niukkuuden vuoksi.

Uuden arviointimallin käyttöönotto onnistui parhaiten niissä kunnissa, joissa sen suhteen oli tehty selkeä toimeenpanosuunnitelma, johon oli otettu mukaan niin työntekijät ja johto organisaation eri tasoilla. Lisäksi onnistuminen edellytti vahvaa johtajuutta sekä joustavaa koulutuksellista tukea työntekijöille. Työntekijöiden kokemus oli, että uusi arviointimalli lisäsi työmäärää. Erityisesti lasten kanssa työskentely koettiin aikaa vieväksi. Suurin osa esimiehistä sekä yli puolet työntekijöistä kuitenkin koki, että työskentelyn laatu oli parantunut. Tämä näkyi erityisesti kirjaamisen käytännöissä ja siihen perustuvan päätöksenteon luotettavuuden lisääntymisenä. Työntekijöiden kokemus oli, että lisäkoulutusta tarvitaan erityisesti kertyvän tiedon jäsentämiseen ja analysointiin.

Osa työntekijöistä koki, että arviointilomakkeet ja niihin perustuva työskentely oli jäykkää ja byrokraattista eikä edistänyt keskustelua asioista lapsen ja perheen kanssa. Valtaosa (75%) haastatelluista vanhemmista kuitenkin oli hyvin tyytyväisiä työskentelyyn ja koki tulleen kuulluksi. Vanhempien palaute oli selvästi positiivisempaa kuin aikaisemmissa vastaavissa tutkimuksissa ja tutkijat päättelevät sen liittyvän uuden arviointimallin selkeyttä ja avoimuutta korostavaan lähestymistapaan (Cleaver ja Walker 2004).

Kaikkiaan tutkimuksessa selvitettiin 2248 lähetteen käsittelyä. Näistä selvästi alle puolet (39%) eteni alustavaan arviointiin. Todennäköisyys sille, että alustava arviointi käynnistyi, oli suurin tapauksissa, joissa lapsi oli alle 15-vuotias ja oli epäily vanhempien päihde- tai mielenterveysongelmista. Alustavan arvion tekemisen jälkeen työskentely päättyi lähes joka toisessa tapauksessa. Niillä, joilla työskentely jatkui, yleisin interventio oli jatkokäytöskentely sosiaalitoimistossa tai ohjaus johonkin toiseen palveluun. Vain alle 10 % tapauksista eteni alustavasta arviosta kattavaan arviointiin. Tämä merkitsi siitä, että vain 3% kaikista tulleista lähetteisistä arvioitiin perusteellisesti arviointimallin mukaisesti. Tutkijoiden mukaan erityisen huolestuttavaa oli se, että edes kaikki alustavan arvion perusteella vakaviksi ja monimutkaisiksi arvioidut lasten tilanteet eivät edenneet kattavaan arviointiin (Cleaver ja Walker 2004, 86). Huomattavan suuri osa tapauksista siis karsiutuu palveluista heti lähetteen käsittelyn ensivaiheessa. Näyttää siltä, että merkittäviä ratkaisuja tehdään tuolloin mutta arviointiohjeistus¹⁷ (Department of Health 2000) ei käsittele näitä kysymyksiä juuri lainkaan.

Vaikka strukturointi, aikarajat ja lomakkeistot korostuvat mallin taustamateriaaleissa, tärkeimmät työntekijän taidot liittyvät kuitenkin asiakkaiden kohtaamiseen, kykyyn liittyä, kuunnella ja olla empaattinen. Arviointi, kysymysten kysyminen ja huomion kiinnittäminen elämän kipupisteisiin, on voimakas interventio: ”You change lives when you go and ask questions” (Holland 2005). Tästä syystä työskentelyssä tulee kiinnittää erityistä huomiota siihen, että kaikki asianosaiset voivat osallistua siihen ja tulevat kuulluksi ja että toimitaan oikeudenmukaisesti ja reilusti. Työntekijän tulee olla avoin erilaisille tulkinnoille ja kiinnittää huomiota myös sellaiseen tietoon, joka kyseenalaistaa hänen omat hypoteesinsa tilanteesta. Tilanteet lastensuojelussa ovat usein arvioinnin kannalta monimutkaisia ja epämääräisiä eikä tätä vaikeutta pidä paeta. ”Mittaaminen” ei näissä tilanteissa ole mahdollista, joten työntekijä tarvitsee erityisesti laadullisen aineiston analysoinnin valmiuksia ja taitoja (emt.).

Englannissa kehitetty arviointimalli ja sen tueksi koottu mittava väline-, menetelmä- ja tutkimusmateriaali on herättänyt kiinnostusta myös muissa maissa. Yksi mallin käyttöönottoa valmistelleista ja pilotoineista maista on Ruotsi.

Ruotsi

Ruotsissa¹⁸ lastensuojeluun liittyvä kehittämis- ja tutkimustoiminta on ollut perinteisesti vilkasta. Myös lainsäädännön ja työkäytäntöjen kehittämisen yhteydet ovat olleet tiiviit ja säädöstason uudistuksia ja tarkennuksia on tehty tiiviimmällä rytmillä kuin Suomessa. Ruotsissa lastensuojelun lainsäädäntö erottaa arviointivaiheen ja varsinaisen työskentelyn. Lastensuojelun selvitys (utredning) tulee tehdä neljän kuukauden kuluessa asian tulemisesta vireille. Selvityksen tekemisestä vastaavat erilliset työntekijät ja se dokumentoidaan tarkasti (Hurtig 2005, Fridh & Norman 2005). Ruotsissa on jo pitkään ollut menossa laajamittainen kehittämistyö, jonka tavoitteena on lapsen aseman vahvistaminen työskentelyssä, yhteistyön parantaminen viranomaisen ja perheen välillä, asiakkaiden oikeusturvan parantaminen sekä työskentelyn systematisoiminen (BBIC 2002, 10-11). Työskentelyssä

¹⁷ Arviointimallin ja käyttöönoton tukemiseksi on tuotettu valtava määrä erilaista materiaalia, jonka läpikäyminen ei ole tässä yhteydessä mahdollista. Keskeinen dokumentti on kuitenkin tekstissä mainittu ohjeistus.

¹⁸ Lastensuojelun kehittämisohjelman vastuuhenkilö Kristiina Laiho ja Stakesin erikoissuunnittelija Tarja Heino kävivät tutustumassa Ruotsin BBIC-hankkeeseen Tukholmassa ja Upsalassa. Matkasta on tulossa erillinen raportti, joten tässä yhteydessä Ruotsin tilannetta tarkastellaan vain hyvin lyhyesti

on hyödynnetty Englannin kokemuksia ja hankittu myös lisenssi mallin ja materiaalien käyttöön. Lisenssi on oikeuttanut siihen, että koko Framework for assessment aineisto ja lomakkeisto on käännetty ja sovitettu Ruotsin oloihin. Parhailtaan on menossa mallin mukaisen työskentelyn levittäminen ja käyttöönotto. BBIC mallin mukaisessa työskentelyssä tehdään erillinen arviointisuunnitelma (utredningsplan) sekä käytetään ikätason mukaisia strukturoituja lomakkeita lapsen tilanteen tarkempaan selvittämiseen. Yhteistyökumppaneiden näkemykset lapsen tilanteesta kootaan erikseen. Työskentelyn jäsenyyksensä on Englannissa kehitetty kolmiomalli (Kuva 1, lisätietoja ladattavissa http://www.socialstyrelsen.se/Amnesord/barn_ungdom/BBIC/index.htm).

Yhteenveto ja päätelmät

*Yhtäläisyyksiä ja eroja*¹⁹

Mallien yhtäläisyyksiä

Edellä esitetyissä arvioinnin malleissa on paljon yhteisiä nimittäjiä. Kaikissa on tavoitteena lasten aseman tekeminen näkyväksi työskentelyprosessissa ja sitä kautta lasten osallisuuden vahvistaminen. Myös vanhempien asemaa arvioinnin aktiivisena osapuolena on haluttu korostaa tekemällä työskentelystä mahdollisimman avointa ja ennakoitavaa. Arviointiprosessin strukturointi ja jäsentäminen tekevät työskentelystä läpinäkyvää ja luovat edellytyksiä asiakkaiden osallisuuden toteutumiseksi. Tähän liittyy myös dokumentoinnin merkityksen korostaminen. Kirjallinen yhteenveto on olennainen osa arviointia. Se kokoaa työskentelyn, tekee sen osaltaan näkyväksi ja luo myös pohjan jatkoa koskeville päätöksille. Suomalaisten mallien työskentelyn prosessit ovat lähes identtiset lähtien vireilletulosta ja alkutapaamisesta ja päättyen kirjalliseen yhteenvetoon.

Monipuolisten työvälineiden ja menetelmien käyttöä korostetaan kaikissa malleissa. Suomalaisessa työskentelyssä uudet lasten kanssa käytettävät toiminnalliset työmuodot ovat keskeisessä roolissa.

Kaikissa malleissa perusorientaatio arviointiin on konstruktionistinen, jossa tarkasteltavana on nimenomaan tietyn lapsen tarpeet ja tilanne sekä hänen vanhempiensa mahdollisuudet ja kyvyt vastata lapsen tarpeisiin. Työntekijöiden asema ei ole ulkopuolinen asiantuntijan positio, josta objektiivisesti tarkkaillaan lapsen tilannetta. Arviointityöskentely nähdään itsessään vaikuttavana interventiona, joka muuttaa tilannetta ja sen saamia merkityksiä ja työntekijät ovat osa tätä prosessia.

Vaikka Englannin ja tulevaisuudessa myös Ruotsin arviointikehitys vaikuttaa massiivisuudessaan olevan täysin eri sarjassa suomalaisten mallien kanssa, ero ei ehkä käytännössä olekaan niin suuri. Seuranta mallin käytöstä Englannissa osoittaa, että vain hyvin pieni osa, alle 10%, tapauksista johtaa kattavaan koko patteristoa hyödyntävään arviointiin.

Kaikissa malleissa nähdään arviointi itsessään interventiona. Tällä perusteella lastensuojelun asiakkuus alkaa, kun arviointi aloitetaan. Yhteenvedossa otetaan sitten kantaa siihen, jatkuuko asiakkuus lastensuojelussa vai todetaanko, ettei tilanteessa ole lastensuojelutyöskentelyn tarvetta. Asiakkuus voi siis päättyä tai siirtyä jonkin toisen palvelun piiriin.

Mallien eroja

Keskeisenä erona voidaan pitää suhtautumista normatiiviseen tietoon. Karkeasti tarkasteltuna mallit voidaan asettaa jatkumolle sen suhteen, missä roolissa normatiivinen lapsen kehityksellinen tieto mallin käytössä on. Toiseen päähän jatkumoa asettuu Kohtaavaa lastensuojelua. Sen mallissa kehityksellinen normitieto on yksi työntekijän resursseista mutta sen käyttö on työntekijän oman harkinnan varassa. Olennaista on sosiaalityöntekijän oma

---

¹⁹ Vertailu on tehty karkealla ja osin yleistävälläkin tavalla. Mallit eivät ole yhteismitallisia mutta vertailun avulla niiden ominaispiirteitä on ehkä helpompi hahmottaa.

käsitys juuri tämän lapsen hyvästä ja hyvinvoinnista. Pesäpuun mallissa perustana oleva Pride-viitekehys tuo siihen itse asiassa melko vahvan teoriaperustaisen normipohjan. Priden vanhemmuuden valmiudet -luokittelu perustuu suurelta osin lapsen kehityksellisiä tarpeita ja vanhemmuutta käsittelevään tutkimustietoon. Mallin käsikirja luettelee varsin suuren joukon esimerkkejä, joiden avulla työntekijä voi arvioida vanhempien valmiuksia vastata lapsen tarpeisiin. Ne eivät kuitenkaan ole ehdottomia normeja vaan työntekijän reflektiopintana arviointiprosessissa. Toisessa päässä jatkumoa on Englannin arviointimallin. Se perustuu jo lähtökohtaisesti teoreettiseen tutkimustietoon ja tavoittelee näyttöön perustuvaa työskentelyä (evidence based practice). Aineisto tarjoaa työntekijän käyttöön sekä teoreettista taustatietoa että yksityiskohtaista ikätason mukaista normitietoa. Materiaalia on sekä lähdeoteoksissa että työskentelyssä käytettävissä lomakkeissa²⁰. Oletuksena on, että työntekijä arvioi havaintojaan suhteessa tähän normiaineistoon ja ankkuroi tulkintansa tilanteesta siihen.

Normitiedon aseman osalta avaintekijä on tiedon julkisuus. Jokaisella työntekijällä on joka tapauksessa käytössään ”normisto”, jonka mukaan hän arvioi asiakkaiden tilannetta. Erot syntyvät siitä, kuinka tietoinen hän on käyttämästään tietopohjasta, kuinka hän pystyy kuvaamaan sitä muille ja mitkä mahdollisuudet asiakkailla on päästä samasta tiedosta osalliseksi. Normistot ovat aina subjektiivisesti tulkittuja mutta ”julkista” normistoa on kaikilla mahdollisuus tarkastella ja kritisoidakin. Englantilainen malli asettaa normiston näkyviin, suomalaisissa malleissa se jää enemmän tai vähemmän piiloon.

Käytäntöjen tasolla mallit eroavat siinä, miten ne asemoivat lastensuojelun arvioinnin suhteessa yhteistyökumppaneihin. Englannissa korostetaan voimakkaasti yhteistyötä, joustavaa tietojen vaihtoa ja lastensuojelun velvollisuutta informoida yhteistyökumppaneita omista suunnitelmistaan ja ratkaisuksistaan. Kaupunkisosaalityön tilannearviomallin rakenteessa on paikka yhteistyöverkoston selvittämiseksi sekä lapsen ja perheen saaman avun ja tuen kartoittamiselle. Kohtaavaa lastensuojelua puolestaan rajaa lastensuojelun työskentelyn omaksi erilliseksi prosessikseen. Yhteistyökumppanien näkemyksiä kuullaan vasta sen jälkeen, kun sosiaalityöntekijä on itse muodostanut lapsen ja perheen kanssa kuvan tilanteesta.

Suomalaiset mallit eroavat myös siinä, kuka arviointia tekee. Yhteistä on se, että vastuu on lastensuojelun sosiaalityöntekijällä ja selvitys tehdään parityönä. Kohtaavaa lastensuojelua korostaa sitä, että molempien työntekijöiden tulee olla sosiaalityöntekijöitä. Perusteluna on, että sosiaalityöntekijällä tulee olla suora kontakti lapseen. Muissa malleissa suhtautuminen työparin koulutukseen on joustavampi. Pesäpuun mallin kehittämissuunnitelma oli puolestaan lähtökohtaisesti moniammattillinen.

Kokemuksia mallien käytöstä

Yleisiä havaintoja

Arvioinnin suhteen mallit ovat hyvin erilaisessa asemassa. Osassa on systemaattisesti kerätty palautetta ja myös tutkittu käytäntöjen muutoksia perusteellisesti monilla eri mene-

---

²⁰ Tämä tieto myös ohjaa vahvasti työntekijöitä. Lapsen ja hänen tilanteensa kuvaus saattaa ohentua suoriksi lainauksiksi ”normiaineistosta” ja kadottaa kokonaan lapsen ainutlaatuisuuden ja yksilöllisen tilanteen (Holland 2001)

telmillä. Joissakin malleissa evaluointi on toteutettu hyvin suppeasti. Joitakin yhdistäviä huomioita voidaan palaute ja evaluointiaineiston perusteella tehdä.

Tärkeä havainto on, että arviointikäytäntöjen muuttaminen ja toisin toimiminen lastensuojelussa on mahdollista mutta hidasta. Muutokset eivät ole yleensä toteutuneet siinä laajuudessa, jota on suunnitelmassa haettu vaan variaatio eri toimipisteiden ja työntekijöiden välillä on ollut suurta. Näyttää siltä, että organisaation tekemä päätös toimintatapojen muuttamisesta on merkittävä mutta ei riittävä tekijä muutoksen toteutumisen kannalta.

Palaute uusien mallien käytöstä on pääsääntöisesti positiivista. Huomattavaa on, että asiakkaiden antama palaute on usein myönteisempää kuin työntekijöiden. Englannissa työntekijät ovat kritisoineet arviointimallia jäykkyydestä ja byrokraattisuudesta. Asiakkaat ovat kiittäneet selkeyttä ja ennustettavuutta ja uusia osallisuuden mahdollisuuksia (Holland 2005). Vaikka lasten kokemuksia on selvitetty vähemmän, tuntuma on, että lapset ovat kokeneet toiminnalliset menetelmät kiinnostavina. He ovat myös olleet tyytyväisiä siitä, että heidän ajatuksistaan ollaan kiinnostuneita. Johtavat työntekijät ovat olleet tyytyväisempiä ja optimistisempiä muutoksen suhteen kuin työntekijätason sosiaalityöntekijät.

Tärkeimmät työn muutokset ovat selkiytyminen ja jäsentyminen sekä asiakkaiden osallisuuden vahvistuminen. Vaikuttaa siltä, että vaikutukset heijastuvat työhön laajemmin kuin vain tiukasti arviointiin. Asiakkaiden tilanteiden tarkastelu tulee muutoinkin monipuolisemmaksi. Vaikutuksia arviointia seuraavaan työskentelyyn on selvitetty vähemmän. Suora työskentely lasten kanssa tuo uuden ulottuvuuden työhön. Toisaalta lasten kanssa työskentelevät työntekijät kokevat työn mielekkyyden lisääntyneen, kun lastensuojelussa ollaan kontaktissa lapsiin. Lapset myös antavat välitöntä palautetta työskentelystä ja tämä auttaa työntekijää muuttamaan omaa toimintaansa. Tilanteiden katsominen lasten näkökulmasta ei kuitenkaan ole aina helppoa. Työntekijät puhuvat siitä, että huolen vakavuus koskettaa eri tavalla, kun se avautuu suoraan lapsen kokemuksena. Vanhempien ja lasten antama kuva tilanteesta voi olla hyvin erilainen ja eri osapuolten kanssa työskentelevien työntekijöiden pitää pystyä muodostamaan niiden pohjalta kokonaiskäsitys.

Muutoksen edellytykset

Työkäytäntöjen muutos edellyttää selkeää suunnitelmaa, johon kaikki organisaation tasot ovat sitoutuneet. Eriyksen tärkeä taso ovat johtavat työntekijät, jotka toimivat linkkinä organisaation asettamien tavoitteiden viemisessä työntekijöiden arkeen. Parhaimmassa tapauksessa he voivat toimia työntekijöiden tukena ja ohjaajina lähes tutorin roolissa. Tässä tilanteessa työntekijöillä on muutostuki lähellä rakenteellisena osana omaa työtä. Tiivis tuki uusien työmenetelmien ja –välineiden käyttöönotossa on joka tapauksessa tärkeä. Mikäli sitä ei voida tuottaa vakiintuneiden rakenteiden kautta, se joudutaan tuottamaan erikseen esimerkiksi tutor-työntekijöiden, fokusoidun työnohjauksen tai konsultaatiomahdollisuuden avulla.

Monitasoista koulutusta tarvitaan sekä välineiden että käsitteiden haltuunottoon. Lastensuojelutyön perusteiden, arvioinnin lähestymistapojen, tietopohjan ja keskeisten käsitteiden tarkasteluun paneutuva teoriakoulutus voidaan toteuttaa suurinakin kokonaisuuksina. Sen ohella tarvitaan kuitenkin joustavaa käytännön harjoittelun ja reflektoinnin mahdollistavaa prosessikoulutusta, jossa kerrallaan osallistuva ryhmä ei voi olla kovin suuri. Koulutustarve on sekä ammatillisessa peruskoulutuksessa että jatko- ja täydennyskoulutuksessa.

Lasten tulo asiakkaiksi merkitsee aktiivisten asiakassuhteiden määrän lisääntymistä. Usein myös lasten kanssa työskentely vie enemmän aikaa kuin asioiden käsittely aikuisten kanssa. Selvitysprosessit edellyttävät sitoutumista ja mahdollisuutta ajankäytön suunnitteluun. Mikäli lastensuojelu toimii reaktiivisesti kriisityön orientaatiolla, voi ennakoitava ja suunnitelmallinen ajankäyttö olla lähes mahdoton vaatimus työntekijöille. Käytännön kokemusten perusteella arviointikäytäntöjen muuttaminen edellyttää hyvinkin perusteellista työn rakenteiden, organisoinnin ja resurssien uudelleen arviointia. Kyse ei ole vain yhden ”palasen” muuttamisesta vaan muutos yhdessä osassa vaikuttaa koko systeemiin.

Tärkeitä kysymyksiä

Raportin alkuosassa käsiteltiin lasten oikeuksia, suomalaisen lastensuojelutyön nykytilannetta ja kriittisiä kohtia. Tästä näkökulmasta tärkeitä kysymyksiä ovat arviointikäytäntöjen sensitiivisyys lasten välisille eroille ja yksilöllisille tilanteille. Miten käytännössä otetaan huomioon eri-ikäisten lasten tarpeet ja valmiudet? Miten vauvaikäisten lasten osallisuus toteutuu ja miten heidän tarpeensa tulevat näkyviksi selvitystyöskentelyssä? Vastaavasti on tarkasteltava nuoruusikäisten mahdollisuuksia vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin. Miten lapsen asema ja rooli selvityksessä muuttuu ikävuosien lisääntyessä? Toinen perustavaa laatua oleva ero on sukupuoli. Ovatko tyttöjen ja poikien tarpeet erilaisia yleisellä tasolla? Mitä on kasvaa poikana perheessä, jossa isä on väkivaltainen äitiä kohtaan? Onko tilanne erilainen kuin kasvaa tyttönä samanlaisessa perheessä? Tyttöjen ja poikien polut lastensuojelussa ovat usein erilaisia. Perustuvatko ero selvittelyssä tunnistettuihin erilaisiin tarpeisiin vai kulttuurisiin käsityksiin siitä, mikä on tytöille ja pojille hyväksi ja sopivaa? Kolmas eroja luova ulottuvuus on kieli ja etninen tausta. Mitä on monikulttuurinen lastensuojelutyö? Onko suomalaistaustaisilla perheillä ja muilla kulttuureja edustavilla perheillä erilaiset normit lastensuojelun interventioden suhteen? Onko ruumiillinen kuritus jossakin kulttuurissa ymmärrettävämpää kuin toisessa? Onko se samalla hyväksyttävämpää?

Tässä raportissa on nostettu esille vammaisten ja pitkäaikaissairaiden lasten asema lastensuojelussa. Myös heillä on oikeus suojeluun ja lastensuojelun tukeen. Kuitenkin heidän valmiutensa osallistua työskentelyyn voivat olla monella tavalla rajoittuneet. Tarpeiden ja riskien arvioinnissa pitäisi kehittää käytäntöjä, jotka tukevat osallisuutta ja auttavat tunnistamaan lasten yksilölliset tarpeet. Sektorirajojen ylittäminen nousee heidän kohdallaan erityisen tärkeäksi työskentelyn onnistumisen edellytykseksi.

Lasten oikeuksien toteutumisen kannalta kriittisiä kohtia ovat tilanteet, joissa vanhemmat vastustavat lapsen kuulemistä ja tutkimista, vaikka on perusteltu syy epäillä lapsen turvallisuuden ja kehityksen edellytysten olevan vaarassa. Tällöin joudutaan pohtimaan onko oikeus perhe-elämän loukkaamattomuuteen vahvempi kuin lapsen oikeus osallisuuteen ja suojeluun. Työskentelymallissa näiden tilanteiden mahdollisuus tulee ottaa huomioon niin että ne tulevat avoimesti pohdittaviksi ja yhteisesti tarkasteltaviksi.

Työryhmän esitys lastensuojelutarpeen selvittämisen malliksi

Työryhmä asetti tavoitteeksi sellaisen alkuarvioinnin mallin hahmottelemisen, joka olisi lapsikeskeinen, lapsen tarpeista lähtevä, arviointiprosessia selkiyttävä (aika, vastuu, kriteerit), menetelmien ja välineiden suhteen joustava sekä avohuollon työskentelysuunnitelman laatimista tukeva. Malli pohjautuu vahvasti edellä esiteltyyn kehittämistyöhön ja siitä saatuihin kokemuksiin.

Malli oli syksyllä 2005 kommentoitavana työryhmän väliraportissa (Oranen 2005), josta pyydettiin kirjallista palautetta. Kaikkiaan palautetta toimitti 22 tahoa, joista suurin osa oli yksittäisiä lastensuojelun työntekijöitä ja osa työyhteisöjä tai tiimejä. Yleensä ajatusta alkuarvioinnin kehittämisestä ja jäsentämisestä arviointiin myönteisesti ja pidettiin tärkeänä. Suurin osa kommentteista kohdistui muutamiin asioihin: Niissä korostettiin moniammatillisen ja laaja-alaisen työskentelyn tärkeyttä ja korostettiin sitä, että lapsen kannalta tärkeät tahot on otettava mukaan arviointiin. Mallissa esitettyjä aikarajoja kommentoitiin lähinnä siitä näkökulmasta, että niiden asettaminen ei ole mielekäästä ellei työhön samalla osoiteta lisää resursseja. Näkemys oli, että nykyisillä resursseilla aikarajoihin ei tulla pääsemään²¹. Monissa palautteissa arveltiin, että malli silloisessa muodossaan lisäisi jäykkyyttä ja byrokratiaa, koska siihen sisältyi suuri määrä viranhaltijan tai muun tahon päätöksiä. Päätökset ovat hallintomenettelyssä yleensä valituskelpoisia, joten päätösten määrän lisääntymisen ennakoitiin tuottavan lisää valituksia ja niihin liittyvää työtä, joka on pois varsinaisesta asiakastyöstä. Lisäksi palautteissa kommentoitiin mallissa käytettyjä käsitteitä ja termejä. Toivottiin, että esimerkiksi käsite ”vanhemmat” avattaisiin ja määriteltäisiin tarkemmin, koska lastensuojelussa lapset eivät aina asu biologisten vanhempien kanssa vaan perhemuodot vaihtelevat.

Annettu palaute on otettu huomioon ja mallia on jonkin verran muokattu sen pohjalta.²² Merkittäviä muutoksia ei kuitenkaan ole tehty vaan pääosiltaan malli on väliraportin esityksen mukainen.

Lapsen kanssa työskentelyn yleiset periaatteet

Työryhmä kokosi lasten kanssa työskentelyn periaatteet omaksi kokonaisuudekseen. Ajatuksena on, että näiden periaatteiden tulisi ohjata selvitystyöskentelyä sen eri vaiheissa.

Turvallisuus

- Tapaamisten tulee olla lapselle turvallisia sekä ulkoisilta puitteiltaan että kokemuksena. Työntekijän tulee pyrkiä varmistamaan, ettei tapaamista koidu lapselle haittaa eikä hän joudu niiden takia vaaraan.
- Työskentelyn tavoite ja tarkoitus tulee selvittää lapselle niin, että hän sen ymmärtää. Lapsen pitää tietää kenen kanssa hän on tekemisissä ja miksi.

²¹ Kovin kiihkeitä tunteita aikarajat eivät ole muuallakaan herättäneet. Sosiaaliportin keskustelupalstalla aikarajoja kommentoiva viesti ei ole saanut yhtään vastausta (kts. www.sosiaaliportti.fi -> keskustelut -> Ammatti ja ammattilaiset -> Aikarajat nykyistä laajemmin sosiaalipalveluihin)

²² ”Päätös” -käsite on varattu kohtiin, joissa todella tehdään hallinnollisia päätöksiä, muulloin puhutaan työntekijän ”ratkaisusta”. Viimekädessä tarvittavat päätökset määrittää tietenkin lainsäädäntö.

- Pelisääntöjen tulee olla selvät. Sopimus luottamuksellisuudesta tulee tehdä ehdollisena, koska työntekijä ei voi luvata täyttä luottamuksellisuutta.

Yksilöllisyys

- Työskentely täytyy sovitaa yksittäisen lapsen tilanteeseen ja hänen valmiuksiinsa. Menetelmien ja välineiden tulee olla riittävän monipuolisia ja lapselle sopivia.
- Lapsella tulisi olla oikeus omaan henkilökohtaiseen työskentelyaikaan.

Kohtaaminen

- Olennaista on lapsen kokemusten kuuleminen ja lapsen kohtaaminen. Lapsen pitäisi myös itse saada määritellä, mitkä asiat ovat hänen mielestään tärkeitä. Tämä on arvo sinänsä. Arvioinnin tavoitteista huolimatta lasta ei saa ”typistää” tiedonantajaksi, jonka kautta vanhemmista saadaan lisää informaatiota.
- Lapsen tapaamiset ovat aina myös interventio ja niiden tulisi antaa jotakin myös lapselle. Aidoimmillaan kuulluksi tuleminen on helpottava kokemus myös lapselle.
- Lapsella on myös oikeus saada palautetta ja tietoa siitä, miten työntekijä hänen tilanteensa näkee. Parhaimmillaan työntekijä voi olla lapsen ”apumina”, joka kannattelee ja jäsentää lapsen kokemuksia.

Aika

- Työskentelyä varten tulee olla riittävästi aikaa niin, että lapsen asettuminen, pysähtyminen ja luottamuksen rakentaminen on mahdollista. Lapsen etenemisen tahtia tulee kunnioittaa eikä pyrkiä nopeuttamaan työskentelyprosessia.
- Työskentelyssä täytyy lähteä liikkeelle lapsen arjesta tässä ja nyt. Mitä pienempi lapsi, sitä suurempi merkitys nykyhetkellä hänelle on.
- Työntekijän tulee kuitenkin tarkastella tilannetta myös tulevaisuuden näkökulmasta: mitä resursseja ja potentiaaleja siinä on havaittavissa ja mitä riskejä.
- Työskentelyssä pitää huolehtia työskentelysuhteiden jatkuvuudesta. Se, mitä lapsen kanssa on sovittu, viedään myös loppuun. Mahdollisuuksien mukaan saman työntekijän olisi hyvä kulkea lapsen rinnalla koko työskentelyprosessin ajan.

Merkitykselliset suhteet

- Lapsen elämän merkityksellisten ja tärkeiden ihmisten kuuleminen on osa lapsen kanssa työskentelyä. Näiden ihmisten arvo lapselle tulee tunnistaa ja sitä tulee kunnioittaa. Työskentelyssä lapsen verkostojen kanssa tulee pitää esillä lapsen näkökulmaa ja tehdä lapsi tarpeineen näkyväksi.

Lastensuojelutarpeen selvitys

Selvitysprosessi

1. Vireilletulo

- Lastensuojelussa asian vireilletulo voi tapahtua eri tavoilla.
- Lastensuojeluilmoituksia ovat kansalaisilta ja muilta viranomaisilta tulevat lasta tai nuorta koskevat ilmoitukset ja yhteistyöpyynnöt.
- Muita vireilletuloja ovat tilanteet, jossa lapsi tai nuori itse, hänen vanhempansa hakevat apua ja tukea lastensuojelusta tai sosiaalityöntekijän huoli lapsesta tai nuoresta herää perheen muun asian hoitamisen yhteydessä.

Ratkaisu toimenpiteistä vireilletulon suhteen

- Kun lastensuojeluasia tulee vireille ja lastensuojelun sosiaalityöntekijä saa tiedon mahdollisesti lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta, hänen on välittömästi arvioitava, tarvitaanko tilanteessa kiireellisiä lastensuojelutoimenpiteitä **sekä**,
- 7 vuorokauden kuluessa aloitettava työskentely sen selvittämiseksi onko lapsi lastensuojelun tukitoimenpiteiden tai sijaishuollon tarpeessa.
- Selvitystä ei tarvitse käynnistää, mikäli sen tekeminen on ilmeisen aiheetonta.

2. Lastensuojelun asiakkuus

- Lastensuojelun asiakkuus alkaa, kun selvityksen tekeminen aloitetaan.
- Asiakkaan oikeudet ja velvollisuudet voimassa (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000)

Määrittelyksiä ja kommentointia

- Sosiaalityöntekijällä tulee olla mahdollisuus määritellä tilanne lastensuojelun vireilletuloksi, vaikka toinen osapuoli esim. yhteistyökumppani ei niin tekisikään.
- Lastensuojeluilmoituksen saapuminen ja muut vireilletulot on kirjattava.
- Tieto siitä, että lapsesta on tullut lastensuojeluilmoitus tai että työntekijä itse on oma-aloitteisesti laittanut asian vireille, on kerrottava lapselle ja hänen huoltajalleen.
- Ratkaisu selvityksen käynnistämisestä tai siitä luopumisesta on perusteltava ja kirjattava.
- Kynnys selvityksen aloittamiseen tulisi pitää matalalla ja vain ”ilmeisen aiheettomat” vireilletulot voitaisiin jättää tutkimatta. Esimerkkejä tällaisista tilanteista voivat olla ilmoittajan epäluotettavuus (ilmoitusten ”tehtailu”), vääristynyt motiivi (ilmoitus vahingoittamistarkoituksessa) tai se, ettei ilmoitukseen sisälly lastensuojelullista huolta tai tapaus on jo selvittyssä. Selvityksestä luopuminen on perusteltava.
- Mikäli lapsen kohdalla ryhdytään kiireellisiin lastensuojelutoimenpiteisiin tai selvityksen tekeminen aloitetaan, tieto lastensuojelun asiakkuuden alkamisesta on kirjattava lapsen asiakirjoihin.
- Lastensuojelun asiakkuuden alkaminen tulee määritellä selkeästi ja sen tulee sijoittua kohtaan, jossa työskentely todellisuudessa al-

3. Lastensuojelutarpeen selvitys

Tavoite

- Selvityksen tavoitteena on tutkia lapsen suojelun ja tuen tarpeita suhteessa hänen huollostaan vastaavien aikuisten (jatkossa ”vanhemmat”) kykyyn ja mahdollisuuksiin vastata niihin sekä arvioida lastensuojelutyön ja toimenpiteiden tarvetta.

Vastuutaho

- Selvityksen tekemisestä vastaa ja sitä johtaa lastensuojelun sosiaalityöntekijä.
- Lastensuojelun sosiaalityöntekijän lisäksi selvityksen tekemisessä tulee olla mukana vähintään toinen lastensuojeluun perehtynyt työntekijä (parityö).
- Selvitys voidaan tehdä myös ryhmätyönä, jos tarvittava työryhmä on käytettävissä.

Sisältö

- Painopisteen tulee olla lapsen ja vanhempien arkisen elämän olosuhteiden, riskien ja selviytymistä tukevien tekijöiden tarkastelussa.
- Selvityksessä tarkastelun kohteena on juuri tämän tietyn lapsen tilanne, tarpeet sekä lapsen oma toiminta suhteessa niihin. Lapsen tarpeita ja tilannetta tulisi tutkia suhteessa hänen vanhempiensa ja ympäristön kykyyn vastata niihin sekä huolehtia lapsen perusoikeuksien toteutumisesta.
  - turvallisuus
  - perustarpeet ja -oikeudet
  - kehitystason mukainen hoito, hoiva ja kasvatus
- Vanhempien ongelmien tarkastelussa tulee keskittyä siihen, mikä merkitys niillä on lap-

kaa. Selvityksen tekeminen on jo lastensuojelutyötä. Asiakkaiden kannalta syntyy erikoinen tilanne, jos he ovat mukana intensiivisessä työskentelyssä mutta eivät ole ”asiakkaita”.

- Tavoitteena on yhteinen prosessi lapsen ja hänen huollostaan vastaavien aikuisten kanssa. Tarvittaessa (esim. huoltajan vaikea päihdeongelma ja kieltäytyminen tilanteen selvittämisestä) **selvitys voidaan kuitenkin tehdä vastoin huoltajan tai lapsen tahtoa. Tähän tarvitaan perustelut ja erillinen päätös.**
- Vaikka ilmoitus koskisi vain yhtä lasta, tulee selvityksessä huomioida myös perheen muiden lasten tilanne.
- Vastuu lastensuojelun tarpeen selvittämisestä on lastensuojelun sosiaalityöntekijällä. Muiden ammattilasten ja yhteistyötahojen roolia selvityksessä on kuitenkin tärkeää pohtia. Verkostomaisten työmenetelmien käyttö ja eri näkökulmien tarpeellisuus selvityksen tekemisessä voivat olla perusteena sille, että **työparina voisi olla muukin kuin toinen sosiaalityöntekijä ja myös mahdollinen työryhmä voisi olla moniammatillinen.**

sen elämän kannalta.

Menetelmät

- Selvityksessä tulee käyttää monipuolisia menetelmiä riittävän kattavan kokonaiskuvan saamiseksi. Haastattelun lisäksi voidaan käyttää esimerkiksi havainnointia, erilaisia toiminnallisia menetelmiä sekä strukturoituja lomakkeita.
- Työskentelyssä tulee käyttää menetelmiä, jotka mahdollistavat kaikkien osapuolten osallistumisen työskentelyyn.
- Selvitykseen tulee aina sisältyä suoraa työskentelyä lapsen kanssa lapsen iästä riippumatta. Vauvaikäisten, pienten lasten ja niiden lasten kohdalla, joilla on syystä tai toisesta kommunikaatiovaikeuksia, kohdalla tulee käyttää lapsen ja vanhempien välisen vuorovaikutuksen ja lapsen havainnointia.
- Selvityksen tekemisen yhteydessä sosiaalityöntekijän on oltava tarpeen mukaan yhteydessä lapsen arkisen elämän kannalta merkityksellisiin tahoihin.
- Osa selvityksestä voidaan tehdä lapsen kotona tai kodin olosuhteiden selvittämisestä tulee huolehtia erikseen.

Selvityksen tekeminen vanhempien vastustaessa

- Lapsen tapaaminen ilman vanhempia.
- Tietojen kerääminen muilta tilanteen kannalta merkityksellisiltä tahoilta (huom. myös aikuisten palvelut).
- Kodin olosuhteiden selvittäminen.

Selvityksen tekeminen lapsen vastustaessa

- Vanhempien tapaaminen.
- Tietojen kerääminen muilta tilanteen kannalta merkityksellisiltä tahoilta (huom. myös aikuisten palvelut).
- Kodin olosuhteiden selvittäminen.

Selvityksen loppuun saattaminen

- Selvitys täytyy saattaa loppuun, vaikka lapsi muuttaisi toiseen kuntaan kesken sen tekemisen.
- Lähtökunnan ja uuden kunnan lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden on yhdessä asiak-

- Selvityksen tekemiseen vanhempien tai lapsen vastustaessa tarvitaan erillinen päätös. Lapsen oikeuden tilanteensa arviointiin ja kuulluksi tulemiseen tulisi olla ensisijainen.

kaiden kanssa sovittava, miten selvitys on mielekästä tehdä loppuun.

- Jos lapsi muuttaa Is-ilmoituksen saapumisen jälkeen mutta ennen kuin selvitys on aloitettu, sosiaalityöntekijöiden velvollisuus on välittää ilmoitus uuteen asuinkuntaan.

Selvityksen yhteenveto

- Selvityksestä tehdään kirjallinen yhteenveto, josta käy ilmi selvityksen sisältö, käytetyt menetelmät ja tehtyjen havaintojen kuvaus.
- Yhteenvedosta tulee käydä ilmi lapsen, vanhempien ja työntekijän näkemys tilanteesta.
- Yhteenvedossa sosiaalityöntekijä ottaa kantaa siihen täyttyvätkö lastensuojelun asiakkuuden kriteerit ja perustelee kantansa.

4. Selvityksen päättäminen

- Selvityksen perusteella tehdään ratkaisu lastensuojelun asiakkuuden jatkumisesta tai sen päättymisestä.
- Mikäli asiakkuus jatkuu, tehdään erillinen lastensuojelun työskentelysuunnitelma.

Aikaraja

- Kirjallisen yhteenvedon selvityksestä tulee olla valmis 3kk kuluessa asian vireilletulosta.

- **Mikäli tarvetta lastensuojelun työskentelyyn ei ole, asiakkuus päättyy selvityksen yhteenvetoon.** Asiakkuus muualla (esim. terveydenhuolto, perheneuvola tms.) voi alkaa tai jatkua, vaikka lastensuojelun asiakkuus päättyy.

Toimenpide-ehdotukset

Tavoite

Työryhmän esitys työkäytäntöjen kehittämiseksi lastensuojelun tarpeen selvittämisen osalta on kuvattu edellä tässä raportissa. Tavoitteena on, että kuvattu malli lisää lasten mahdollisuuksia saada tarvitsemaansa suojelua, apua ja tukea lastensuojelusta ilman tarpeettomia viivytyksiä ja parantaisi työskentelyn suunnitelmallisuutta.

Jotta esitetty malli voisi myös käytännössä tulla yhdeksi lastensuojelun työvälineeksi, työryhmä esittää seuraavien toimenpide-ehdotusten toteuttamista lastensuojelun kehittämissuunnitelmassa vuosina 2006-2007.

Työn reunaehdot

Lastensuojelulain uudistus

1. Työryhmän yhteinen kanta on, että lastensuojelutyön suunnitelmallisuutta on vahvistettava myös lainsäädäntötasolla. Lastensuojelun kehittämissuunnitelmassa tulee vaikuttaa siihen, että lastensuojelulain uudistusesitykseen sisältyy velvoite lastensuojelun tarpeen selvittämiseen lapsen asian tullessa tavalla tai toisella vireille lastensuojelussa. Selvityksen tekemisen vastuutahot tulee myös määrittellä.

Lapsen asemaa työskentelyssä tulee edelleen vahvistaa niin, että lapsen oikeudet osallisuuteen, suojeluun ja myös voimavaroihin toteutuvat aikaisempaa paremmin. Selvitykseen tulee sisältyä suoraa työskentelyä lapsen kanssa kehitystason mukaisesti.

On lasten ja myös heistä huolehtivien aikuisten edun mukaista, että lastensuojelutarpeen selvitys tehdään ilman merkittäviä viivytyksiä. Tästä syystä lainsäädäntöön esitetään myös selvityksen käynnistämistä ja sen loppuunsaattamista määrittäviä aikarajoja. Aikarajojen tulisi olla lastensuojelusta vastaavia viranomaisia velvoittavia.

Lain tasolla on myös huolehdittava siitä, että tarvittaessa lastensuojelutarpeen selvitys tulee myös voida tehdä, vaikka lapsi ja/tai huoltaja(t) vastustaisivat sitä.

Organisaatioiden sitoutuminen

Kokemukset työkäytäntöjen kehittämisestä ja muuttamisesta yleensä ja arvioinnin suhteen erityisesti osoittavat, että johdon ja lähiesimiesten sitoutuminen muutokseen ja tuki kehittämistyölle on ratkaisevan tärkeä. Lastensuojelussa erityisesti johtavien sosiaalityöntekijöiden rooli on keskeinen. He ovat linkki työntekijöiden ja johdon välillä, joten organisaatiossa tehtävät muutokset välittyvät työntekijöille heidän kauttaan. Toisaalta myös työntekijöiden näkemysten ja kokemusten tulisi tulla kuulluksi ja välitetyksi johdolle, jotta kehittämistyö olisi realistisella pohjalla.

Uusien työtapojen ottaminen käyttöön edellyttää mahdollisuutta kokeilemiseen, yrittämiseen ja erehtymiseenkin. Uusi tapa toimia vie myös yleensä aluksi enemmän aikaa kuin vanhan totutun käytännön mukaan toimiminen. Arviointikäytäntöjen muuttamisesta saatu-

jen kokemusten mukaan työntekijöillä täytyy olla mahdollisuus kertyvien kokemusten reflektointiin ja sen pohjalta tapahtuvaan oppimiseen. Ainostaan tätä kautta uudet työkäytännöt tulevat osaksi työntekijöiden osaamista ja vakiintuvat työkäytännöiksi.

Lastensuojelutarpeen selvityksessä edellytetään, että se tehdään työparityönä tai olosuhteiden salliessa, ryhmätyönä. Selvityksestä vastaa ja sitä johtaa lastensuojelun sosiaalityöntekijä. Työparina voi olla toinen sosiaalityöntekijä mutta myös joku muu sosiaali- tai terveydenhuollon työntekijä. Tällä on pyritty siihen, että uudet verkostoituvat työskentelymuodot voisivat tulla käyttöön jo lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheessa. Tämä ei kuitenkaan saa merkitä lasten kanssa työskentelyn siirtämistä sosiaalityöntekijöiltä muiden työntekijöiden tehtäväksi.

Työparityöskentely lastensuojelun sisällä ja varsinkin moniammatillinen työskentely edellyttävät työn uudelleenorganisointia ja tehtävä- ja toimenkuvien tarkastelua. Myös näissä kysymyksissä johdon ja lähiesimiesten suhtautuminen ja toiminta on keskeistä.

2. Lastensuojelun kehittämisohjelmassa laaditaan suunnitelma siitä, miten kehittämisohjelman tuloksia välitetään kuntien lastensuojelun johdolle ja esimiehille. Suunnitelmassa lastensuojelun työprosessia koskevilta osilta (alkuarviointi, huostaanotto, sijaishuolto) keskeiset teemat kootaan yhteen ja linkitetään lastensuojelulain uudistukseen ja kehittämisohjelman tuottamiin linjauksiin.

Resursointi

Lasten tuleminen aktiivisiksi asiakkaiksi lastensuojelussa merkitsee asiakassuhteiden määrän lisääntymistä. Kun aikaisemmin nelilapsisen perheen työskentelyssä on työskennelty lähinnä vanhempien kanssa (2 asiakasta), on uusissa työkäytännöissä ”asiakkaita” kolme kertaa enemmän (vanhemmat 2 + lapset 4 = 6 asiakassuhdetta). Lasten osallisuus ei poista vanhempien kanssa työskentelyn välttämättömyyttä. Lasten kanssa työskentely vie kuitenkin enemmän aikaa kuin aikuisten kanssa toimiminen. Tämä merkitsee joko lisäresurssien tarvetta tai vastaavasti resurssien uudelleen suuntaamista. Tavoitteena on, että kehittyvä arviointi ja sen myötä työn lisääntyvä suunnitelmallisuus myös myöhemmin säästävät resursseja.

Lastensuojelutyön jäsentymättömyys on tehnyt sen kuvaamisen ja resurssitarpeiden avaamisen päättäjille vaikeaksi. Erityisesti tämä on ollut tilanne avohuollon työskentelyssä, jonka kustannukset hajoavat pieniin palasiin samoin kuin koko työkin²³. Jos ei pystytä kuvaamaan, mihin ja kuinka paljon resursseja tarvitaan, niitä on myös vaikea saada.

Lastensuojeluasiakkuuden alkuvaiheeseen (vireilletulo, lastensuojelutarpeen selvitys) esitetyt aikarajat tekevät osaltaan resurssitarpeita näkyviksi. Vastaavasti selvityksen tuloksena syntyvä käsitys lapsen ja perheen tarvitsemista tukipalveluista auttaa konkretisoimaan mahdollista palveluiden tarpeen ja tarjonnan välistä epäsuhtaa.

---

²³ Sijaishuollossahan jokaisella sijoituksella on hinta, joka voidaan tarkkaan laskea. Huostaan otetulle lapselle on myös löydettävä sijoituspaikka ja siihen on myös osoitettava tarvittavat resurssit.

3. Lastensuojelun kehittämisohjelmassa kootaan keskitetysti tietoja siitä, miten uusien arviointimallien käyttöönotto on vaikuttanut niitä käyttävissä kunnissa²⁴ lastensuojelun avohuollon resursointiin ja resurssien suuntaamiseen, työn organisointiin, rakenteisiin ja tehtäväjakoon. Minkälaisia resurssitarpeita on noussut esille ja miten niihin on pyritty vastaamaan. Näiden tietojen kokoaminen toteutetaan arvioinnin kehittämisverkoston kautta (toimenpide-ehdotus 11)

Kertyviä tietoja hyödynnetään arviointikäytäntöjen kehittämistyössä ja erityisesti lastensuojelun päättäjille ja johdolle suunnatussa tiedotuksessa ja koulutuksessa (toimenpide-ehdotus 2) sekä välitetään sosiaalialan tehtävärakennetta ja mitoituksia tarkastelevalle työryhmälle.

Koulutus

Koulutus on riittävien resurssien ohella tärkein väline työkäytäntöjen muuttamisessa. Lastensuojelu ja sen erityiskysymykset joutuvat sosiaalialalla kilpailemaan ajasta ja paikasta sekä perus- että jatkokoulutuksessa monien muiden tärkeäksi koettujen teemojen kanssa. Kehittämisohjelman kokemukset ovat kuitenkin selvästi osoittaneet, että lastensuojeluun liittyvien teemojen osuutta on välttämätöntä painottaa jatkossa nykyistä enemmän. Nykyisin niiden osuus erityisesti sosiaalityöntekijöiden koulutuksessa on erittäin ohut. Ammattikorkeakoulujen opinto-ohjelmissa lastensuojeluun liittyvät sisällöt ovat paremmin esillä (Öhman 2006).

Peruskoulutus

Peruskoulutuksessa on tärkeä tunnistaa ne ydinalueet, joiden tulisi olla pakollisia kaikkien lastensuojelutyöhön suuntautuvien opiskelijoiden koulutuksessa. Lastensuojelun kehittämisohjelman työskentelyssä tällaisia eri lastensuojeluprosessin osa-alueita yhdistäviä aiheita ovat selkeästi olleet teemat, jotka liittyvät lapsuuteen, kehitykselliseen näkökulmaan sekä lasten kanssa työskentelyn perustaitoihin ja ihmissuhde- ja vuorovaikutustaitoihin sekä työtä määrittäviin reunaehtoihin (lastensuojelun historia ja ammatillinen tehtävä, juridiikka sekä lasten ja aikuisten ihmisoikeudet).

4. Lastensuojelun kehittämisohjelmassa käynnistetään ja jatketaan vuoropuhelua sosiaalialan ja sosiaalityön ammatillista peruskoulutusta tuottavien yksiköiden kanssa ja tutkitaan mahdollisuuksia uudistaa koulutuksen sisältöjä kehittämisohjelmassa havaittujen tarpeiden suuntaisesti.

Täydennyskoulutus

Lastensuojeluprosessin eri vaiheissa tapahtuvan lapsen ja perheen tilanteen ja tarpeiden selvittelyn edellyttämät erityiset tiedot ja taidot vaativat työntekijöiltä lisäkoulutusta. Työryhmän käsityksen mukaan työkäytäntöjen muutoksessa tarvitaan kahdentyyppistä koulutusta: ensiksikin uusista käytännöistä informoivaa ja muutokseen motivoivaa tiedollista koulutusta sekä toisekseen uusien käsitteiden, menetelmien ja välineiden omaksumisen mahdollistavaa sekä erityisesti arvioinnissa kertyvän tiedon jäsentämiseen ja analysointiin perusteita antavaa pidempikestoista prosessikoulutusta.

---

²⁴ Pääkaupunkiseudun kunnat, Pesäpuu ry:n kehittämishankkeissa ja koulutuksissa mukana olevat kunnat, joissa uusia käytäntöjä on otettu käyttöön.

5. Lastensuojelun kehittämisohjelmassa vaikutetaan siihen, että lasten asemaan, lapsilähtöiseen työskentelyyn ja erityisesti lastensuojelun tarpeen selvittämiseen liittyviä teemoja käsitellään hankkeen alueellisissa seminaareissa. Tavoitteena on, että kaikilla alueilla nämä teemat olisivat esillä vähintään yhdessä kattavassa yleisseminaarissa. Sen lisäksi pyritään järjestämään erityisesti näihin teemoihin paneutuvia seminaareja.
6. Mikäli lastensuojelutarpeen selvityksen uusi malli halutaan laajempaan käyttöön, on välttämätöntä järjestää koko maan kattavaa alueellista koulutusta. Lastensuojelun kehittämisohjelmassa käynnistetään edellä kuvatun koulutuksen suunnittelu yhdessä aiheen sisältöasiantuntijoiden, lastensuojelun toimijoiden ja koulutuksen tuottajien kanssa.
7. Lastensuojelun kehittämisohjelmassa vaikutetaan siihen, että jatkossa Suomessa olisi alueellisesti kattavasti tarjolla lastensuojeluprosessin kannalta keskeisiin teemoihin paneutuvaa pitkäjänteistä täydennyskoulutusta

Muutosvälineet

Kirjallisuus

8. Työntekijöiden tueksi ja koulutuksen aineistoksi tarvitaan myös kirjallista materiaalia. Lastensuojelun kehittämisohjelmassa käynnistetään lastensuojelun tieto- ja teoriaperustaa käsittelevän materiaalin tuottaminen työprosessia käsittelevissä osahankkeissa (alkuarviointi, huostaanotto, sijaishuolto) nousseiden tarpeiden mukaisesti. Kirjojen ja muussa muodossa olevan materiaalin (esim. elektroniset aineistot) tavoitteena on antaa työntekijöille käsitteellisiä välineitä lastensuojelussa havaittavien ilmiöiden ymmärtämiseen ja kertyvän tiedon jäsentämiseen ja analysointiin. Materiaalista pyritään saamaan monitieteinen niin, että se kokoaa laaja-alaisesti ja sektorirajat ylittäen lastensuojelun kannalta relevanttia tutkimustietoa.

Toimenpidesuosituksen perusteena on se, että arvioinnin toteuttamiseen ja uusien menetelmien käyttöön keskittyvää kirjallisuutta on jo jonkin verran olemassa ja suunnitteilla ja sitä voidaan jo nyt hyödyntää. Arvioinnin perusteisiin ja lastensuojelun tietopohjaan paneutuvia tekstejä ja materiaaleja on puolestaan tarjolla varsin vähän.

Hyvät käytännöt

Hyvien käytäntöjen kuvaukset perustuvat yleensä sekä tutkimustietoon että kokeilu- ja kehittämistoiminnan dokumentointiin. Niissä tiivistyy paljon tietoa ja kokemusta helposti saavutettavassa muodossa. Vaikka tämän tiedon muuttuminen käytännön toimintaa ohjauksiksi on monivaiheinen ja helposti häiriintyvä prosessi, ei sen merkitystä pidä väheksyä. Työn kannalta relevantit tutkimustulokset, menetelmäesimerkit ja toisten kokemukset voivat toimia haastavana ja innostavana resurssina omien työkäytäntöjen kehittämisessä.

9. Työryhmä esittää, että lastensuojelun kehittämisohjelmassa edistetään lastensuojelutarpeen arviointiin, lasten ja perheiden tilanteiden selvittelyyn, ja lasten kanssa

työskentelyyn liittyvien hyvien käytäntöjen dokumentointia²⁵ ja tiedot näistä kuvauksista kootaan ne linkkirjastoksi lastensuojelun kehittämisohjelman sivuille tai muuhun tarkoituksenmukaiseen paikkaan.

Kehittämishankkeet

Lasten ja perheiden tilanteiden selvittelyyn liittyviä teemoja on esillä monissa kehittämissankkeissa. Ne ovat kuitenkin yleensä vain osa kehittämistyötä pääpainon ollessa muilla alueilla. Myös meillä olisi kuitenkin tärkeää jatkaa ja laajentaa erityisesti selvitysvaiheeseen ja arviointiin keskittyvää kehittämistyötä. Hankkeissa olisi huolehdittava siitä, että niissä voidaan myös seurata käytäntöjen muuttumista ja arvioida muutosten vaikutuksia ja seurauksia.

10. Lastensuojelun kehittämisohjelmassa vaikutetaan siihen, että lasten ja perheiden tarpeiden arviointikäytäntöjen ja menetelmien tarkasteluun paneutuvaa pitkäjänteistä kokeilu- ja kehittämistyötä jatketaan ja uusia hankkeita käynnistetään. Hankkeisiin tulee liittyä tutkimustoimintaa, jossa selvitetään työkäytännöissä tapahtuvia muutoksia sekä niiden vaikutuksia ja seurauksia.

Lapsilähtöisen arvioinnin verkosto sekä kouluttaja- ja tutorpankki

Pääkaupunkiseudulla on toteutettu Kohtaavaa lastensuojelua -hankkeen ohella mittava arviointikäytäntöjen kehittämishanke osana Kaupunkisosaalityön hanketta. Samoin Pesäpuury on jo useiden vuosien aikana kouluttanut lastensuojelun työntekijöitä lapsen elämäntilanteen kartoitusmallin käyttöön. Lisäksi eri alueilla on suunnitteilla ja käynnissä arviointiin keskittyviä ja sitä sivuavia hankkeita. Näiden kokemusten hyödyntäminen Lastensuojelun kehittämisohjelman jatkotyöskentelyssä olisi tärkeää ja mielekästä²⁶.

11. Lastensuojelun kehittämisohjelma kokoaa aikaisemmissa ja käynnissä olevissa hankkeissa mukana olevista toimijoista lapsilähtöisen arviointityöskentelyn kehittämisverkoston. Verkoston tavoitteena olisi koota yhteen ja arvioida kehittämis- ja muutostyössä saatuja kokemuksia. Verkostolle järjestetään vähintään kaksi kokousta vuonna sekä 2006 että 2007.
12. Verkossa mukana olevista toimista muodostetaan lapsilähtöisen arvioinnin kouluttaja- ja tutorpankki, jota voidaan käyttää resurssina koulutuksen (toimenpideehdotus 5,6,7) suunnittelussa ja toteutuksessa sekä koulutusmateriaalin (toimenpideehdotus 8) tuottamisessa.

---

²⁵ Tällä hetkellä linkitettävää materiaalia on löydettävissä mm. osoitteista www.valt.helsinki.fi/yhpo/sosweb/, www.sosiaalikallega.fi, www.pesapuu.fi, www.hel2.fi/waris/

²⁶ Osa näistä hankkeista on tullut esille Alkuarviointi-työryhmän työskentelyn kuluessa. Ryhmän tekemän kartoitus tavoitti kuitenkin vain pienen osan kunnista eivätkä kaikki kehittämissankkeet ole tiedossa. Arviointi on usein osa laajempaa kehittämistyötä ja saattaa myös tästä syystä jäädä ”katveeseen”.

Lähteet

- Adcock M (2001) The core assessment process. How to synthesise information and make judgements. Teoksessa J Horwath (toim.) The child's world. Assessing the child in need. London: Jessica Kingsley. 75-97
- Arnkil T E (2004) Verkostotyö lastensuojelussa – menetelmät huolen mukaan. Teoksessa Puonti A, Saarnio T ja Hujala A (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi. 214-239
- Arnkil T E (2005) Metaforat, dialogisuus ja käytäntötutkimus. Teoksessa M Satka, S Karvinen-Niinikoski, M Nylund ja S Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia. 173-200
- Arnkil T E, Eriksson E & Saikku P (1998) Huolen harmaa vyöhyke. Dialogi 7, 8-11
- Barns behov i centrum (BBIC) ett system för utredning, planering och uppföljning av barn i den sociala barnvården.
(http://www.socialstyrelsen.se/Amnesord/barn_ungdom/BBIC/index.htm)
- Bentovim A & Miller L (2001) The Family Assessment. Assessment of family competence, strengths and difficulties. Department of Health
- Bostock L, Bairstow S, Fish S & Macleod F (2005) Managing risk and minimising mistakes in services to children and families. Children and families services report 6. London : Social Care Institute for Excellence (ladattavissa osoitteessa www.scie.org.uk)
- Broberg A, Almquist K & Thus T (2005) Kliininen lapsipsykologia. Helsinki: Edita
- Cleaver H & Walker S (2004) From policy to practice: the implementation of a new framework for social work assessments of children and families. Child and family social work, 9, 81-90
- Committee on the rights of the child (2005) Consideration of the reports submitted by states parties under article 44 of the convention. Concluding observations: Finland.
- Cox A & Bentovim A (2000) The family pack of questionnaires and scales. Department of Health
- Daniel B, Wassel S & Gilligan R (1999) Child development for child care and protection workers. London: Jessica Kingsley
- Department of Health (2000) Framework for the assessment of children in need and their families. (<http://www.dh.gov.uk/PublicationsAndStatistics/Publications> -> Haku julkaisun nimellä)
- DfES (Department for Education and Skills) (2005) Common assessment framework for children and young people. Guide for service managers and practitioners (Ladattavissa: <http://www.everychildmatters.gov.uk/deliveringservices/caf/>)
- Ensiarvioinnin tuki lastensuojeluun. (2005) Valma-hanke. Honkalammen kuntayhtymä
- Ervast S-A & Tulensalo H (2005) Sosiaalityötä lapsen kanssa. Kokemuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämisestä. Heikki Waris –instituutti (Ladattavissa: http://www.hel2.fi/waris/kohka_hanna/lapsikeskeisyys/index.htm)
- Forsberg H (1998) Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto
- Forsberg H (2000) Lapsen näkökulmaa tavoittamassa. Arviointitutkimus turvakotien lapsikeskeisyyttä kehittävästä projektista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 24. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto
- Forsberg H, Ritala-Koskinen A & Törrönen M (2006) Johdanto. Teoksessa H Forsberg, A Ritala-Koskinen ja M Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus

- Fridh B & Norman G (2005) Att utreda när barn far illa - en handbok om barnavårdsutredningar i socialtjänsten. Stockholm: Gothia (2.painos)
- Gambrill E ja Shlonsky A (2000) Risk assessment in context. Children and youth services review, 22, 814-837
- Gilbert N (toim.) (1997) Combatting child abuse. International perspectives and trends. New York: Oxford University Press
- Hearn J, Pösö T, Smith C, White S & Korpinen J (2004) What is child protection? Historical and methodological issues in comparative research on *lastensuojelu*/child protection. International journal of social welfare, 13, 28-41
- Heino T & Kulometsä A (2000) Lastensuojelun perhetyössä kehitetyjä arviointimalleja. Huostaanottoprojektin työpapereita, Stakes (Luettavissa: <http://www.stakes.fi/huosta/arviointimalleja.htm#Yhteenveto>)
- Holland S (2005) Child and Family Risk Assessment in Child Welfare - social and methodological challenges. Esitys kongressissa Comparing Children, Families and Risks, Tampere 12.11.05
- Holland S (2004) Child and family assessment in social work practice. London: Sage
- Holland S (2001) Representing children in child protection assessments. Childhood, 8, 3, 322-339
- Horwath J (2001) Assessing the world of the child in need. Background and context. Teoksessa J Horwath (toim.) The child's world. Assessing the child in need. London: Jessica Kingsley. 23-34
- Hurtig J (2003) Lasta suojelemassa. etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Universitatis Lapponiensis 60. Rovaniemi: Lapin yliopisto
- Hurtig J (2005) Alkuarviointi – Käytäntöjen, keskustelujen ja toimintamallien erityispiirteitä Ruotsissa. Alustus Alkuarviointi ja avohuolto-työryhmän kokous 24.1. 2005
- Jernberg A M & Booth P B (2003) Theraplay. Vuorovaikutusterapian käsikirja. Helsinki: Psykologien kustannus
- Kaivosoja M (2005) Kehityksellinen ja lastenpsykiatrinen näkökulma arviointiin. Alustus Alkuarviointi ja avohuolto –työryhmän kokous 4.4. 2005
- Kajanoja M (2004) Väkiraportti lastensuojelun alkuvaiheen tilanearviohankkeesta Vantaalla 1.11.2003-10.9.2004. Vantaan sosiaali- ja terveystoimisto. Lasten ja perheiden palvelut (julkaisematon).
- Kalland M (2001) Kiintymyssuhdeteorian kliininen merkitys: soveltaminen erityistilanteissa. Teoksessa J Sinkkonen & M Kalland (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 7-11. 198-233
- Kalland M(2005) Vuorovaikutuksen havainnointi ja arviointi. Alustus Alkuarviointi ja avohuolto-työryhmän kokous 28.2. 2005
- Kinos J (2002) Kohti lapsilähtöisen varhaiskasvatuksen teoriaa. Kasvatus 2, 119-132
- Kivelä T (2005) Virran pyörteissä. Uudet työtavat. Teoksessa Virtaa –hanke. Kunnallisen sosiaalityön tehtävä- ja ammattirakenteen kehittäminen Hämeenlinnassa. Hämeenlinna: Hämeenlinnan perusturvakeskuksen raportti 1, 18-32
- Konttinen O (2005) VALMA – Vammaisten lasten lastensuojelun kehittämissuunnitelma. Loppuraportti. Ylämylly: Honkalammen kuntayhtymä
- Lounavaara-Rintala H, Varilo E, Vuornos P & Wahlbeck J-C (1997) Lastensuojelua käyttävät perheet. Psykologia 33, 4-10
- Matin tarina (2005) Lastensuojelun kehittämissuunnitelman koordinaatioryhmän miniseminaarin (5.4.2005) työpaperi (julkaisematon).

- Muukkonen T & Tulensalo H (2004) Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelu sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä 1,
- Muuri A & Haverinen R (2004) Saatavuuskriteerejä sosiaalityölle? Sosiaalityön neuvottelukunnan saatavuusjaoston raportti. 21.1. 2004, Stakes: Työpäpaperi
- Myllärniemi A (2005) Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. Socca & Heikki Waris –instituutti (julkaisematon).
- Möller S (2005a) Arviosta sanoisin. Tutkimus lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheeseen liittyvän arvioinnin mallintamisesta. Pesäpuu ry, Tutkimuksia 1. Jyväskylä: Pesäpuu ry
- Möller S (2005b) Projektin jälkeenkin on elämää. – Seurantakysely ja täydennyskoulutus välineinä tulosten juurruttamisessa. Pesäpuun Lehti 3, 10-11
- Möller S (2005c) Making the child's perspective visible in assessment – A challenge to social workers. Seminaariesitys kongressissa Comparing Children, Families and Risks, Tampere 11.11.05
- Möller S (2004) Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Pesäpuu ry. Opas- ja käsikirjat 1
- Nousiainen K (2005) Alkuvaiheen tilannearviointi lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä (julkaisematon).
- Oikeusasiamiehen erilliskertomus eduskunnalle. Lapsi, perheväkivalta ja viranomaisten vastuu. 2006
- Oranen M (2005) Lastensuojelutarpeen selvitys. Alkuarviointi ja avohuolto-työryhmän väliraportti (julkaisematon)
- Oranen M (1997) ”Semmonen pikkunen huoli” Diskurssianalyttinen tutkimus lastensuojelun arviointikeskusteluista. Janus, 5, 1, 3-25
- Peltonen I (2004) Lastensuojelun eettiset kysymykset. Teoksessa Puonti A., Saarnio T. ja Hujala A. (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi. 320-334
- Pietilä N (2005a) Näkemyksiä lastensuojelun avohuollon alkuvaiheen tilannearviointimallin levittämisestä Helsingissä (julkaisematon).
- Pietilä N (2005b) Uusi toimintatapa lastensuojeluun? Lastensuojelun alkuvaiheen tilannearviomallin käyttöönoton tarkastelua (julkaisematon).
- Pölkki P (2004) Lastensuojelutyön tutkimus- ja kehittämistoiminta. Teoksessa Puonti A., Saarnio T. ja Hujala A. (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi. 270-319
- Pösö T (1995) Lasten pahoinpitely lastensuojelussa – ollako vai eikö olla? teoksessa Jokinen A, Juhila K & Pösö T (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto
- Pösö T (2004) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Tutkimuksia 133. Helsinki: Stakes
- Pringle K (2005) Neglected issues in Swedish child protection policy and practice: age, ethnicity and gender. Teoksessa Eriksson M, Hester M, Keskinen S & Pringle K (toim.) Tackling men's violence in families. Bristol: Policy Press, 155-171
- Rautio P (2004) ”Kyllä se varmaan silleen välittää...” Kiintymyssuhdehaastattelu välineenä sijoitetun lapsen kuulemisessa. Lapsi- ja nuorisososiaalityön ammatillinen lisensiaatin tutkimus. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry.
- Raynes B (2006) Common ground? Community Care 1609, 36-37
- Reder P & Duncan S (1995) The meaning of the child. Teoksessa Reder P & Lucey C (toim.) Assessment of parenting. Psychiatric and psychological contributions. London: Routledge. 39-55

- Rimpelä M (2003) Miten lasten ja lapsiperheiden hyvinvointia tulisi tukea? Esitelmä seminaarissa, Lasten vertaisryhmät - Uutta otetta ennaltaehkäisyyn. Helsinki 22.5. 2003
- Roos J.P. (2005) ”Saana olla subjektiivinen” –vai saanko? Yhteiskuntapolitiikka 70, 5, 567-569
- Saurama E (2002) Vastoin vanhempien tahtoa. Tutkimuksia /. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus
- Saurama E (2005) Muutosvalta käytännössä. Teoksessa M Satka, S Karvinen-Niinikoski, M Nylund ja S Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia. 259-278
- Schwalbe C (2004) Re-visioning risk assessment for human service decision making. Children and youth services review 26, 561-576
- Seikkula J & Arnkil E (2005) Dialoginen verkostotyö. Tampere: Tammi
- Sinkkonen J & Kalland M (2001) Johdanto: Ihminen tarvitsee toisten läheisyyttä ja turvaa. Teoksessa J Sinkkonen & M Kalland (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 7-11
- Sinko P (2004) Laki ja lastensuojelu. Juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä. Helsinki: Palmenia-kustannus
- Sinko P (2005) Sosiaalityön näkökulma lastensuojelulain uudistamiseen. Substanssityöryhmän raportti 31.3. 2005 (julkaisematon)
- Sosiaalialan kehittämishanke. Katsaus hankkeen toimeenpanon etenemiseen. Monisteita 6. Sosiaali- ja terveysministeriö. 2005
- Sosiaalialan kehittämishanke. Toimeenpanosuunnitelma. Monisteita 20. Sosiaali- ja terveysministeriö 2003
- Tallgren T (2005a) Virtaa sosiaalityöhön. Teoksessa Virtaa –hanke. Kunnallisen sosiaalityön tehtävä- ja ammattirakenteen kehittäminen Hämeenlinnassa. Hämeenlinna: Hämeenlinnan perusturvakeskuksen raportti 1, 7-10
- Tallgren T (2005b) Virran tuomaa. Miten valitut työmenetelmät ovat vastanneet lähtötilanteen tarpeisiin? Teoksessa Virtaa –hanke. Kunnallisen sosiaalityön tehtävä- ja ammattirakenteen kehittäminen Hämeenlinnassa. Hämeenlinna: Hämeenlinnan perusturvakeskuksen raportti 1, 33-34
- Tarvainen L (1954) Lapsen sosiaalinen huolto. Lastensuojelun keskusliiton julkaisu 15. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto
- Uramo M (2006) ”Tekishän näitä kun ois enemmän aikaa” – Lastensuojelun tarpeen tilannearvio avohuollon sosiaalityössä. Vantaan sosiaali- ja terveysvirasto. Lasten ja perheiden palvelut 25.1. 2006 (julkaisematon)
- Uusimäki M (2005) Perhetyötäkö kaikki? Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 20. Oulu: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus
- Välivaara C (2004) Sijoitettu lapsi tunnepyörässä. Menetelmiä ja välineitä lapsilähtöiseen lastensuojeluun. Raportit 1. Jyväskylä: Pesäpuu ry
- Vuori J (2002) Äidit, isät ja ammattilaiset. 2. painos. Tampere: Tampereen yliopistopaino,
- Walters H (2005) An introduction to child protection legislation in the UK. NSPCC information briefings, August 2005 (ladattavissa osoitteessa: www.nspcc.or.uk/inform)
- Öhman K (2006) Selvitys lastensuojelun peruskoulutuksesta 2005, Luonnos 9.2. 2006. Stakes (julkaisematon)

Liite 1: Vuorovaikutuksen arvioinnin menetelmiä

Care Index

- Tarkoitettu vauvaikäisten (6vk-24kk) lasten ja heidän pääasiallisen hoitajansa (yleensä vanhempi=äiti) välisen vuorovaikutuksen arviointiin mutta voidaan soveltaa myös vanhempien lasten kanssa.
- Tavoittaa vauvan näkökulman
- Perustuu 3-5 min. kestävään videonauhoitukseen vauvan ja hoitajan välisestä tilanteesta
- Auttaa tunnistamaan kehityksellisiä riskejä, voidaan käyttää myös seulonnassa sekä interventioiden suuntaamisessa ja tuloksellisuuden arvioinnissa ja tutkimuksessa.

Infant strange situation assessment

- Tuotetaan stressitilanne, jossa lapsi vieraassa paikassa sekä oman vanhemman että vieraan aikuisen kanssa
- Kehitetty tutkimuskäyttöön, vaikeampi soveltaa käytännön työssä

Attachment Q-sort

- Itsearviointimenetelmä, jonka luotettavuudesta käyty paljon keskustelua

Childhood attachment interview

- 8-12 v. lapsille kehitetty haastattelumenetelmä
- Sovellettu Suomessa tutkimukseen (Rautio 2004)
- Nostanut esille sen, että myös ”muistamattomuus”, en tiedä-vastaukset ovat informaatiota. Kiinnittää huomiota myös siihen, mitä lapsi ei ”voi muistaa” tai ei osaa kuvata.
- Asettaa lapsen vaatimaan tehtävään arvioimaan omia vanhempiaan. Omien vanhempien arviointi on vaikeaa niin kauan kuin heistä on riippuvainen.

MIM (Marschak Interaction Method)

MIM-havainnointimenetelmä on Theraplay-vuorovaikutusterapian piirissä kehitetty videoitu vuorovaikutuksen havainnointiväline hoidon suunnittelu varten. Menetelmä antaa käsityksen lapsen ja vanhemman välisestä suhteesta ja siitä, mikä heidän välillään toimii ja mikä ei (Jernberg ja Booth 2003). MIM-arviossa keskitytään neljän vuorovaikutusdimension tarkasteluun. Näiden dimensioiden valinta vuorovaikutushavainnoinnin keskipisteeksi pohjautuu kiintymyssuhdeteoriaan sekä muihin varhaisen vuorovaikutuksen merkitystä selittäviin kehitysteorioihin.

- Voidaan käyttää raskausvaiheista nuoruusikään saakka
Arvioitavat ulottuvuudet:
- Rakenteellisuus (eli vanhemman kyky asettaa lapselle turvalliset rajat, ja lapsen kehitystason mukainen sopeutuminen ja yhteistyökyky niissä)
- Yhteisyys (vuorovaikutuksen aito vastavuoroisuus)
- Hoivaavuus (vanhemman kyky huomioida lapsen kehitystason mukaiset emotionaaliset tarpeet ja vastata niihin) sekä

- Haasteellisuus (vanhemman kyky auttaa lasta kehityksessä eteenpäin kehitystason mukaisia haasteita esittämällä ja lapsen aito innostuneisuus ja motivaatio toimia tässä).

Liite 2: Lastensuojelun alkuarviointien menetelmät ja välineet –kartoituslomake

Lastensuojelun kehittämissuunnitelma
Alkuarviointi ja avohuolto-osuus

LISÄTIEDOT: Mikko Oranen, Alkuarviointi ja avohuolto-työryhmän vetäjä, GSM 040-7446505,

PALAUTUS sähköpostin liitetiedostona **18.4. 2005** mennessä mikko.oranen@etu.inet.fi

Lastensuojelun avohuollon alkuarviointien menetelmät ja välineet –kartoitus

Lomakkeen täyttäjän nimi: Puhelin: Sähköposti:

1. Lastensuojeluverkoston / osaamiskeskuksen / seutukunnan / kunnan alueella lastensuojelun avohuollossa **käytössä olevat** arviointimenetelmät ja välineet (vakiintunut ja jatkuva käyttö).

Menetelmän / välineen nimi tai lyhyt kuvaus	Seutukunta / kunta / alue / työryhmä, jossa menetelmä on käytössä	Lisätietoja antava henkilö -nimi -nimike -toimipaikka -puhelin -sähköposti

Huom. Taulukko antaa uusia rivejä ja jatkuu automaattisesti seuraavalle sivulle, kun sitä täytetään

2. Lastensuojeluverkoston / osaamiskeskuksen / seutukunnan / kunnan alueella lastensuojelun avohuollossa **kokeilukäytössä** olevat arviointimenetelmät ja –välineet (uusien menetelmien käyttöönotto ja kokeilu).

Menetelmän / välineen nimi tai lyhyt kuvaus	Seutukunta / kunta / alue / työryhmä, jossa menetelmä on käytössä	Lisätietoja antava henkilö -nimi -nimike -toimipaikka -puhelin -sähköposti

3. Lastensuojeluverkoston / osaamiskeskuksen / seutukunnan / kunnan alueella lastensuojelun avohuollossa **kehittelyssä** olevat arviointimenetelmät ja –välineet (kehittämishankkeet, jotka keskittyvät kokonaan tai pääosin lastensuojelun alkuarviointien kehittämiseen).

Alkuarviointi ja avohuolto –työryhmän loppuraportti
Lastensuojelun kehittämissuunnitelma

Menetelmän / välineen nimi tai lyhyt kuvaus	Seutukunta / kunta / alue / työryhmä, jossa menetelmä on käytössä	Lisätietoja antava henkilö -nimi -nimike -toimipaikka -puhelin -sähköposti
---	---	---